

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний часопис
Видані

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd

№ 31268, May, 1961, Vol. XI (XVII)

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N.J., Tel: NORth 6766/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1961 Р

Країна	роки передплата	піврічна передплата	чотирьохрічна передплата	окремі випуски
Австралія	2 ф. 10 ш.	1 ф. 10 ш.	2 ф. 10 ш.	7 ш.
Австрія	150 ш.	10 ш.	45 ш.	15 ш.
Аргентина	350 песо	210 песо	105 песо	35 песо
Бельгія	300 Б. фр.	180 Б. фр.	90 Б. фр.	30 Б. фр.
В. Британія	2 ф. 10 ш.	1 ф. 5 ш.	15 ш.	5 ш.
Канада	9 дол.	4 дол. 50 ц.	2 дол. 70 ц.	90 цент.
США	11 дол.	5 дол. 50 ц.	2 дол. 70 ц.	90 цент.
Німеччина	25 н. м.	15 н. м.	7,50 н. м.	2,50 н. м.
Франція	30 фр.	18 фр.	9 ф. фр.	3 ф. фр.
Швеція	30 кор.	18 кор.	9 кор.	3 кор.

В інших країнах — у перерахунок на валюту даної держави.
Або ж вишук. Зауваження на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Ліскаського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200, Liverpool Rd., London N. 1

Визвольний ШЛАХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5/196

ТРАВЕНЬ, 1964

Річник XI (XVII)

З М І С Т V-ої К Н И Ж К И

Левко Ромен: СИМОН ПЕТЛЮРА	483
Іван Франко: БЛАЖЕННИЙ МУЖ	484
Ярослав Оницьук: ЧОМУ МОСКАЛІ КОМУНІСТИ?	485
Сот. І. К. Гвоздик: ЯНИЧАРИ ТА ЯКА ЇХНЯ ДОЛЯ	494
Т. Матвієнко: ТАТАРСЬКЕ ЛИХОЛІТТЯ (Уривок з поеми)	498
Д-р Є. Пеленський: ТРЕТІЙ РАЙХ І УКРАЇНА (Документи з Нюрнберзького процесу, продовження, 5)	501
Проф. Сергій Жук: УРИВКИ З ЗАПИСНИКА КОРЖЕВСЬКОГО	511
Проф. Василь Чапленко: ДЕЩО ПРО ЕТИМОЛОГІЗАЦІЮ	517

Поезії

Андрій Легіт: НАД КИЄВОМ — 529. * Лариса Мурович: СПРАГА; ФІГУРИ ТА Й ЕПІГРАМИ, ЖАР-КВІТКА — 530; ПОВОРІТ — 531.

До 150-тиріччя з дня народження Т. Шевченка

Андрій Легіт: ВІЧНІСТЬ; ТАРАС ШЕВЧЕНКО (вірші)	532
Інж. Лев Биковський: ВКЛАД УВАН У США В ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО (Бібліографічні підсумки за десятиріччя — 1950-1960 роки)	533
Ілля Самойловський: НАВКОЛО МОГИЛИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	540
Валентина Ткаченко: ПИШУ ПРО ТЕБЕ (вірш)	544
З СОНЕТІВ ШЕКСПІРА (Сонети: 18, 19, 25, 33, 28, 31, 106, 46, 75, 60, 71, 81, 135; переклади — С. Караванського, Ігоря Костецького, Івана Франка, Максима Славінського, Яра Славутича, Олега Зуєвського)	545

Наталія Савченко: ОТАМАН ЮНАКІВ (Історична повість для молоді, продовження, 2)	551
Оксана Керч: ДЕЙЗЯ (Музична комедія на три дії)	562

З творчості уярмлених

Анатолій Талан: ЗЕРНА (Новела)	583
Іван Цюпа: ГОРЛИЦІ (Етюд)	585
Ф. Матвієнко: »ТРОФЕІ« ЯРА СЛАВУТИЧА (Рецензія-відгук)	588
Мір Микола Кравчук: З ВИДАНЬ У ПОНЕВОЛЕНІЙ УКРАЇНІ	593
— З УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ У ДІЯСПОРІ (Хроніка)	598
— КОМІТЕТ ПАМ'ЯТНИКА ШЕВЧЕНКОВІ У СПРАВІ ЗВЕРНЕННЯ ДІЯЧІВ КУЛЬТУРИ ПІДСОВЕТЬСЬКОЇ УКРАЇНИ	599

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»

ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

"Library & Book Supply"

1, Barvon St.,

Glenroy 9., Victoria.

Mr. W. Lytwyn

7, Borrowdale St.,

Red Hill, A.C.T.

Сідней і околиця:

C. Mishchuk

12, Victory St.,

Belmore, N.S.W.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak

Watzmannstr. B 4/Z. 2,

Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj

Soler 5039,

Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal

Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

W. Makar

140, Bathurst Str.,

Toronto, 2 B, Ont.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"

München, 8.

Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych

Casilla de Correo, 70,

Encarnation.

США:

H. Cebrij

303 E. 8th St.,

New York 9, N.Y.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba

2451 W. Rice Str.,

Chicago 22, Illinois.

Дітройт і околиця:

M. Fedyshyn

6786, Memorial St.,

Detroit, 28, Mich.

ФРАНЦІЯ

Boris Witochynsky

5, Rue Cadet,

Paris 9e.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 5 шіл. (анг.) або 0.90 центів. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ НА ЧУЖИНІ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА ВСЮДИ РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ!

Левко РОМЕН

Симон Петлюра

»Отже: не забуваймо про меч; учи-
мося міцніше тримати його в руках«.
Симон Петлюра

I

Стихію уговкати — це монумент
Різьбити із брили ще надто гливкої, —
Краси ще не втілиш, ідеї живої,
Хоч душу так палить надхнення момент!

Ця брила — стихія — в обіймах хаосу:
Слизька, непіддайна ударам різця...
Збагнімо ж той жаль і розпуку Творця,
Того, хто не сміє піти у Каносу!

Не впинить завзяття і пал почуттів —
Ні вирів хаосу, ні болів розпуки...
Такі нездоланні ці творчости муки, —
І ранять на смерть передчасних творців...

Та вже осяває страждінню ту повість
І слава, стужавивши форми усі —
Сповита легендою — в мужній красі,
Щоб дати нащадкам — майбутнього провість.

II

Отак, тебе, Страднику, шлях життєвий
Завів, мов приречив, до брили цієї —
Творити: збудити в ній душу ідеї,
Щоб скрес у народі знов дух бойовий!

Будити нам прадідів духа у собі
Казав ти надхненно, бо тільки свій меч
Прочистить нам шлях від гаддя і хуртеч,
Щоб далі ясніли ми в Божій подобі!

Бож тільки держава, не дана, своя —
З неволі нам виведе геній і вроду, —
Щоб нашої творчости й духа народу
У божеську вічність лилась течія!

Зневолив нас ворог, знепліднив, проклятий,
Життя забруднив, і думки й почуття, —
Твоє ж незаплямлене сяє життя,
Щоб поруч з Мазепою сїмволом стати!

Іван ФРАНКО

БЛАЖЕННИЙ МУЖ...

Блажен муж, іже не іде
на совіт нечестивих.

Блаженний муж, хто йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплій сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду
І правду й щирість відкрива як новість.

Блаженний муж, що серед івалту й гуку
Стоїть, як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волисть зламатися, ніж поклонитись злому.

Блаженний муж, кого за тее лають,
Кленуть і гонять, і поб'ють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли про правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить.

Ярслав ОНИЩУК

ЧОМУ МОСКАЛІ КОМУНІСТИ ?

Устійнити справжню природу і суть московського комунізму — це одна з найважливіших проблем світового значення. Преважлива ця проблема тому, що правильне її зрозуміння мало б далекосяжні практичні наслідки в політиці вільного світу супроти москалів. Про московський комунізм досі написано величезну кількість статей, книжок та поважних наукових праць, але між ними є чимало таких характеристик комунізму, що спричиняють ще більший хаос.

Річ у тому, що дуже велика частина авторів цих книжок чи журнальних праць розглядають істоту московського комунізму абстрактним, теоретичним способом. Для них московський комунізм — ідеологія, релігія, економічна система, випрацьовані Карлом Марксом і розвинені його учениками... Для поборювання комунізму висувають цілий ряд негативних стверджень — він поганий, нищить релігію, безбожницький, нелюдський, ворог свободної людської думки, економічного поступу і т. п. Все це правда, але коли в боротьбі з комунізмом береться до уваги стільки проблем різного порядку, — морального, правного, релігійного, економічного, — які можна вияснювати різним способом, то все це затемнює суть справи ще більше і унеможливує пересічному інтелектуалістові західного світу зрозуміти справжню істоту московського комунізму. Така людина не бачить, що московський комунізм — це продовження і дальший вияв московського імперіялізму, тільки під новим плащиком, тим разом під плащиком інтернаціональних кличів, що приємливі для багатьох людей з нахилом до теоретизування, які не вмюють чи не хочуть заглянути за справжні лаштунки Москви. Наслідок такий, що західний світ ставить себе у найневигідніше становище вести боротьбу на найширшому фронті абстрактних і теоретичних міркувань, замість наступати на московський комунізм на вулчому, практичному фронті, що зрозумілий і ясний кожному, себто — на фронті боротьби проти імперіялістичного гону Московії.

Джеймс А. Гардфіл, 20-ий президент США, ще в минулому столітті писав: «Ідеї володіють світом», бо «вони — великі воїни світу». А сучасник того ж президента, американський єпископ Джон Г. Вінсент казав: «В ідеї більше динаміту, ніж у багатьох бомбах». Ще інший американський священик, В. М. Пакстон, писав: «Ідеї гудуть у світі голосніше гармат», «думки могутніші, ніж армії». Особливо влучно висловився в цій справі Г. Ворд Бічер, також священик минулого століття: «Ідеї — космополітичні. Вони гуляють по всьому світі. Ви не маєте права підняти меч, переступити межі інших народів і накинути їм закони і спосіб життя, яких вони не хочуть прийня-

ти. Але для ідей немає меж. Ваші думки й почування не мають обмежень у світі й ви можете пересилати їх усюди, довкола землі, спрямовуючи їх до розуму кожної людської істоти».

Ось саме тому москалі послуговуються міжнародними ідеями Карла Маркса для своєї вузької національної мети. Вони завжди були не аби-якими мистцями в підборі ідей для своїх імперіялістичних підбоїв.

Згадати хоча б т. зв. «збирання руських земель», присвоєння собі права «оборонців християнства» (теорія «ІІІ-го Риму») чи «опіки» над усіма православними. Особливо вимовними є їх крадіж всієї історії древньої Руси та перейменування себе на «русских» (росіян). Додаймо ще їх теорії «слов'яно-фільства» і «панславізму» в ХІХ-му столітті. І всі ті ідеї висували вони завжди з однією метою — поширити межі свого володіння. Тепер цю саму мету вони здійснюють уже в найширшому світовому обсягу з допомогою комуністичних інтернаціональних ідей.

Насправді ж московський комунізм немає нічого спільного з інтернаціональними ідеями комунізму. Хто ближче пізнав цей московський комунізм у його практичних виявах, той добре розуміє, що це московська національна ідея, яка існувала в москвинів продовж століть. Ідеї Карла Маркса москалі підхопили і пристосували до своїх національних інтересів, використовуючи їх, як засіб для завоювання інших народів. І ці міжнародні ідеї є найсильнішою зброєю москалів у їх поході для підкорення цілого світу.

З давніх-давен москалі мали свій власний спосіб життя, свій власний комунізм, який є природним явищем історичного розвитку московської нації. Їм незвичайно було корисно вкрати та присвоїти собі теоретичні міркування про комунізм Карла Маркса, бо це давало їм можливість проголосити комунізм міжнародною ідеєю. З теоретичними ідеями Карла Маркса вони зробили те саме, що й з історією Руси-України, яку вкрали і присвоїли собі.

Історія подає багато фактів про незвичайний хист москалів красти і користуватися фальшивими ідеями, послідовно пропагувати їх, щоб досягнути свою бажану національну мету. Це найбільш характеристична прикмета москалів, людей з ментальністю зовсім чужого для нас світу. Західний світ дивиться на москалів, переважно, як на людей із західною духовістю, не розуміє, що тут ідеться про зовсім чужий йому феномен. Тому на Заході не розуміли і не розуміють задумів та мети москалів, не зважаючи на те, що деякі історики та вчені, які краще обізнані з цим питанням, не раз перестерігали західний світ перед помилковими поняттями про москалів. Москалі своєю дешевою пропагандою — царською, «демократичною» чи соціалістичною — паралізували кожне намагання Заходу знайти правильну розв'язку питання московського сфінкса. Вільний світ на тому завжди тратив і жахливі наслідки цього бачимо сьогодні.

Московські революції в 1917-му році були послідовним наслідком московської духовості і історії. Особливо большевицька революція не була жодною якоюсь міжнародною змовою, яка — нібито — перемогла короткотривале «демократичне» правління. Боротьба між московськими соціалістами, «де-

мкратами» і монархістами в 1917-1919 роках була внутрішньою московською справою. Тільки тоді, як більшовики перемогли, всі інші московські партії підняли крик, що — мовляв — це міжнародна змова. А робили це тому, щоб дістати закордонну поміч. Західний світ спочатку приглядався з недовірою до всього того, що діялося на Сході Європи, але коли більшовики намагалися посягнути і по Угорщину, Польщу та Німеччину — на Заході прийнявся міт про міжнародну комуністичну змову і він існує й досьогодні.

Вдержати таке переконання допомагають т. зв. »знавці« московських справ, а насправді ж — це звичайні »русофіли«, що завжди лепечуть про »комуністичну міжнародну ідею«, чим допомагають Москві.

В тому нема нічого нового, світ і давніше дуже мало знав москалів. Французький історик минулого століття Анатоль Лерой-Больйо у своїй праці про москалів¹ уже в першому реченні підкреслив, що »незнання всього, що чуже, було завжди одною з головних причин її (Франції) нещастя«. В англійському перекладі його праці читаємо про москалів таке: »Всі інституції, все, що відрізняє її (Росію) від Західної Європи має свої глибокі коріння, які треба витягнути і насвітлити, бо інакше всі ті ускладнення, що заіснували в цих інституціях — не будуть зрозумілі... Так само, як і у випадку інших держав... теперішня Росія є вислідом її минувшини і одного без другого не можна зрозуміти«².

Коли розцінювати московський комунізм, то саме така думка мусить бути панівною і сьогодні. Московський комунізм можна зрозуміти тільки на ґрунті московської історії, а не починати від Карла Маркса і переконувати світ, що москалі мріяли про »демократичний« устрій, а диктатуру комунізму їм накинута »міжнародна змова«.

Один з кращих знавців московської історії, Ян Кухаржевскі, у своїй великій праці, що друкувалась у 1923-1935 роках (Варшава) у семи томах п. з. »Від білого до червоного царату«, підкреслює, що московський комунізм має свої глибокі основи в московській історії. Комунізм не був жодною міжнародною змовою і його ніхто не накинув москалям. Московським емігрантам не можна вірити, що — мовляв — комунізм для москалів є тільки переходовим явищем. Комунізм — московський, питомий москалям, має глибокі основи в московській духовості й психіці та зовсім відмінний від комунізму Карла Маркса.

Так же само розглядає питання московського комунізму і московський філософ цього століття Н. Бердяєв, що жив і помер у Франції. У своїх творах »Російська революція«, »Про походження і основи російського більшовизму«, »Російська ідея« та в інших — він підкреслює, що московський комунізм-більшовизм це справжня московська національна ідея, чого не розуміють на Заході. Він каже, що комуністи у західному світі, приєднуючись до інтернаціоналу, допомагають москалям здійснювати їхню

¹) Anatole Leroy-Beaulieu, *The Empire of the Tsars and the Russians*. 3 vols. New York, London: G. P. Putnam's Sons, 1893-96.

²) A Leroy-Beaulieu, *op. cit.*, vol. I, p. 3.

месіаністичну ідею — підкорення цілого світу. Комунізм міжнародна ідея, теоретично пов'язана з Карлом Марксом, але вона зродилась і виросла в Росії. Щоб зрозуміти її, треба дослідити духовість москалів і їх вдачу. »Московська революція, — каже він, — це призначення московського народу. Большевики ж не напали на Росію у час її історичного роздору-ріжжя». Він пише, що большевизм є витвором московського народу, його недугою і органічною хобою. Хом'яков і слов'янофіли, В. Соловйов, Достоевський, народники-соціалісти, релігійні й соціальні думки XIX-го стол., Н. Федотов, В. Розанов, В. Іванов, А. Флоренський, всі вони, стверджує Бердяєв, наставлені вороже до індивідуалізму і сприяли колективізму. Думки про демократію в Московщині були тільки мріями, як заперечення вікових прагнень і традицій москалів³. Бердяєв каже, що московський комунізм є особливим родом московського фашизму, з державним тоталітаризмом, капіталізмом, провідництвом і змільтаризованою молоддю.

Але не зважаючи на правдиву характеристику московського комунізму тих, що його добре знають, у західньому світі, як ми вже зазначили, вкорінилось незвичайно твердо переконання, що москалі все ж таки хотіли демократії. Таке переконання цілком фальшиве, бож знаємо, що впродовж цілої московської історії найхарактеристичнішою прикметою москалів була їхня завжди безмежна ненависть до західнього світу. Цар Петро I-ий примусив москалів »європеїзуватися», але це була тільки поверхова європеїзація. Коли в Росії і виникали якісь думки про запровадження західньої культури, то тільки серед маленької частини інтелігенції, і то, переважно, європейського походження. Московський народ навіть не думав про якісь демократичні ідеї і тому в 1917 році перемогла національна московська стихія. Москалі споконвіку були духовими комуністами і комунізм був одночасно їх національною ідеєю.

Це питання стає ясніше, коли проаналізуємо історію Московщини О. Ключевського. Він пише⁴, що слов'яни, колонізуючи теперішні московські землі, змішались з тубільними фінськими племенами мурома, меря і весь. Так виникло потрібне змішання: 1) релігійне, що стало основою мітологічного світогляду москалів, 2) племінне, що з нього розвинувся антропологічний тип москаля, і 3) соціальне, характеристичне тим, що в населенню не було жодного класового поділу й воно було схоже на одноцїлу сільську масу.

І саме оце соціальне змішання, себто перейняття способу колективного життя фінських племен, стало духовою основою московського комунізму. Пригляньмося цьому питанню ближче.

Москалі — витвір расового змішання дуже незначного слов'янського елемента з фінськими примітивними племенами. Так витворився особливий психічний і соціальний тип московської людини, що завжди жила колек-

³) Nicholas Berdiaev, *Essai d'Autobiographie Spirituelle*. Paris: Buchet-Chastel, 1958, p. 194.

⁴) В. О. Ключевский, *Сочинения*. Том I. *Курс Русской Истории*, часть 1, стор. 307-308. Москва. Видання 1956 р.

тивно, по-комуністичному. це и пояснює причини, чому в 1917 році в Московщині так незвичайно легко прийнявся комунізм.

В москалів комунізм існував ще далеко перед тим, як Карло Маркс думався до своїх комуністичних теорій. У 1842-1843 роках у Московщині побував німецький економіст Август Франц Людвік Гакстгаузен, якого запросив цар Ніколай простудіювати сільське господарство імперії. Простудіювавши сільське господарство в Росії, Гакстгаузен надрукував працю, з якої у західньому світі довідалися, що в Московщині від зарання її історії існував комунізм, про що світ і не знав. А існував він у вигляді т. зв. «общин» або «міру»⁵.

На тему цього комунізму в московських журналах розпочалася дискусія ще з половини минулого століття. В 1856 році Н. Д. Бєлаєв боронив цю московську общину, як національну московську інституцію, яка існувала з непам'ятних часів. Н. Чернишевський писав, що москалі готові заплатити своїм життям за вдержання цієї інституції, бо община («мір») — це спасіння для них. 1875-го року П. Н. Ткачов у жєневському журналі «Набат» закликав москалів до повстання в обороні общини.

Ця дискусія провадилася тому, що московським провідникам видавалося, що разом із визволенням з кріпацтва загине й община. Ткачов, закликаючи до повстання, твердив, що за 20 років буде вже пізно боронити общину і вона загине. 1877-го року в другій програмі партії «Земля і Воля» був такий же самий заклик до революції, щоб боронити общину. І. Тургєнев у 1876 році писав до Герцена, що демократичні тенденції зовсім чужі москалям і вони ніколи не відречуться общини⁶. Г. Плєханов писав, що московську общину («мір») треба зберегти як перехід до вищої комуністичної форми⁷. П. Б. Аксельрод твердив, що община — це підстава майбутнього розвитку Московщини, тому закликав зберегти і закріпити «мір»⁸.

Європа, довідавшись про колективне життя москалів, була незвичайно здивована. Вже згадуваний французький історик А. Лєрой-Больйо писав: «Община — це справжня російська прикмета, чисто національна, що є рідкістю в Росії. Вона не така, як багато інших інституцій (російської) імперії, які є якоюсь копією, імітацією... Комуна зродилася і виросла тут на місці. Висловлюючись ясніше та залишаючи набоці автократію, це одинока справжня інституція, якою росіяни можуть гордитися... Ця їхня комуна не була наслідком законів, вона випереджує все законодавство і закони не мають нічого спільного з нею, за виїмком того, що визнають її і реєструють її існування... Вона багато старша ніж кріпацтво, боролася з ним і пережила його... Кріпацтво не знищило «міру»⁹.

⁵) А. F. Haxthausen, *Studieren über die inneren Zustände des Volkslebens, und insbesondere die ländlichen Ernrichtungen Russlands*. Hanover, 1847-1852.

⁶) Из переписки I. C. Тургенева с А. М. Герценом в 1867 году. В «Русское обозрение» з січня 1895, XXXI, стор. 119.

⁷) Г. В. Плєханов, *Наши разногласия*, Жєнева, 1885. У «Сочинения», т. II, стор. 348 (Москва 1923-27).

⁸) *Лєтопис Революции*, стор. 14. Берлін, 1923.

⁹) Лєрой-Больйо, цит. твір., т. II, стор. 2-9.

Лерой-Больйо писав, що московську комуну, «збережену в її первісній формі, можна уважати за підставову комірку-клітину, за початковий елемент нації... Держава, комунa, родина — це три спаяні кільця в одному, тому ж самому, ланцюгу, три кільця, викуті з того самого металу, за тим самим зразком, а різниця між ними тільки у величині. Комунa ніщо інше, як поширена родина, а держава, чи правильніше — нація, є з'єднанням усіх тих комун в одну велику родину, якої батьком є цар... Влада пануючого необмежена, як необмежена влада батька. Ця автократія є лише продовженням батьківської влади»¹⁰.

Інший представник Заходу, данський письменник Георг Брандес, що в 1887 році побував у Московії на запрошення Товариства Російських Письменників, стверджує це саме. Він був здивований комуністичним способом життя московського мужика. Він бачив, що батько родини мав необмежену владу. «Мір»-общину він характеризував, як «ширшу родину», а держава — писав він — «є з'єднанням отих громад в одну більшу родину, батьком якої є цар... Влада царя і спільна власність землі — це дві основні прикмети, які відрізняють російський нарід від усіх інших народів»¹¹.

Англійський лікар, д-р Говард П. Кеннард, що довгий час перебував у Московщині, в книжці про московського мужика описує спосіб його життя в общині. Кожна родина одержує кусень землі, якою користується, але управляти цю землю має так, як наказує комунa. Родина відповідає за кожного свого члена. Час від часу відбувається новий розподіл землі для користування нею, але ніколи не на власність¹².

Інший англійський автор, Д. Мекензі Воллес, проживши в Московії понад п'ять років (1870-1875), описав у своїй двотомній книжці суворий режим у московській комуністичній общині («мірі»). З общини не вільно нікому виїздити, хіба тільки на письмовий «пропуск», що є одночасно пашпортом. Член комуни, одержавши з комуни гроші, мусів віддати комуні визначену пайку¹³.

Община була завжди незвичайно суворою організацією суспільного порядку в Московщині. Про це говорять безчисленні приказки, які підкреслюють всемогутність «міру»-общини. Сергій Кравчинський, знаний у Західній Європі під псевдонімом Степняк, у своєму творі «Російський мужик» писав про «мір» так: «Без сліду будь-якої ієрархії або розрізнення в ступенях, мір розтягає таку широку владу, що її обсяг необмежений»¹⁴.

Про функціональність «міру» москвин Н. П. Семенов у 1894 році писав: «Постанови «міру» схвалюються одноголосно. Якщоб під час зборів деякі

¹⁰) Лерой-Больйо, там же, стор. 9-10.

¹¹) Англійський переклад: Dr. Georg Brandes, *Impressions of Russia*. London, 1889, p. 19.

¹²) Howard P. Kennard, M.D., *The Russian Peasant*. London, 1907, pp. 195-198.

¹³) D. Mackenzie Wallace, *Russia*. London, Paris, New York, 1877. I, pp. 185-186.

¹⁴) Stepniak, *The Russian Peasantry, Their Agrarian Conditions, Social Life and Religion*. London, New York, 1905, p. 155.

члени «міру» не погоджувалися, збори вважаються за неповні й невдалі. Мужики не визнають рішень більшістю голосів, вони знають, що в кожній справі може бути тільки одне правильне вирішення і воно залишається наймудрішим з усіх. Щоб знайти правду, всі члени мають бути однозгідні і, якщо знайдеться розв'язку, всі мають погодитися з нею. Якщо член не погоджується із загальною постановою, йому залишається тільки одне — вийти з «міру», що значить — перестати бути членом села.

Ось така московська «демократія» у найбільш авторитетній інтерпретації общини-«міру» є тим нуклеарним зав'язком московської комуністичної системи.

Москвини захоплювалися своїм «міром». К. С. Аксаков («Зібрані твори», 1889) дивився на комуністичну систему «міру», як на ідеальний зразок для всього майбутнього світу. «Мір», на його думку, це «національна інституція, що проходить через цілу московську історію».

Колишній посол до Державної Думи Григорій Алексінський, пишучи про Московщину підкреслює, що соціальна організація москвинів була завжди комуністична; це був комунізм продукції і споживання. Московські мужики визнали колективне землеволодіння і жили в колективних домах. Поля, пасовиська, рибний промисел і бджільництво були спільними¹⁵.

Як бачимо, твердження у західньому світі, що москалі є жертвою накиненої їм комуністичної диктатури — неправдиві й наївні. Москалі мають такий устрій, до якого привикли впродовж століть, зберігали його і захищали.

Вже згадуваний Степняк писав, що московський мужик «має повну відразу до ідеї приватної власності на землю» (цит. твір, стор. 239).

Читаючи твір француза Лерой-Больйо «Імперія і царі» та інші праці немосковських і московських авторів, які правдиво розцінюють психіку москаля, стає більш зрозуміла й історія скасування кріпацтва в Росії, закулісових революційних рухів та обидвох революцій — соціалістичної і комуністичної. Врешті зрозумілою стає і суть московського комунізму, його пляни і роля в комуністичному русі.

Наприкінці першого тому своєї історії Московщини, Лерой-Больйо писав: «Комунальною системою Росія прицепила в себе комунізм, ... який — завдяки її общині — кружляє, хоч і не визнаний, у її жилах і крові. Чи цей вірус, у цій дозі, залишиться нешкідливим? Чи буде він охороною від зарази з-за кордону, чи навпаки — викличе колись у її соціальнім організмі непередбачене безладдя і поважні заворушення? — Покаже час»¹⁶.

Для московського мужика община була його ж власним, одвічним національним і соціальним устроєм. Московська інтелігенція прислухалась до думок того мужика і дивилась на нього, як на творця нового порядку. Тому нічого дивного, що скасування кріпацтва практично нічого не змінило

¹⁵) Gregor Alexinsky, *Modern Russia*. London, 1913.

¹⁶) Лерой-Больйо, цит. твір, т. I, стор. 578.

в житті та прагненнях московського мужика. Він і далі залишився у своїй общині-«мірі». Дерой-Больйо писав:

»Закон про скасування кріпацтва з наданням мужикові землі залишив мужика практично зовсім там, де він був під час кріпацтва... бо таке було землеволодіння у московських селян з непам'ятних часів... Скасування кріпацтва не змінило його«¹⁷.

А Степняк на цю тему писав так: »Уряд прислухувався до мудрішої ради місцевих комітетів і преси, які вказували на те, що сільські комуні — зовсім природна і давно устійнена інституція всієї країни«¹⁸. Степняк підкреслював, що уряд хотів допомогти селянам не тільки морально, а й економічно, але це йому не вдалося, бо нова економічна система була зовсім противна традиціям і ідеалам московського мужика, накинена йому законом про скасування кріпацтва¹⁹.

Як бачимо, московський мужик сам не хотів жити вільним, некомуністичним способом. Тому й не дивно, що д-р Георг Брандес 28 років після скасування кріпацтва стверджує, що община кріпко збережена на московських просторах імперії. У московській області за 28 років (від 1861 р.) з 78.480 господарств тільки дев'ятнадцять залишило комуністичний спосіб господарювання²⁰. Г. Алексінський подає, що з початком 20-го стол. 80% селянської землі належало до комун²¹. За свідченням Тюменя²², до часу революції у 1917 році на московській національній території $\frac{5}{6}$ частин селянської землі було в комуні.

Ніщо не могло переконати московського мужика залишити комуну. Вільям Інґліш Баллінґ жив у Московщині два роки (1905-1906 роки) і написав у тих роках велику кількість статей до американських журналів. У своїй книжці »Післанництво Росії« він підкреслив, що незвичайно характеристичним у москалів є те, що їх завжди цікавила економічна рівність, а не приватна власність. Приватну власність вони хотіли скасувати. Ніхто не повинен, на їх думку, бути власником хоч би й одного акра землі, навіть право на посідання треба обмежити. Москалі були переконані, що спільна власність, як основа економічного господарювання, буде й далі втримана, бо селянська партія в Державній Думі буде захищати комунізм. Тому автор книжки був переконаний, що в Росії мусить запанувати соціалізм, бо комуна-«мір» дає вже основи для такої майбутньої держави²³.

Царський уряд бачив, що сільсько-господарський комунізм спинає господарський розвиток імперії. Він бачив, напр., що колоністи жили в багато кращих економічних умовах, ніж московський мужик у комуні. Тому міністер Столипін запропонував земельну реформу і скасування комун.

17) Там же, т. I, стор. 478.

18) Степняк, цит. твір, стор. 152.

19) Там же, стор. 7.

20) Брандес, цит. твір, стор. 19.

21) Алексінські, цит. твір, стор. 150.

22) »От революции до революции«, Ленінград, 1925, стор. 14.

23) William English Walling, *Russia's Message*. New York, 1908, pp. 159-161 and 211.

Незвичайно важко було йому захищати своє становище в Державній Думі. Він наголошував, що уряд хоче допомогти пильним і здібним та захистити їх від лінохвів і дурних, хоче допомагати підприємчивим, а не пиякам, ледарям і лінохам, що ховаються за плечима працьовитих людей у комунах. Майже чотири роки йшла боротьба, поки Державна Дума схвалила земельну реформу Столипіна.

Та не зважаючи на те, що «указ» Столипіна схвалено, у московських комунах залишилося все по-старому. Змінилося хіба те, що найгірший елемент комун («міру»-общин) випродував свої пайки і втік до міст, з якого творився пролетаріят. І цей міський пролетаріят великою мірою причинився до перемоги комуністичної революції, бо його ціла психологічна структура відповідала комуністичному способowi життя.

Московський комунізм, як бачимо, це не твір доктрини Карла Маркса, він старший за ідею Маркса, бо існує з давніх-давен московської історії. Він наскрізь є московською ідеєю. Москалі впродовж своєї історії захищали його, скріплювали і розбудовували, згідно з вимогами їхньої національної духовости.

Увага!

Увага!

Вже появилася і поступила в продаж монументальна книга англійською мовою про московську окупацію України під назвою

RUSSIAN OPPRESSION IN UKRAINE

Книга має 576 сторін друку плюс 24 сторінки ілюстрацій, у твердій полотняній оправі, з мистецько-оформленою обкладинкою.

Ціна (без пересилки) 36 ш., у США і Канаді — 8 дол.

Просимо замовляти в Українській Видавничій Спілці:

*Ukrainian Publishers Ltd.,
200, Liverpool Road,
London, N.1., Great Britain.*

Сот. І. К. ГВОЗДИК

ЯНИЧАРИ ТА ЯКА ЇХНЯ ДОЛЯ

(Хто такі московські яничари?)

Зрада і зрадник — явище світове, повсюдне і відвічне. Цей найбільший, найтяжчий і найогидніший злочин, якого тільки може допуститися людина, отруював завжди всі народи, держави і землі світу, особливо в найгірші, найкритичніші моменти їх існування і боротьби.

Не уникнула цієї лихої долі й Україна; не раз і в її історичному житті виявлялась ця страшна, гідка й пекуча болячка, що іноді й нанівець спалювала її великі, святі й жертвні змагання.

З часу татарських нападів на Україну український народ називав своїх зрадників яничарами, а зраду рідної землі й народу — яничарством. Яничарами ж по-турецьки називались спеціальні добірні упривілейовані відділи султанського війська, що складались із вихованих до свого ремесла ще змалку вояків, переважно потурчених християнських полонених дітей, які в бою і в нападах на християнські землі відзначались особливою жорстокістю і ненавистю. Дались добре в знаки ці яничари й Україні, тому «яничарами» український народ зневажливо називав і своїх зрадників-потурнаків, що «заради лакомства нещасного», — як зазначено в народних козацьких думках про тих зрадників, — віддавались на службу туркам і татарам, зрікались рідної християнської віри, родини, народу і всього рідного святого та дуже часто в рабській службі чужим богам і чужому панові ставали гнобителями і катами власного народу.

Назва «яничар» для зрадника так глибоко вкоренилась і так сильно привилась в Україні, що нею потім, по турецько-татарських часах, пламували взагалі всіх прислужників і лакеїв чужої ворожої сили, які — відвернувшись від рідного народу і його національних та державних прагнень — заради власного інтересу і вигід особистих, гурткових чи станових віддавались безоглядно до диспозиції пануючому силою ворогові.

З того часу, як за московських царів Україна попала в ярмо «братньої», «слов'янської» Московщини, постало нове явище яничарства московського гатунку.

Власне, нічого по суті не змінилось: з-під одного азійського ярма Україна попала під таке ж азійське ярмо друге, ще навіть жорстокіше й дикіше — московське, і так само цвіла в ній і цвіте до наших днів на послугах нового пана зрада з тими самими прикметами класичного яничарства, бо колишні яничари-потурнаки перетворилися у яничар московських, спочатку переважно як вірнопіддані «малороси», прислужники царських вельмож та інших «руських» загорілих патріотів, а тепер — як лакеї Москви, вірні громадяни «общаго соціалістическаго отечества».

Не змінилась по суті ні в чому й історична доля яничарства. З правила кожний зрадник, як би він не приподоблювався до свого пана і як би перед ним не плазував, завжди ходить над прірвою страшної загибелі й завжди в ганьбі та муках гине, бо кожний злочин зради сам у собі вже таїть страшні зародки розправи і помсти. Кожного, хто зрадив раз, завжди підозрівають, що він може зрадити і вдруге. З того, переважно, випливає брак щирої пошани, співчуття і признання навіть з боку того, кому зрадник усією істотою віддався. І, натомість, зрадник постійно відчуває над собою тягар призиства, погорди і недовір'я, завжди готового спалахнути гнівом. На кожного зрадника дивляться навіть і ті, кому він своїм злочином прислужився, як на бездушне, морально безвартісне знаряддя. Терплять його, звичайно, до того часу, поки він ще потрібний для дальших махінацій. З часом, як минає потреба дальшої служби злочинного виконавця, він стає непотрібним, а навіть обтяжливим і його намагаються усунути. Це логічний наслідок розвитку такого злочину, як зрада. І найкраще людське відношення до кожного зрадника, як до знаряддя і засобу, зхарактеризовано отим знаним зневажливим і майже цинічним позначенням: «Мурин зробив своє діло і може відійти».

Якщо не загибель і смерть, то в найкращому випадку така ось погорда і понижуюче вигнання є безумовним завершенням злочину зради. Така є доля зрадників і така ж доля московських яничарів.

Одне тільки: Москва, згідно з власною системою вікової варварської школи і практики, ніколи не залишає своїх підніжків-яничарів у сутінках призиства і забуття без попереднього їх оганьблення і фізичного знищення. В цьому майстерно витонченому злочині садистичного знущання над жертвою своєї експлуатації вона вирівнюється морально з тим, хто їй самій своїм злочином прислужився. За злочин — злочин: це заплата Москви, нагорода московським яничарам за їх зраду народу і вірну службу окупантові. Найжахливіший, найогидніший коловорот найдикіших звірячих потягів, найнижчих людських почувань і варварських аморальних гонів. І горе тому, хто в цей коловорот свідомо чи несвідомо заплететься! Обсягла і страшна історія московських темних кривавих розправ зі своїми вірними і відданими їй яничарами. І в цьому жорстокому, розгнущаному московському деспотичному мороко-чортівнінні дуже часто знаходяться, на жаль, і темні, покриті ганьбою імена московських яничар з України. За їх страшний злочин зради рідного народу Москва відплатила їм злочином зради і нелюдського знущання. За відвернення від змагань і прагнень свого рідного народу, за рабську вірність Москві московські яничари — грязь з України — діставали і досі дістають відповідну заплату від свого пана: раніш тортури в московських і петербурзьких казематах і запроторення на Сибір із ласки царів, а нині тортури в підвалах МВД і Сибір, Соловки, Казахстан чи куля в лоб із власної руки, попавши в неласку московських можновладців. Багато було б згадувати і писати про тих московських яничарів у минулому, що за свою вірну службу царям і Москві закінчували життя у нетрях Сибіру чи під батогом і сокирою московського ката.

Краще звернутися до яскравішої і ближчої нам сучасності, коли вже не цар і не бояри, а московські пролетарі-комунарі щедро нагороджують кривавими присудами своїх яничарів. Особливо в добу грізних непокоїв в ССРСР, коли нове гніздо огидної варварської деспотії на Сході Європи — всевладний московський Кремль — тремтить у страху від марива розплати поневолених ним народів, розливається повінь розправ із московськими яничарами, головно з земель підбитих народів, які власне заради того «лакомства нещасного», в ім'я «мирного і дружнього співжиття» з північним «старшим братом», під покришечкою всіляких обманних комуністичних ідей продавали і продають своїх земляків у найжахливіше в історії людства рабство, віддавали і віддають їх на поталу ненажерливій Москві.

Дозвольте, дорогі читачі, перенести вас думками в недавнє минуле, в ті дні, коли ми були наочними свідками, як розправлялася большевицька Москва зі своїми віропідданими яничарами.

Пригадаймо лише 1937 рік, коли майже щодня надходили звістки про масову загибель московських яничарів на всіх окупованих Московою землях. Не хочу вступати в полеміку, бо це не є моїм амплуа, хочу лише ствердити факт, який відбувся перед нашими очима. Гинули тоді безоглядно не тільки чесні патріоти своїх батьківщин, а й «оті яничари, і то найвищої марки, бо найвизначніші советські достойники, — і на Далекому Сході, і в Туркестані, Таджикистані, Криму, Грузії, Білорусії, і на Україні. Їх усували з нагрітих роками вигідних посад, арештували, відсиляли на заслання, кидали у в'язниці. Вони зникали в підвалах НКВД або кінчали з собою самі самогубством, цим модним у тодішні часи способом ліквідації своїх гріхів.

В Україні вже добрих сорока років шаліє нагінка на самовідданих московських яничарів, що вже вислужились і стали непотрібні «старшому братові». Постійно і довго відбувається в Україні московська чистка і серед урядового апарату, і серед працівників громадських установ і організацій, і серед усього українського суспільства. Московська мітла старанно вимітає і своїх власних запідозрених прислужників та прихвостнів, що чомусь не зуміли чи не змогли їй приподобатись і в усьому догодити. У різних формах і різними способами провадить Москва несамовиту чистку серед власних підніжків, не обминаючи нікого зі своїх яничарів, навіть з-поміж тих найменших і «найневинніших». Москва, вічно заздрісна і недовірлива, безконечно вимагає все більшого утинання, приниження і плазування перед собою, все більшої безогляднішої служби собі, що — зрештою — все одно приводить до морального чи фізичного знищення вислужливих «муринів».

І саме тому для кожного того, хто хоч одною ногою, хоч би необережно вступив на слизький шлях московського яничарства, немає вже ніякого спасіння. Він швидко всім еством втягнеться в найогидніший злочин і котиться до загибелі. І на тому страшному шляху вже немає ні зупину, ні повороту з нього. Саме тим пояснюється така відразлива і страшна моральна і фізична загибель московських яничар начебто навіть із еліти українського духового світу — всіх отих мистців, письменників, поетів,

учених, що в час запеклого бою українського народу з Москвою прихилились для рятунку себе на бік останньої і — почавши з невинного начебто оспівування і вихвалювання комуністичного московського ладу — докотились врешті одні до гидкого принизливого для людської гідності блюзнірства, дитирамбування і цілування ніг деспота Сталіна, як це сталося, напр., з Тичиною і Рильським, а інші сягнули по власний револьвер, як це трапилось із Хвильовим і Скрипником.

Та найхарактеристичнішим, можна сказати, клясичним типом сучасного яничара і прикладом природної долі модерного московського яничарства є голова Ради народних комісарів на Україні Панас Любченко, що також покінчив самогубством. Він же так ганебно угинався і на всі боки самовіддано вислужувався перед Москвою, вивертав перед нею всю свою зрадницьку душу! Простий, незначний і неосвічений чоловік, він зумів виплисти з каламутних і кривавих хвиль на широке поле московсько-комуністичної вакханалії. Коштом волі й інтересів українського народу, кував свою лакейську кар'єру і з року на рік підносивсь усе вище й вище, аж поки не досяг вершка своїх самолюбних прагнень, ставши гавляйтером України. Він з найбільшою брутальністю і жорстокістю винищував петлюрівців, націоналістів, «шовіністів» та інших «зрадників родіни», запевняючи на різних московських з'їздах і конференціях «любов» України до Москви. Це він фальшованим ім'ям українського народу декларував підлеглість України Москві та запевнював про її «безмежну відданість». Саме він був провокатором, ініціатором і організатором голосного процесу Союзу Визволення України, на якому засуджено багато визначних українських учених і громадських діячів-патріотів на в'язницю і заслання, а без суду розстріляно тисячі націоналістичної молоді. Це Любченко на свіжій могилі Скрипника, який покінчив з собою, брутально й цинічно обплывував свого попередника, називаючи його зрадником, запроданцем, прислужником ворожих Москві держав... І що ж! Чи цим всім уник він своєї яничарської долі? Ні! Невмолима яничарська доля, нарешті, штовхнула й самого Любченка на шлях оганьбленого ним Скрипника і примусила повторити його сумний приклад.

І так несподівано пронеслась вістка про самогубство Панаса Любченка. Згинув він способом, яким тепер багато московських яничар кінчає з собою. Як не служив, як не старався, як не випинався, а таки увірвалось... не видержав. І хто знає, у яких муках і терпіннях сумління, приклавши пістоль до чола, покинув він цей світ? Чи дратувався він ненавистю і жалем до безмірно нахабної Москви, якій уже не мав сил догоджати, чи гнітив його розпач і страх перед натиском зростаючих із низів українського народу протимосковських сил, яким уже не міг упиратись? Та як би там не було, одне безперечно ясне, що в повній свідомості власного безсилля і нікчемности сягнув він по пістоль, щоб уникнути ще грізнішого кінця — тортур і смерті з руки московського ката, чи достойної справедливої розплати з караючої руки українського месника. З цих двох можливостей, що стали перед ним, вислизнув він самогубством, та не втік він

від заслуженої кари яничара, від ганьби й неслави, якими вкрилось ім'я зрадника навіки. Так віддячилась йому своїм звичаєм та способом Москва за його вірну службу. Згинув на службі їй, запропастивши в тяжку неволю свій рідний народ, а Москва вже на його могилі дико глумилась з нього, знущалась, обплюувала, оскаржувала за «зраду» і «шпигунство», віддячувалась за те, що він із зграєю таких же самих посіпака-яничарів вірно служив її інтересам. Ось у цьому найбільша трагедія московського яничарства. Мораль: за зраду свого рідного народу і яничарську службу, Москва платить і винагороджує, але потім і самих яничарів, скорше чи пізніше, безпощадно винищує.

Т. МАТВІЄНКО

Татарське лихоліття

(Уривок з поеми)

*Зажурилась Україна, що ніяк прожити, —
Витоптала орда кіньми маленькій діти ...
З укр. нар. пісні.*

Литовсько-польська тлінь над Руссю панувала,
Смерділа чадом злим і плісінню зневаг.
Ні зброї, ні надій, ні війська не давала
В борні проти страхіть татарських переваг.
Зостався сам-на-сам наш край, наш люд забутий,
Оплутаний крильми розбийницьких пожеж.
І нидів досвід наш і хист раніш здобутий
Стоять, як мур твердий, на варті рідних меж.
Ми не жили тоді, ми ледве животіли
Під тягарем важким постійних небезпек.
Боялись і тряслись, від праць гірких потіли
У ланцюгах зими і літніх душних спек.
Аттила, й Чингіс-хан, і половецькі зграї
Не в'їлись звірськи так у наші печінки,
Як найлютіший гад — потворище-гераї —
З намовлень-потурань північної руки.
Це він — страшний Менглі — під'юджений Москвою,
Нам плюндрував дотла і села, і міста.
Одвічний край батьків імлою неживою
Раз-по-раз покривавсь, мов знятий із хреста.
З кінця в кінець тоді стогнала Україна,
В пожарищних димах вчувався крик і плач.

Потопом бід пройшла по всіх місцях руїна
І не один проріс в сирім степу опач.
В повітрі голубім над трупом землянистим
Кричало вороння й шугали яструби;
І нахилився полин кущем срібнонамистим,
Як скорбний маг весни в годину ворожби.
Ах, ворожбо німа! Молитво душ до неба!
Слова благань, взивань, оплакань і надій . . .
Та час різьбив своє, що треба і не треба
На дереві міцнім потрясень і подій.
Від жител і садиб на сірих попелищах
Проріджена сім'я зринала з небуття,
Щоб починати знов у крутіжах і хвищах
Нужденне і лихе, розтерзане життя.
Так кожний день минав напружено-тривожно,
Вплітаючи в думки то скарги, то жалі.
І бідний люд моливсь і поглядав побожно
На вбогий тихий вид прадавньої землі.
Після снігів тугих скресала тьмяна крига
І по узбіччях рік зітхали дерева;
Котивсь туман нічний, поволі йшла відлига
І сріблились ясні калюжні кружева.
Цвіли гаї, поля і мружились дороги
І бігли в далечінь пахучу навмання.
І рідний степ лякав наближенням тривоги,
І довкруги вилає писклива комашня.
Ні жартів, ні пісень не зберегли у спадок
Зотлілі і малі пожовклі аркуші, —
Лиш кілька слів скупих, зазначень і загадок,
Та плями сліз терпких, що крапали з душі.
У цю добу страшну татарської навали
Дикунських орд бичі, свистючі аркани
Зганяли нарід наш за кримські перевали
З коханих місць взимі, і влітку, й восени.
За тьмою тьма пливла. І сунулись поволі
По ґрунтових шляхах кочовища бридкі.
І брали нарід наш у тінь глуху неволі
Зазнати звірських мук, лічити дні жаскі.
З прикритих ям, печер, із чагарів колючих
З дітьми коло грудей дивились матері,
Як гине їхній труд в густих димах ядучих
У глупу темну ніч, уранці й назорі.
Жорстокий довгий час. Він переїв століття,
Але зродив синів відважних у бою,
Які з болот і хащ, з-під бур'янів і сміття

Зуміли встать ураз за славу й честь свою.
У стугоні копит, у свисті стріл отруйних,
У лясках батогів і дзенькоті шабель,
У криках ворогів, сльоті завихрень буйних,
У смороді й вогні підпалених осель;
На мурах і валах, на звалищ чорних купак,
У норах корчових, зигзагах рихлих круч,
В холодних погібах, у землянках, халупах,
В димах і блискавках, дощах смертельних туч,
У зганьблених церквах, румовищах зчорнілих,
У нішах і дірках, на сплетах перекрить —
Зростали сотні їх сердитих і змужнілих,
Щоб татарву лиху під ноги підкорить.
Котився Байди клич проречисто і лунко
Зі зброєю в руках мостить шляхи в життя,
Щоб працювала мисль напружено і струнко,
Щоб кожний вдар меча доводив до пуття.
Від лихоліть і кривд, з-під нагаїв панщини
Тікаючи в пітьмі безмісячних ночей,
Одмстити гуртом клялись за тужний біль вітчизни,
За море сліз гірких, наплаканих з очей.
Так заснувалась Січ. На острови дніпрові,
Де гніздивсь гад і звір, шептались комиші, —
Найперші козаки, великі і здорові,
Несли жалі свої і в серці, і в душі;
Ненависть і любов, несли благословіння,
Устами матерів проказані тихцем,
І заповіт батьків: »Не в пилюзі ржавіння, —
На волі процвітіть під громом і свинцем!«
Тут ожили вони, тут брязнули шаблями,
Себе вести дали оновленій судьбі;
Кайдани бід знесли, криваві стерли плями
Із власних рук своїх, засмаглих в боротьбі.

1964.

М. Торонто.

ТРЕТІЙ РАЙХ І УКРАЇНА

(Документи з Нюрнберзького процесу)

Зібрав доц. д-р Є. ПЕЛЕНСЬКИЙ

(5)

**Зарядження не виплачувати українським робітникам
заробітної платні**

Відпис

Райхсміністер д-р Тодт

Наказ для ОТ-Схід

Берлін, 28 липня 1941

Печатка:

Канцелярія Розенберга,

Ввійшло — 18. 8. 1941

Генерал-фельдмаршал Кайтель скаржився, що деякі люди ОТ в околицях Львова виплачують місцевим робітникам щоденну заробітну платню — 25 рублів, такі ж домагання вони ставлять і до фабрик.

В цій справі даємо таке зарядження:

Вже під час моєї останньої подорожі я широко з'ясував усім співробітникам, що на російському просторі зобов'язують інші правила праці робітників, ніж у Західній Європі. Зайняття робітників треба трактувати в першу чергу, як зобов'язання виконувати домашню працю і давати підводи без винагороди. За це робітник одержує скромний харч. Виплата заробітної платні, покищо, не входить у рахунок.

В обсягу областей, у яких запроваджена Райхсмаршалом Громадська Організація розпочала саме свою працю, можна виплатити за примітивну селянську роботу найбільше таку ставку, яку схвалено цією Господарською Організацією. Зв'язкові провідники при військових групах можуть кожного часно подати осідок найближчої Господарської Організації. Покищо є такі станиці:

В області Південної Військової Групи — у Ясах, Львові, Тернополі, Проскурові, Бердичеві, Житомирі, Луцькому.

В області Центральної Військової Групи — в Толочині, Цировицях (на схід від Могилева), Мінську.

В області Північної Військової Групи — в Ковні, Вільні, Дюнабурзі, Ризі, Себеші, Полоцьку.

Мое особисте наставлення — відоме панам. Кожний провідник відділу відповідає переді мною за те, щоб ОТ не йшла іншою дорогою, проти мого переконання. Фірми треба відповідно повчити.

Всі виплати, що не відповідають повищим вказівкам, не будуть повернені фірмам.

Цей наказ подати до відома всім підпорядкованим станицям і фірмам.

Подільник:

До кожної одиниці.

Підписав: Д-р Тодт

За правильність відпису

К. Ф. С. (нечітке)

*

Винищування населення

Райхскомісар
Східніх Земель,
Щод. ч. 3628/43 г.

Рига, 18 червня 1943
Т а е м н е !

До Пана

Райхсміністра зайнятих Східніх Областей, Берлін

Від генерального комісара Кубе надійшли таємні звідомлення, які звертають на себе особливу увагу.

Те, що жида тратовані окремо, не вимагає жодних обмірковувань. Але коли при цьому трапляються такі речі, які подані у звідомленні генерального комісара з 1-го червня 1943 року, це видається майже неймовірним. Чим супроти цього є Катинь? Вистачить тільки уявити собі, як використала б ворожа сторона такого роду події, коли б довідалася про них. Імовірно, що така пропаганда залишилася б безуспішною лише тому, що слухачі й читачі не могли б цьому повірити.

Також і поборювання банд прибирає таких форм, що треба окремо застановитися, якщо метою нашої політики є заспокоєння і використання поодиноких областей. Наприклад, убиті, що були запідозрені в приналежності до банд, а яких у звідомленні від 5-го червня 1943 р. з акції «Котбус» нараховується на 5.000, з малими виїмками, надавалися до праці в Райху. Очевидно, слід не забувати, що через труднощі порозумітися, як і взагалі в таких очищувальних акціях, дуже важко відрізнити приятеля від ворога. Але все ж таки можна уникати жорстокости і зліквідованих поховати. Замикати чоловіків, жінок і дітей у stodолах та підпалювати їх, на мою думку, досить невідповідна метода навіть тоді, коли хочемо винищити населення. Ця метода не гідна німецької справи і робить нашому авторитетові велику шкоду.

Я прошу вас дати в тій справі свої зарядження.

Підпис

*

Генеральний Комісар
для Білорусії

Мінськ, 5 липня 1943
Т а е м н е !

Гавляйтер/Ба
Ден. ч. 428/43 г.

До Пана

Райхсміністра зайнятих Східніх Областей, Берлін,
через Пана Райхскомісара Східніх Областей, Рига.

Відн.: Дотеперішній вислід поліційної акції «Котбус» за час
від 22-го червня до 3-го липня 1943 року.

СС-Вригадефюрер, генерал-майор поліції Ф. Готберг, зголошує, що акція «Котбус» у вище поданому часі дала такі наслідки:

Вбито ворогів	4.500
Вбито підозрілих у приналежності до банд . . .	5.000
Вбиті наші (німці)	59
Ранені наші (німці)	267
Вбиті чужинці	22
Ранені чужинці	120
Взято в полон членів банд	250
Знищено ворожих таборів	57
Знищено ворожих бункрів	261
Схоплено робочі сили — чоловіків	2.062
Схоплено жінок	450
Затоплено більших суден	4
Затоплено дараб	22

Здобуто: 1 літак, 12 ширяків, 10 15-ти см гармат, 9 гранатометів, 23 тмк, 28 млк, 28 мпі, 492 рушниці, 1028 гранат і бомб, 1100 мін, 31000 рушничної амуніції, 7300 штук пістольної амуніції, 1200 кг вибухових речовин, 2 радіостанції з висилачем, 1 фотостанцію, 30 парашутів, 67 возів, 530 коней, 1 польову кухню, 430 саней, велику кількість ліків і пропагандивного матеріалу.

Акцію проведено в Генеральній окрузі Білорусії, в області Борисова. Головно це стосується до повітів Богомня і Пленцамизи. Саме тепер поліційні відділи разом із військом продерлися до озера Палик і досягнули Березини. Продовження боїв відбувається у запіллі військової смуги.

Подані числа показують, що тут треба брати до уваги дуже велике винищування населення. Коли при вбитих 4.500 ворогах знайдено лише 492 рушниці, то ця різниця показує, що між убитими є багато селян того краю. Особливо батальйон Дірлевангера відомий із того, що винищив багато людей. Між підозрілими в приналежності до банд, яких розстріляно, є багато жінок і дітей.

Згідно з розпорядженням фон Дем Баха, шефа для поборювання банд, в акції брали участь також військові частини. Військових, до яких належало також 90 членів мого уряду і обласного Комісаріату Мінську, провадив СА-штандартенфюрер Кунце. Вони вернулися вчора з акції без утрат. Я не погоджуюсь на те, щоб державних урядників і службовців Райхскомісаріату вживати в запіллі військової полоси. Вони звільнені з військової служби не тому, щоб активно поборювати банди, що є завданням війська і поліції.

З-поміж військовиків один залізничник був поранений (у легені). Політичний наслідок цієї великої акції через численні розстріли жінок і дітей — розтрощуючий. Місто Богомню наше військо опустило в грудні. В той час населення Богомні було до нас прихильне. В ході бойових дій місто Богомня, яке партизани перетворили на свій опірний пункт, знищене німецькими літунськими акціями.

Генеральний комісар у Мінську
Підпис

Плян германізації 400.000-500.000 українок

Т а е м н е !

20 квітня 1942

Програма Генерального Уповноваженого для набору на працю

Треба негайно використати повністю людські резерви, що знаходяться на зайнятих советських областях. Якщо не вдасться добровільно стягнути робочі сили, треба негайно застосувати бранку або примусові засоби для виконання індивідуальних зобов'язань. Крім воєннополонених, що знаходяться на зайнятих областях, треба передусім провести бранку цивільних фахових робітників і робітниць, вище 15 років, і забрати на працю до Німеччини.

Щоб належно відтяжити дуже зайняту працюю німецьку селянку, фюрер уповноважив мене доставити зі Східніх Областей 400.000-500.000 вибраних, здорових і сильних дівчат.

Завкель

*

Протокол засідання у гавляйтера Завкеля, Генерального Уповноваженого в справі набору на працю, що відбулося 3-го вересня 1942 року

1) Фюрер наказав негайно притягнути для використання у домашньому господарстві від 400.000 до 500.000 українських жінок у віці 15-35 років.

2) Фюрер висловив своє категоричне побажання, щоб велику частину цих жінок згерманізувати.

3) Згідно з волею фюрера, в Європі за 100 років має бути 250 мільйонів людей, які говоритимуть по-німецьки.

4) З робітницями з України слід поводитися так само, як зі східніми робітницями, позначивши їх «Ост».

5) Гавляйтер Завкель додав до цього, що крім робітниць для домашнього господарства — передбачено забрати зі Сходу додатково 1 міл. робітників.

6) Важкі умовини заготівлі й доставки збіжжя з чужих країн до Німеччини — зовсім не турбують Завкеля. Він знайшов шляхи і способи використати українське збіжжя і худобу — змобілізував усіх жидів Європи і утворив із них живий ланцюг для видобуття товарів з України.

*

Німецька поведінка з українськими робітниками

Райхсміністер Східніх Областей,
Заступник при В. Області Б.

М. п. 7 жовтня, 1942

До Державного Міністерства
Східніх Областей, Надвідділ І.

Б е р л і н

Унтер ден Лінден 63

Відпис п. сотникові Льоренцові, ВКВ/Ген. Кв.

Справа: Поведінка з українськими фаховими робітниками (Зал. 2)

В прилозі пересилаю відпис звідомлення керманича збірного табору фахових робітників у Харкові (звідомлення зладжене наприкінці серпня 1942 р.), як також відпис одного листа з квітня 1942 року.

Шеф-Штабу Головнокомандуючого просив мене з найбільшим підкресленням прослідити справу поведінки з українськими фаховими робітниками, бо скарги з цього приводу не втихають. Я докладно зговорився з керманичем VII-го Відділу при Головнокомандуючому, відшукав сотника Шмідта і відвідав табор. На основі перегляду обговореного із згаданими панами і на основі прочитаного, можна загальноно ствердити:

а) З малими виїмками, українці, що працюють у Райху одинцем, напр., у малих підприємствах, також сільсько-господарськими робітниками, домашніми помічниками і т. п., — дуже задоволені з умовин.

б) Дуже скаржуться ті українці, що приміщені у збірних таборах. Звіт сотника Шмідта подає цю справу в подробицях.

Справа з українцями, що працюють у Райху в характері східних робітників, справляє тут відносним військовим станицям багато клопоту. Головнокомандуючий доручив мені відвідати кілька таборів у Райху і скласти звіт відповідним військовим станицям, щоб негайно зарадити цьому. Військова область у жодному разі не задоволена. Всі обставини незадоволення спричинюють те, що все більше й більше людей іде в банди або переходить до табору Бандери, згл. до інших вороже наставлених до нас груп.

Найкращою пропагандою була б, прецінь, добра поведінка зі східними робітниками. Українці великих домагань не ставлять. З ними тільки б дещо краще й порядніше поводитися, як з людьми, і вони, що частково роблять цілком добре враження, були б більше, ніж задоволені. Ці ж люди, принаймні спочатку, добровільно їхали, як східні робітники, до Райху, покладаючи свої надії на Великонімеччину. Ледве чи потрібна ще якась наша пропаганда, щоб показати в цих звідомленнях хибну поведінку.

Ми ж, прецінь, не воюємо з українським населенням, а ще менше з людьми, які своєю добровільною працею допомагають нам виграти війну.

Було б також доцільно затруднити фахових робітників у фаховій праці.

Тойрер
поручник

*

*Збірний табір фахових робітників
у Харкові, керманич сотник Шмідт
Харків*

*До Головнокомандуючого Війск. Обл. Б.
Відділ VII, Харків.*

Справа: погана поведінка з українськими фаховими робітниками

Як керманич збірного табору фахових робітників. а разом з тим і транспортів фахових робітників до Райху, як той, що в своїй праці має

зв'язки з різними верствами українського населення, знаю настрої українців на широких просторах Східної України. На основі цього мого знання мушу ствердити, що тепер, замість первісного прихильного наставлення до Райху, часто зустрічається ворожу атмосферу. Ця зміна настроїв є наслідком, поперше, великої недостачі харчів для цивільного населення, що зумовлена війною і централізаторськими заходами, а подруге — це найважливіший момент — є наслідком частого грубого зловживання у поведінці з висланими в Німеччину фаховими робітниками.

Беручи до уваги те, що нам необхідна господарська співпраця з 35-тимільйоновим населенням України, і то в інтересі наших майбутніх поколінь, а самі українці внутрішньо здорові, дуже здібні розвиватися та багаті на вартісні працездатні сили, — необхідно вже в корені своєчасно запобігти цьому наростаючому відчуженню, завчасу зрозуміти початки злощасного розвитку і поробити успішні протизаходи.

І. Зловживання під час набору на працю

На початку акції набір відбувався з допомогою добровільного зголошування. Потім було необхідно зробити відповідний тиск, щоб досягнути певні, найнижчі контингенти, але це в жодному разі не давало старостам і їх міліціантам, яким доручено набір, права до насильств, про які мова внизу.

Часто підкупні старости або найстарші в громаді наказували виривати фахових робітників уночі з ліжка і замикати їх у пивницях, аж до часу відставлення в Німеччину. Тому, що робітникам або робітницям не залишається часу приготуватися до виїзду, до збірного табору приходять численні фахові робітники без жодного виряду (без черевиків, двох одягів, начиння на їжу й пиття, покривал і т. п.). В особливо яскравих випадках приходить вже з табору завертати прибулих додому, щоб привезли з собою найнеобхідніші речі. Як зголошує більшість громадян, погрози поліції і побої фахових робітників, які не хочуть негайно йти з нею, є на денному порядку. У багатьох випадках жінок б'ють так жорстоко, що вони неспроможні йти. Про один такий злий випадок я зголосив комендантові порядкової поліції, панові полковникові Зеmekові (місцевість Зозулинки, повіт Деркачі). Зловживання старостів і міліції тим більші, що названі на своє виправдання часто кажуть, що все це діється з доручення німецької армії. Насправді ж військо майже всюди поставилося з виразно повним розумінням до фахових робітників і українського населення.

Але цього не можна сказати про деякі урядові станиці. Для ілюстрації згадаю, що одного разу до табору доставлено жінку лише в нічній сорочці.

Дуже пригноблююче діє також те, що на основі розпоряджень про заборону покутної торгівлі, на дорогах відбирається від людей усі закуплені або обмінані за хатні речі харчі; відбирається від усіх — як від фахових робітників, так і від населення, а до того ж міліціанти часто ще й б'ють покривджених. Траплялося, що фахові робітники їхали в Німеччину і частинно, або й повністю, таким способом продавали або міняли своє майно. Тепер вони не мають ні хатнього устаткування, ні будь-якого іншого добра і залишилися без харчів. Від поборювання такими засобами покутної

торгівлі, на жаль, терплять переважно цілком бідні родини, яких грабують до останньої нитки, а не паскарі, яких тяжко зловити. Крім цього, наслідком стабілізації цін — з ринку позникали товари.

Сім'ї, яких члени виїхали на працю до Німеччини, мають соціальну опіку, але це тільки в Харкові, а не в селах. (До речі, так було раніше, тепер усі дістають кращі приділи харчів, отже гостроту цього питання зм'якшено). Наслідки вище описаного відбирання харчів чи переслідування заміної торгівлі дуже тяжкі, тим більше, що в краю нема ні громадської, ні взаємної допомоги.

Дуже пригноблююче відбивається на настроях фахових робітників і населення становище нездатних до праці, як і тих, що саме з цієї причини повернулися з Німеччини. Часто транспорти фахових робітників, що їдуть до Німеччини, перехрещуються з такими ж поворотними транспортами нездатних до праці людей і на певний час зупиняються на рейках один біля одного. Транспорти з поворотцями не мають відповідної опіки (переважно 50-60 осіб в одному вагоні, хворі або ранені, без забезпечення харчами і опікою, бо їх супроводить — 3-4 вартових). Поворотці дуже часто висловлюються некорисно, хоч напевно й переборщено, про поведінку з робітниками в Німеччині й наслідок такий, що в транспорті, спрямованому до Німеччини, постає психоза переляку. Багато провідників транспортів, особливо провідники 62-го і 63-го транспортів, подали про це докладні подробиці. В одному випадку провідник транспорту фахових робітників, що їхали в Німеччину, сам бачив, як на сусідніх рейках розвантажували з заголодженого транспорту поворотців (поручник Гофман із 63 транспорту, на залізничній станції Дарниця). Іншим разом зголошено, що під час транспортування непрацездатних супровідна команда витягнула з вагону трьох мертвих поворотців і залишила їх біля рейок непохованими. Жалюгідне й те, що непрацездатні вертаються з Німеччини без будь-яких виказок. На основі звідомлень провідників транспортів виникає враження, що тих непрацездатних людей збирають разом, втискають у вагони і, не турбуючись про харчі, лікарську та іншу опіку, відсилають у супроводі кількох людей додому. Це враження підтверджують і місцеві уряди праці, де прибувають поворотці.

II. Зловживання під час транспортування

Під час транспортування робітників у Німеччину треба дбати за харчі, доставляти воду й напитки, давати лікарську опіку, забезпечити відповідний перевіз, дати сторожу, уникати зловживань і дбати за приписову дезинфекцію. Для порядної опіки приділяється військову супровідну команду, що складається: 1 опікун на вагон, $\frac{1}{6}$ сторожі поїзду, $\frac{1}{5}$ харчового персоналу і $\frac{1}{3}$ супровідних вояків. Це, згідно з усталеними напрямними, найменша кількість супровідного персоналу транспорту і коли його зменшити — перевіз фахових робітників не може бути забезпечений. Багато разів стверджено, що через малу й невишколену супровідну команду траплялися смертельні випадки, була недостача в забезпеченні транспорту їжею та

опікою, траплялися втечі сотень робітників, грубі зловживання, не порядок і замішання. На жаль, бували випадки, що під час транспортування робітників військові патрулі зменшували супровідні команди, що давало дуже некорисні наслідки. Провідникам транспортів доручено забезпечувати життєво важливі інтереси транспортованих до Великонімеччини всіма засобами та усувати всілякого роду зловживання.

Всупереч ясним розпорядкам і напрямним Райхсмаршала і Генерального уповноваженого для набору на працю, в останній час транспорти передаються новим супровідним командам у Перемишлі, що є під проводом Німецького Робітничого Фронту (або РАМ). Не зважаючи на те, що вони перебирають добрий провід транспорту, наспіли звідомлення про такі зловживання: замалі супровідні команди, наслідком чого є недостатня опіка і брак прохарчування, груба поведінка з робітниками, неправне придержування лікарями звільнених домашніх робітниць у таборах, недостатнє забезпечування робітників виказками. Усно складено звіт про особливу безвідповідальність і нечисту поведінку уповноваженого Альберта Нюссена, що перебрав 62 транспорт (звіт підтверджений свідками). Хоч урядовим залізничним станціям доручено допомагати провідникам транспортів, але — на жаль — деякі керманічі урядових залізничних станцій часто трактують транспорти фахових робітників як щось побічне. Напр., керманіч транспортів у Ромодані висловився перед одним керманічем транспорту, що транспорти робітників не мають значення. Тим часом ці транспорти йдуть на наказ самого фюрера, а робітничу проблему розглядається як найважливішу й найпекучішу для піднесення зброєногов потенціалу.

Прохарчування транспортів загально наладналося, коли врешті усунено часті та яскраві вияви недомагань деяких станцій прохарчування. Проте ще й тепер, не зважаючи на своєчасне зголошування про величину транспорту, трапляються випадки, що на станіях прохарчування не можна дістати ні теплої їжі, ні зимних харчів. Деколи в цьому винні транспорти війська або хворих, що, проїжджаючи тим шляхом, забирають харчі, але часто це наслідок того, що наше зголошення транспорту робітників не подається далі й нема жодних відповідних заряджень. В Райху, під тим оглядом, загально краще. Коли транспортів доводиться робити великий об'їзд, то фахові робітники цілими днями голодують. Залізну пайку все більше й більше зуживають. Прохарчування у непередбачених для транспорту труднощах перш за все залежить від самого провідника транспорту і керманіча урядової станиці, що має давати опіку транспортам. Військові урядові станиці завжди виявляють більше зрозуміння для забезпечення транспортів робітників, також і відпоручники Фронту Праці загально добре вив'язуються зі своїх завдань, але все ж таки трапляються і такі керманічі станиць, що виявляють великі недотягнення. Провідникам транспортів доручено зголошувати всі такі випадки. Червоний Хрест, не зважаючи на те, що часом дуже перевантажений працею, допомагає прохарчувувати транспорти, але, на жаль, ставлення і поведінка багатьох

помічників Червоного Хреста до фахових робітників не виявляють зрозуміння до цієї великої акції фіурера, метою якої є набір східних робітників. Особливо супроти робітниць вони поводяться грубо і лайливо. Бувало, що відмовляли харчів, покликаючись на те, що робітники — це «російські свині...» Вони не беруть до уваги того, що тут ідеться про українців, бо в тій справі є мало вияснювань. У зв'язку з тим часто траплялося, що транспортовані робітники по багатоденному голодуванні виломлювалися з вагонів, ішли до найближчих сіл і продавали свої останні штани, щоб купити харчів. У таких випадках очевидно не всі верталися до транспорту. Такі випадки траплялися напочатку, тепер, наскільки нам відомо, вони вже не повторюються. Натомість відомо, що з одного транспорту, який відійшов із Києва в супроводі лише кількох поліцистів (правдоподібно, п'ятьох), без лікарського персоналу, опіки і відповідного прохарчування, — під час їзди втекло 500 робітників.

Для оцінки прохарчування транспортів важливим є факт, що часто урядник руху, або залізничний старшина, призначає транспортів дуже обмежений час зупинки на станції, отже робітники можуть дістати їжу тільки тоді, коли є сильна супровідна команда й харчевий персонал, що швидко, з допомогою робітників, організують зміну посуду для їжі або харчі для дальшої їзди. До того ж треба додати, що транспорти часто мусять зупинятися 1-3 км за станцією і частина робітників залишається без їжі, бо машиністи від'їжджають без попередження або з власної ініціативи, або на доручення керівників станції. Тут треба звернути увагу, що це безвідповідально тримати робітників продовж багатьох годин замкнених у вагоні й вони навіть не можуть полагодити своєї необхідної потреби. Самозрозуміло, що час від часу необхідно дати транспортів можливість принести воду й полагодити все, що треба. Нам показували вагони, в яких люди проломлювали діри, щоб полагодити свою природну потребу. Для цього робітникам треба дати дозвіл вийти з вагонів ще перед тим, як потяг зближається до великих станцій.

З дезинсекцій відомі такі зловживання: в жіночих купальнях чоловіча обслуга або чоловіки, що купаються, вештаються між жінками або навіть обслуговують жінок. А в чоловічих купальнях — жіночий персонал. В жіночих купальнях мужчини часто фотографують жінок. Тут треба брати до уваги те, що українське сільське населення, а саме з нього в останній час складаються транспорти, зберегло суворі звичаї. Особливо жінки морально дуже здорові й привикли до суворого виховання, тому така поведінка по купальнях сприймається ними як національна зневага. Згадані зловживання, наскільки нам відомо, вже усунено на домагання керманічів транспортів. Фотографування жінок у купальнях зголошено нам із Галле, а ще перед тим з Ківерця. Такі обставини, що в жодному разі не відповідають гідності й повазі Великонімецького Райху, подекуди ще існують і досі.

III. Зловживання у Райху

Немає сумніву, що в Райху найвищі урядові станиці роблять усе, щоб робітниками зі Сходу, особливо з України, якнайкраще заопікуватися. На багатьох підприємствах, по селах і в домашньому господарстві з українських дівчат і жінок не тільки задоволені, як з робітниць, а й поводяться з ними дбайливо, розуміючи їх положення і наше відношення до України. Але, на жаль, все і все чути голоси про лиху поведінку з робітниками в прийомних та інших таборах. Не тільки говориться, що там їх б'ють і бичують, а й пишеться про це. Передусім здається, що службовці органів порядку й безпеки часто переступають межі дозволеного і навіть українців, що впродовж років протиставилися большевизмові, як його природні вороги, утотожують з большевиками. Також керманічі таборів звичайно не мають жодного розуміння для українців, їх поведінка з ними погана й груба.

Щодо прохарчування робітників у Райху, то очевидно, що під час війни на життя і смерть мусять бути такі гострі обмеження у першу чергу супроти чужинців, що дотепер були у ворожому таборі. Немає сумніву, що Райх і підприємства стараються зберегти набрані робочі сили в такому стані, щоб вони були здорові та здатні до праці. Там, де є зловживання, там шкодимо самі собі, тому в кожному поодинокому випадку треба робити протизаходи.

Некорисною є ще й ця обставина, що велика частина німецького народу трактує українських робітників як ворогів, уважає їх за большевицьких москалів і так з ними поступає. Тут необхідне за всяку ціну відповідне вияснювання. Це ж неможливо з таким духовим наставленням супроти України досягнути успішної й тривалої розв'язки великих господарських і політичних проблем Сходу, зокрема південного простору.

Нещодавно існувало ще питання листовного зв'язку фахових робітників з їхньою батьківщиною. Тому, що листовний зв'язок не був полагоджений задовільно, серед робітників панувала зневіра і поширювалися погані настрої. Тепер ця справа має бути полагоджена.

Розглядаючи подані тут зловживання і обставини, треба брати до уваги, що в Україні тисячі плякатів і агітаційних писем закликають населення зголошуватися на працю в Райху, де йому запевняється найкращу опіку. Все це видається в інтересі Райху, а щоб забезпечити майбутнє наших прийдешніх поколінь і охоронити їх від пізнішого лиха — необхідно за всяку ціну не допустити до того, щоб Україна з її цінним простором і народом відчужувалась від нас. Тому треба усувати всі отруйні зловживання з допомогою відповідних вияснювань.

М. П., 7. 10. 1942

Під. урядник

[При З. РМ д. з. Сх. Обл.

(Печатка)

Заст. п. В. О-Б.]

(Закінчення в черговому числі)

Сергій ЖУК

УРИВКИ З ЗАПИСНИКА КОРЖЕВСЬКОГО

Стареча, похила постать на сосновій колоді в Бородянському лісі втопає в прощальному промінні заходячого сонця. Коло ніг ветхий кошик.

Хто він цей гіркий, зтомлений життям чоловік? Що привело його сюди? Чому кров'ю горить сльоза в золотому промінні сонця?

На ці питання ми напевно не мали б відповіді, коли б випадково не дістався до наших рук записничок славного майстра Григора Коржевського.

Це не щоденник у звичайному розумінні слова — є там багато різних обрахунків, ділових записів і оригінальних думок, які не мають ніякого відношення до поставлених питань, але це так здається лише на перший погляд.

*

20-го жовтня 1927 р.

Життя моє зломалося, зломалося навіки. Сьогодні я був у різьбара Галя. Я ніколи в житті нікому перший не складав візити. В осінній дощовий день це сталося. Я несміло постукав до Галя, ніхто не ворохнувся в домі. Я набрався духу і постукав дужче. Якесь незрозуміле хвилювання обхопило мою душу.

Почулися легкі кроки, двері відчинилися, на порозі стояв Галь. Він не виявив здивування, лише радість.

»А, пане Коржевський, заходьте, заходьте«.

»Я прийшов подивитися, що ви робите, пане майстре, — люди багато говорять«.

»Прошу, прошу«, — ласкаво мовив Галь, — »а що люди говорять, то пусте«.

Коли увійшли до майстерні, мене невимовно вразили його казкові різьби. Уважно придивляючись, я почував, що зберігаю минулу рівновагу, але щось ніби увалося в мені.

»Ви справжній Гоголь у різьбарстві!«

»А дехто каже: Тичина в глині«, — пожартував різьбар.

»Ні, я кажу це серйозно«, — і я відчув уперше в житті, що я зігнувся, якась вага лягла на мої плечі.

»Сідайте, пане майстре«, — мовив Галь.

Я важко опустився в крісло коло столу, схилив голову на руки і несподівано глухе ридання потрясло моє, колись могутнє тіло.

Я відчув незручність господаря.

»Пробачте, — мовив я, — я почуваю себе недужим«.

»Це недобре, що ви — хворісте, пане майстре! Треба вдатися до лікаря«. В його словах було стільки сердечного співчуття.

Коли, прощаючись зі мною, він мовив: »Заходьте, пане Коржевський, я буду радий вас бачити«, я не сказав собі, що більше не піду до цього людяного майстра.

Такі були мої перші відвідини Галя.

7-го листопада (Свято пролетарської революції)

Твориться нова релігія, релігія комунізму, з канонами, святими і мощами. Нові інквізитори приносять гекатомби жертв в ім'я ідеї, засліплені своїм післанництвом.

Революція відібрала в мене все, вона ограбувала мене як мистця — усі мої полотна, вивезені в час війни до Самари, загинули безповоротно. Моя хатина в Почаєві лишилась за кордоном. Зв'язок тепер неможливий. Мою пайову квартиру з майстернею у Києві, відібрали в мене господарі нашої землі.

7-го січня 1928 року

Сьогодні померла моя дружина. Що буду робити один, старий, з чотирма дітьми?

7-го січня

Одержав повідомлення з комісаріату Освіти, що в зв'язку з реформою Мистецької школи мене звільнено від обов'язків педагога і заступника директора школи.

26-го травня

Замовлень нема. Працюю на вулиці — малюю портрети охочих за півкарбованця.

Спочатку я почував себе незручно — здавалось, увесь світ дивиться на мене. Бо хто ж таки не знає огрядного Коржевського, що так гордо носить свою голову. Схуд. Потроху при звичаївся. Голова все нижче схиляється. Шкода тільки, що заробітки нікчемні, а в мене четверо дітей — п'ять ротів нагодувати треба.

20-го вересня

Сталося те, чого я давно сподівався — двох менших синів Віталія і Всеволода виключили зі школи за несплату внесків за навчання. Тепер вони опинилися на вулиці серед покидьків, без догляду батьків — матері нема, а я мушу щось заробити, щоб прогодувати їх і себе, або принаймні шукати заробітку.

15-го листопада

Не знаю, чи це погані впливи вулиці, чи може нещаслива спадковість, бо дід моїх дітей (батько дружини) був справді стовідсотковий алкоголік. Діти не слухають мене, дебоширять на вулиці і вдома, занозисті, виявляють крайню непокору, кажуть: »Це ти виховав нас такими, який батько, такі й діти — яблуко від яблуні недалеко падає, де б же ми могли навчитися

чогось доброго», і мені здається, що в цьому є частинка правди. Всеволод проявляє нахил до злочинства — звичайно, завжди голодний.

Ті двоє старших — Надія і Леонід — нічого собі, особливо Леонід, хоч і не має добрих здібностей (хворів на водянку мозку в дитинстві), зате має чесноти і впертість у досягненні поставленої мети — його, як сина мистця, ніяк не хотіли прийняти до високої школи, тоді він стає шевцем, згодом арсенальним робітником і так перемагає поставлену перепону — тепер він студент Хемічного інституту.

23-го листопада

А заробітків нема.

Позавчора грошей не було на хліб.

Вчора хліба в черзі не стало.

А сьогодні випхали Надію з черги бандити.

Отче Наш, дай нам хліб насущний щодня...

29-го січня 1929 року

Виставка. Виставка тепер не для заробітку, а для того, щоб зранити серце мистця.

Дав низку кращих праць, що збереглися у мене і більше десятка робіт (між ними мій автопортрет на чорному тлі, дама в блакитному) украли злодії-мистці, чи мистці-злодії — не знаю, як назвати.

Пограбували мене до краю.

10-го квітня

На етюди ніколи не ходжу, а так іноді хочеться.

Прийде ніч і в пам'яті встане минуле, як маляр-робітник став визначним мистцем. Наука в Мистецькій школі. Академія малярства. Відзнаки. Велике полотно. Похвала найкращих майстрів. Посада директора в Мистецькій школі. Замовлення. Сподіване майбутнє. В очах, як сіль, запече вогнем.

12-го квітня

Працюю як тинкар, іноді як альфрейщик. Учора мав роботу дроворуба.

30-го квітня

»Тату« — каже Леонід, — »от ти добрий майстер, а не маєш часом що їсти і в що одягнутися як годиться, а інші, »теж мистці«, які нічого не вміють, добре зодягнені, їдять і п'ють, скільки влізе. Чому це так?

Що я маю відповісти йому?

27-го липня

Заробітків і сил не вистача.

6-го серпня

Розпродую потрохи мистецьку бутафорію: щити, шоломи, мечі, теляги — нащо воно мені здалося, а колись було потрібне. Може воно й тепер потрібне мистцям.

1-го жовтня

Сьогодні продав свої запорізькі шаблі і козацький одяг.

17-го листопада

Трапилось те, чого я найбільше страшився. Всеволод — злодій. Потяг з дому Врубелевські малюнки, старовинні шандали і ще деякі раритети, і продав, до того ще вчинив симуляцію — вирізав фільтрону в дверях.

Коли я питався його, довго уперто мовчав, далі каже: «Ти сам спродуєш те, що нам непотрібне». Що мені робити з ним? Я не хочу мати сина-зłodія, піду на міліцію, нехай візьмуть його до виховного будинку малолітніх злочинців.

І от він стоїть у міліції.

«Я більше не буду, тату», — каже тихо. Моє кам'яне серце не рушиться.

«Я не хочу мати сина-зłodія», — відповідаю йому. А тепер мені шкода. Нащо я вчинив так?

4-го лютого 1931 року

Зі щабля на щабель, все нижче й нижче. Виконую замовлення горемистців, роблю для них за копійки — вони мають замовлення, а я ні.

От хоч би й Гайдаренко, що мешкає поруч, у моєму бувшому кабінеті, має добрі підряди. Завжди одягнений франтом, у рукавичках, на візнику з дорогим ціпком у руках — їде запивати могоричі з замовником, а хто ж мені, розхристаному, в черевиках на босу ногу, дасть замовлення?

Моя роля скінчена.

Одного разу трапилась пригода. Узяв Гайдаренко підряд на розмалювання червоноармійського клубу. «Приходьте», каже, «взавтра, пане Коржевський, я дам вам роботу», і заплатив наперед п'ять карбованців.

Прийшов. «Ну, ставте стіл на стіл, вилазьте на стільчика і фарбуйте стелю».

Поставив столи. Поліз працювати, голова крутиться — от-от упаду. «Не можу», — кажу Гайдаренкові, — «голова крутиться».

«То злазьте, я дам вам якусь іншу роботу. На цих стінах треба намалювати портрети вождів».

Узяв я вуглину, розмахнувся і почав креслити, накреслив один портрет, другий. А Гайдаренко гордовито походжає, смоче люльку. Несподівано приїздить замовник. Гайдаренко непомітно відсунув мене. «Ідіть звідси», каже пошепки, а сам став у героїчну позу і почав артистично пояснювати замовникові: «Тут треба прокласти фарбами, взяти льокальний тон, тут ударити пензлем, щоб заграло світло, там...»

Замовник стоїть до краю зачарований новітнім Хлестаковим. От так виконують замовлення. — Хіба я потраплю так?

Намалював я недавно для Гайдаренка портрет до Музею революції. Звичайно, свого прізвища не міг поставити. Через деякий час чую, оповідають мистці, як Гайдаренко підписував портрет у музеї. Іду до музею, щоб переконатися. Очам не йому віри — на полотні червоною фарбою говорить: Гайдаренко. Не стримав старе серце і сказав йому при зустрічі:

»Чи знаєте, голубе, що всередині, під сподом, на полотні, я поставив своє прізвище?« Треба було бачити вираз його обличчя в цей час.

1-го травня

Єдиною світлою сторінкою мого нестерпного життя є дружба з Галем; тільки в його родині я відпочиваю намученою душею; граємо в шахи, розмовляємо про мистецтво. Нещодавно я розповів йому, як позував своєму приятелеві Шарварокові для образу Мазепи, показав позу і вираз обличчя.

»Пане майстре, ви великий актор!« — вигукнув Галь.

»Абштитований!«, — додав я і ми замовкли.

Галь завжди хоче зробити якусь присмність для мене: то клопочеться, щоб прийняли мене до секції науковців, до їхньої санаторії, або підшукує якесь замовлення, але це не може змінити присуду долі.

Пекельний вогонь скаженого режиму давно випалив мою душу.

17-го червня

Хвороба тяжко мучить мене, не дає працювати. Мушу вдатися до уролога.

22-го червня

Гайдаренко збанкрутував — покінчив подвійним самогубством: розтяв бритвою б'ючки на руках і повісився на тлі кахляної груби, зачепивши мотуза за гак, що стирчав зверху груби. Леонід знімав його тіло. Можна було передбачити, як має закінчитися водевільна гра Гайдаренка. В останній час він часто заходив до мене і все твердив про недоцільність життя. Чесних батьків колись добра дитина. Здібний був мій учень. Не потрапив іти правдивим шляхом (узявся за офіційні замовлення). Хто з кращих мистців не працював у Гайдаренка? Не вистачило професорові на прожиток, ішов до нього. Не вистачило і Гайдаренкові — нещаслива пригода з жінкою, що втекла від нього до приятеля поклала край його мукам.

Жорстокий, ненажерний лад засмоктав і проковтнув чергову жертву. А може, це єдина розв'язка заплутаного життя?

18-го липня

Хвороба не дає мені можливості працювати, а жити якось треба.

Вирішив продати обидва мистецькі манекени, етюдні парасолі. Нащо вони здалися мені тепер? Я вже не мистець. Пішов до професора Лашевського, який давно хотів їх мати. Славетний професор зробив поважний вигляд, ніби зовсім не цікавиться такими дрібницями, і запропонував мені нікчемні копійки. Звичайно, я мусив погодитись — що маю робити?

14-го серпня

Учора Віталій повернувся пізно вночі напідпитку.

Ранком міліція розбудила його і забрала з собою.

Тут я довідався, що вчора в Петрівському сквері п'яні хлопці вбили якогось чоловіка.

20-го вересня

Сьогодні відбувся суд над Віталієм. Дали йому п'ять років у далекому північному концентраційному таборі. Прощаючись зі мною, Віталій сказав: »Тату, повірте мені, що я ні в чому не винен, лише в тому, що я випив

зайву чарку. Я не бачив навіть, що на лавці лежить мертвий чоловік».

»Ти платиш, Віталію, за «добре» товариство«...

21-го вересня

Одержав з Москви листа від Всеволода. Пише, що тяжко працює на фабриці. Знесилений до краю. На прожиток не вистачає. Як допомогти йому?

19-го січня 1933 року

Продав пастелі тому самому поважному професорові Лацевському. Побувся непотрібних засобів і матеріалів до виконання не виконаних творів.

5-го квітня

Сьогодні зробили Васерманівську аналізу моєї крові.

Чотири хрести. Чотири хрести.

“*Tabes dorsalis*” — сказав професор.

»Наслідки старих гріхів — не лікувалися вчасно».

Нестерпні муки — кара за гріхи.

Єдиний раз я прогрішив у житті.

Лікувався, але — як виявилось — недостатньо, хоч лікар запевняв.

23-го липня

Галь тяжко хворий. Шкода. Нема до кого слово мовити. Передихнути б хвилину.

25-го липня

Коли бачу вкриті струпом одутлі ноги живих мерців, що лежать на базарі — чиясь рука стискає горло.

Мітла заміта сухе листя.

Кажуть, існує Світовий Розум.

28-го липня

Спродав те, що зберігав як зіницю ока кілька десятків років — своє велике полотно. Спродав до музею. Гроші залишу дітям.

Кінець. Ніщо не зв'язує мене з життям.

*

На цьому уриваються короткі записи Коржевського. Шлях на Голготу скінчився.

Знайшли його вранці на дереві біля чиеїсь вілли в Бородянському лісі. Ногами майже торкався землі. Біля ніг порожній кошик, що в ньому Коржевський привіз мотуза з дому.

В кишені надломлений бублик і записка до господарів вілли:

»Пробачте, добрі люди, що я потурбував вас«.

Василь ЧАПЛЕНКО

ДЕЩО ПРО ЕТИМОЛОГІЗАЦІЮ

Як відомо, етимологізація — це лінгвістичний метод дослідження історії слів — їхнього походження, генетичних зв'язків з іншими словами тощо. Виникла ця наукова дисципліна (як, зрештою, й усі науки) з людської допитливості, з бажання знати, звідки те чи те слово взялося, яке значення й форму воно мало давніше та як змінилося пізніше. Але ранні спроби етимологізації були фантастичні, неспроможні щось з'ясувати. Напр., стародавні греки вважали, що грецька назва лісу походила від значення «темний», бо, мовляв, у лісі завжди темно. Та це був тільки довільний здогад, що не мав нічого спільного із справжньою історією цього слова. І такі наївні етимології характеристичні для всієї історії цих спроб аж до XIX віку. Адже ще наприкінці XVIII віку в словнику російської мови, що його видавала Російська академія наук, російське слово «воробей» пояснювали так, що воно начебто походить від двох слів: «вор» (злодій, крадій) і «бей!» (бий!), бо це, мовляв, шкідливий птах, якого треба бити. Цим «етимологам» і на думку не могло спасти порівняти це слово хоч би з польським «wrobel», у якому таких складників немає.

Таке пояснювання слів, як у випадку з словом «воробей», близьке до т. зв. *народної етимології*, коли незрозумілі слова «стихийно» прирівнюються в людській мовній свідомості до зрозумілих, а це інколи призводить навіть до змін у звуковому складі тих отак «етимологізованих» слів. От, напр., на Україні неосвічені люди переробили «аероплан» на «гороплан» (те, що «вгорі» літає), «бульвар» — на «гульвар» (місце, де «гуляють»).

Такі псевдоетимології ще й досі можливі в практиці різних аматорів-дилетантів, що беруться не за свою справу.

Наукова етимологізація розвинулась тільки після того, як у мовознавстві, вже в XIX стол., вироблено *історично-порівняльний метод*, що дає змогу досліджувати історію слів науково. Згідно з цим методом: 1) для етимологізації «наських» (не запозичених) слів треба зіставляти ці слова з тими ж словами споріднених мов та простежувати їхні формальні (звукові, морфологічні) та тямові (семантичні) зміни на протязі приступної для досліду історії (здебільшого до прамови даної родини мов), а 2) для етимологізації запозичених слів треба знаходити джерело запозичення, з можливим розкриттям їхнього давнішого значення й форми на ґрунті того джерела.

Історично-порівняльний метод дає часто дуже ефективні, «математично переконливі» висліди. От, наприклад, з'ясовано, що два займенники з різною тепер семантикою «хто» й «що» походять від того самого кореня: хто <- кто <- кѣто (тут корінь к-ъ-то, в якому К розподібнолось і пере-

творилось на Х після занепаду глухого голосного Ъ, пор. з «ж-ого»); що <- што <- что <- чьто (тут корінь ч-ь-то, в якому давнє К змінилось на Ч внаслідок пом'якшення задньоязикових перед голосними переднього ряду, далі відбулися зміни дисиміляційного характеру та впливи інших форм цього слова: «чого» тощо).

Ще цікавіший приклад — походження слів «початок» і «кінець», виводжуваних за допомогою цього методу теж з одного кореня. Спільний корінь цих слів ще за праслов'янської доби мав чергування голосних Е—О, звідси гіпотетичні його форми -кЕн-кОн- (це чергування збереглося й ув інших українських словах, напр., у «дзвЕніти» — «дзвОнити»). Перший варіант — кЕн-, згідно з першим пом'якшенням задньоязикових перед голосними переднього ряду, змінився на -чен-, а потім, за законом відкритого складу, — на -ча-, а далі, вже на ґрунті східно-слов'янських мов, внаслідок деназалізації носових голосних, — на -ча-. Тепер цей корінь маємо в слові «по-ЧА-т-ок» (із «початькь»). (Між іншим, у формі «почну» цей корінь звівся до одного звуку Ч, і на це є відповідне пояснення). Другий варіант -кОн- більших змін на протязі його історії в українській мові не зазнав, в ньому змінилось тільки О на І: кінець -> кінець (за аналогією з формою «кінця»), а в західно-українських говорах і цієї зміни нема, там кажуть «конець». Отже, звукова й морфологічна історія цих двох варіантів одного кореня ясна, — але як із семантикою? Все таки це ж різні значення! Розуміння початку й кінця умовне. У російській мові є вислів «палка о двух концах» (тобто «палиця має два кінці»). Коли взяти палицю в руки, то той її кінець, що ближче до нашого тіла, буде початком, а той, що далі від нас, — кінцем. Так можна сказати про межу: починається тут, де ми стоїмо, а кінчається там, десь далі. А в українській мові є ще й такі слова з коренем -кон-, що й досі означають початок, а не кінець, це «споконвіку», «споконвічний» (тобто «з початку віку») та «законитися», що означає «зародитися», «початися». Та й у слові «закон» спочатку було це значення, тільки пізніше забулося. Отже, спочатку ці два поняття не розрізнялись, а пізніше розрізнилися.

Але така ясність в етимологіях не завжди можлива. Є слова, що так позмінювались і повідокремлювались від споріднених слів, що їхнє походження дуже трудно з'ясувати або й зовсім не можна. Як приклад дуже трудної етимології можу згадати тут питання про походження назов української гагілки. Понад 130 років дослідники бились над цією темою і ніяк не могли з нею впоратись. Нещодавно я спробував це зробити (див. «Походження назов гагілки», «Київ», ч.ч. 4 й 5 за 1961 р.), і на прикладі цієї моєї роботи можна бачити, які іноді складні бувають ці досліди. Ба більше: і в цій роботі є «ахілесова п'ята» — акання. Якщо хтось зможе довести, що воно в цих назвах було неможливе, то й ця моя дуже складна споруда може впасти, розсипатись. З цього ж прикладу видно, що в кожній етимології для того, щоб вона була переконливою, *мусить бути доказане все, якже в ній залишиться недоказаним хоч один якийсь елемент, етимологія не буде прийнятна, буде хибна.* От проф. Я. Рудницький (до речі, наш єдиний фаховий етимолог, укладач першого українського етимологічного

словника, досі вийшло три з запланованих 20 випусків, на жаль, чужою мовою) вважає (в цім своїм словнику), що в формі »гагілка« Г приставне (як у слові »Гамерика«), а в формі »ягілка« — йотація (очевидячки, як у слові »ягода«, оскільки він у спеціальній праці про походження назв гагілки виводять їх від гіпотетичного кореня -ad-). Але він сплутує з уваги те, що такий паралелізм у цих двох формах неможливий, як неможливий він і в слові »ягода« (немає ж »гагода«!). А крім того, цих же назв не дві, а двадцять, в деяких із них на початку інші звуки: Л (»лаго-лойка«), М (»магілка«), Є (йе — »егулка«). Отже, недостатнє з'ясування походження початкових звуків у цих назвах підриває ймовірність цієї етимології, не кажучи вже про малу ймовірність і його припущення щодо кореня -ad-. Є в проф. Я. Рудницького й інші не досить переконливі етимології. На його думку, слово »бакун« (гатунок тютюну) походить від слова »бакати« (курити люльку), з такою деталізацією: -бак- — корінь, -ун- — наросток. Але слова »бакати« в значенні »пакати« немає ні в одному з приступних мені словників української мови, а сам проф. Я. Рудницький не вказує джерела, звідки він його взяв. У Грінченковім словнику це слово означає »казати »ба«. Отже, можна думати, що це довільна зміна звукового складу слова »пакати«, тобто абсолютно недо-зволєння в етимологізації річ. Далі: наросток -ун в українській мові, за »Нормами« О. Синявського, означає »носія певної чинності або властивості (здебільшого особи і з відтінком зневаги)«, а в слові »бакун« наросток -ун такого значення не має. Наявність у цьому слові сингармонізму та наголосу наприкінці слова промовляє за його тюркське походження, як це й визначив свого часу Горяев. Хибно пояснює проф. Я. Рудницький також походження прізвища »Гамалія«. У своїй статті »З Шевченкового назовництва« (»Наш Шевченко«, Джерсі-сіті, 1961 р.) він навів спочатку цитату з праці Л. Білецького, що в ній цей останній покликається на його ж (тобто самого проф. Я. Рудницького) думку про походження цього прізвища »з двох джерел«: 1) гаммал, турецьке слово, що означало: степовий вояк, лицар, а поруч — і розбишака; 2) емаль, емалія — французьке слово, що означало здавна відому в Україні білу, шкlistу, вогнетривалу масу, якою поли-вались металеві вироби і яка мала призначення оздобу. Нею українські козаки оздоблювали ручку шаблі. І така шабля, що мала емальову ручку, називалась *емалія*, *гемалія* й нарешті *гамалія*, що пізніше перейшла на козака — носія тієї емальнової шаблі і стала також його прізвищем: *Гамалія*« (стор. 192). Але, навівши цю цитату, проф. Я. Рудницький додав ще тільки те, що »назва Гамалія... є народною адаптацією »емалії«, тобто емальнової шаблі: »гамалія-гамалійка«. І ще написав: »Немає сумніву, що це прізвище Гамалія має бойовий характер і прекрасно гармонізує (? — В. Ч.) з характером Шевченкового героя...« (стор. 193). А тим-часом »сумнівів« у цій етимології дуже багато. Поперше, як це видно з другої половини цитати з Л. Білецького та з додаткових слів самого проф. Я. Рудницького, проф. Я. Рудницький фактично виводить це слово тільки з »другого джерела« — з »емалії«, а »перше джерело«, турецьке слово, знехтував. Подруге, форма »емалія« для »емалі« була вживана, либонь,

тільки в Галичині, під польським впливом (ця форма є в «Словарі» З. Кузелі), а прізвище «Гамалія» поширене на Сході (див. хоч би в УРЕ, де їх кілька), де це слово було вживане у французькій формі «емаль» (email), а давніми часами емаль називано «финифть». Потрете: як це з «емалія» спочатку вийшло «гемалія»? Адже приставне Г перед Е можливе тільки в деяких південно-західніх говорах, а на Сході це явище неможливе! Звичайно, Е в А могло перейти за гармонійною асиміляцією (як у «Гарасим» → «Гарасим»), але, кажу, звідки тут узялася передумова для цього переходу — оте Г? Почетверте: де засвідчено, що шабля з амальованим руків'ям (ефесом) називалася «емалією», «гемалією», «гамалією», «гамалійкою»? Поп'яте: як бути з наголосом? У слові «емалія», як воно зафіксоване в «Словарі» З. Кузелі, наголос стоїть на А, а в прізвищі «Гамалія» — наприкінці, вірніш — на передостанньому складі слова! Та чи й були такі оздоби на шаблях? Цих «сумнівів» не було б, якби проф. Я. Рудницький подав джерела для всього цього, а як він цього не зробив, то й можна думати, що все це тільки довільні здогади, а не наукова етимологія. Я ж думаю, що це слово («Гамалія») походить від того «першого джерела», що його знехтував проф. Я. Рудницький (тільки з одним М у нових турецьких написаннях), а те турецьке слово — «гамал» означає не «войовничий, бойовий характер», як пише проф. Я. Рудницький, а вантажника, що носить вантажі на «гамалику», що засвоєне в українській мові із значенням: «задня частина шії». У П. Мирного є таке речення: «Ходімо... а то ще тут по гамалику заробимо». У турецькій мові Hamallik — професія вантажника. У молдавській мові слово «гамал» — носильник, вантажник, його, мабуть, уживають і в Одесі чи й взагалі на Чорноморському узбережжі можливо, ще й у формі «амбал». Щодо оформлення слова «Гамалія», то воно досить звичайне для запозик із тюркських мов (напр., назви річок «Громоклія», «Чичиклія»). Це може бути форма прикметника з афіксом -ли, -лі (залежно від складу голосних), як от у формі «українали», що означає «український». Прізвище «Гамалія» може, здається, мати ще й форму «Гамалій». Зрештою, в турецькій мові є ще й готова форма hamaliye (арабська з походження), що означає заробіток носильника. Наголос у прізвищі «Гамалія» теж тюркський — наприкінці слова.

Таких необґрунтованих етимологій з надбання проф. Я. Рудницького можна б вибрати більше (напр., ще його етимологія прізвища «Чічіков»), але й наведеного матеріалу досить для того, щоб показати, що знехтування суворих наукових вимог історично-порівняльного методу може навіть фахівця-етимолога завести на манівці псевдоетимологій.

А що вже казати про аматорів-дилетантів, що їх, на жаль, таки чималенько в нас на еміграції! Їхні наївні «етимології» частенько засмічують шпальти газет чи сторінки журналів, а часом появляються й у вигляді цілих, видаваних окремими книжками «праць». Не мавши й найменшого уявлення про методику цієї роботи та її неймовірні труднощі, ці люди беруться «відкривати америку» в тій царині, куди їм і потикатися не слід би. Розгляну тут дві «праці» таких «етимологів».

Перша з цих «праць» — це «Українські стародавності» Павла Крата (Торонто, 1958 р.). Опубліковано цю «працю» з усіма аксесуарами наукового видання, з передмовами самого автора, редактора її М. Козака, видавця (його дружини Софії Крат), англійця J. I. Маскау, а також із подяками всім тим, хто допомагав авторові в його роботі, — П. Юзикові, Ю. Русову, п. Русовій, Д. Донцову. А в тих передмовах понаписувано всяких похвал та рекомендацій авторові й цій «праці». Сам автор почав з високого тону та вдарив у патріотичну струну: «Тобі, страднику — Український Народе, на роздумування, перевірку та дальші досліди — «Хто ми, чийх батьків діти» — свій труд присвячую». Як бачимо, автор, замірившись написати такий свій «труд» в аспекті тисячоліть, не завдав собі труда (як казали в Галичині) навіть заглянути до «Кобзаря» та правильно процитувати відповідні Шевченкові слова. Його дружина наперед загарантувала успіх: «Твоя праця для духовного й політичного визволення Тобою улюбленої України не була й не буде даремна». Вона ж засвідчила, що автор над цією «працею» «працював... довго та вперто, але встиг написати лише один з головних розділів: «Українці». Що він мав ще написати, з передмов неясно, але сказано, що він «висунув теорію й був у цьому свято переконаний, що автохтонами землі були українці». Очевидячки, й самому Павлові Кратові, й авторам передмов невтямки, що він, висунувши таку «теорію», виставив Україну на посміховище. А він же висунув ще й таке твердження: «Ті досліди показали, що українська мова не підлягла тим змінам та нищенню, яким підлягли т. зв. «індо-європейські» мови, і що вона в своїй основі та сама, якою вона була перед двома чи трьома тисячоліттями перед Христом. Граматика української мови дуже докладно, логічно послідовно уложена, а до того надзвичайно просто, чим вона й перевищує стару грецьку». Далі він поінформував, що уклав (разом з якимсь І. Бодруком) «Граматику загальної української мови», яка теж, мабуть, буде на сміх людський опублікована.

На чому ж базується цей «дослідник», пишучи такі нісенітниці? На безглуздох «етимологіях»! От він десь вичитав, у якійсь книжечці Латера, що араби називають річку Аракс словом «Рос» або «Рѳос» (для нього це однаково!) та що той нарід, що жив біля Араксу, теж називався «Рос», «Рѳос», або «Рош», «Рѳош», а ці всі слова Крат ототожнює із словом «Русь». Але якби це було й так, що там була «Русь», якби це були й справді предки українського народу, то й тоді ще не можна було б писати про те, що «автохтонами землі були українці», що «українська мова не підлягала змінам», що вона була ще за «два чи три тисячоліття перед Христом» тощо. Етимологія назви «Україна» — це в нього запозика від Шелухіна і означає: «земля, украяна мечем», «Галичина» — від імені княгині хорватської Галиці, а «галиця» — від «галка» — «кавка» (стор. 192). А мотивує цю «етимологію» автор тим, що, мовляв, на Полтавщині ще й досі Ганну називають — Галею, Галочкою. Або ще таке безглуздя: на його думку, українське слово «шкрябати» свідчить про те, що колись це слово «перейшло з українського етруського (? — В. Ч.) говору в латинську мову»

(стор. 221). А це просто індо-європейський корінь, що зберігся в багатьох сучасних мовах.

І от таку «працю» англomовна передмова рекомендує як «вартісну довідкову книжку для всіх, хто цікавиться національними стародавностями, а зокрема для українців скрізь у світі»!

Не можна тут не відзначити й того, що морально за все це відповідають і всі ті, кому автор подякував за «дорогоцінні вказівки». У нормальному суспільстві їм би треба було відмежуватися від цих нісенітниць, бо, можливо, що автор і не питав про їхню згоду на це.

Друга «праця» такого ж характеру — це «Родинний альбом» Докії Гуменної, надрукований у журналі «Нові дні», ч.ч. 164, 165, 167, за 1963 р. та в ч.ч. 168, 169, 170, 171 за 1964 р. Це, кажу, праця такого ж характеру, як і Павла Крата, але її поява — багато сумніше явище, можна навіть сказати: болюче. Бо її написала письменниця з ім'ям, шанована діячка на полі нашої літератури. Мимоволі виникає питання: чому ця талановита письменниця, письменниця з неабияким хистом спостережливості, що дає їй змогу писати повноцінні реалістичні твори, *взялася не за свою справу?* Питання це залишається риторичним, без відповіді. Але людям компетентним ясно, що своїм «Родинним альбомом» Гуменна кинула від'ємну тінь на всю свою літературну діяльність, поставивши себе в гурт тих аматорів-дилетантів, що засмічують нашу вільну літературу й науку такими писаннями. І на жаль, це навіть не перша така її «праця». Таким було ще її післяслово до фантастичної повісті «Велике цабе», цей фактичний зародок «Родинного альбому». Самий твір «Велике цабе», як суто-белетристичне писання, міг викликати таке чи таке його розуміння, кому подобатись, а кому й ні, але післяслово — це вже спроба наукової інтерпретації давноминулого, що в ній (в інтерпретації) взяли участь і наші археологи В. Петров та П. Курінний, як про це свідчать їхні листи, додані до післяслова, — тим то й підходити до нього треба з науковою критикою.

У своєму післяслові Д. Гуменна почала вже угрунтовувати свої «тисячолітні та вселюдські аспекти» (це мій вислів) не тільки на археологічних даних, а й на «фолклорно-етнографічних та мовних скарбах наших», тобто вона стала на шлях етимологізації. От вона знайшла «дивну однаковість такого нашого слова, як *корж* (печиво у формі диска) та старослов'янської назви сонця *хорс*». Не знаючи елементарних вимог щодо мовної (етимологічної) однаковості, вона зіставила слова різні й далекі одно від одного і звуками, і значеннями. Відмінність у звуковому складі цих слів очевидна всякому, а щодо значення, то треба дещо сказати. У коржі не «форма диску» є його первісним чи давнім значенням, бо круглість його — «технічна випадковість», вона виникла внаслідок розплюсування шматка тіста (пор. з іншою назвою коржа — «плескач»), а щось таке, що «корчиться», зсихаючись, запікаючись, на протилежність тому, що «сходить, учинене», робиться «пухке». Про значення «скорчуватись» свідчить ще й недавно записане на Закарпатті слово «коржіти»,

що має саме таке значення. А що «форма диска» необов'язкова для коржа, це можна зрозуміти з того, що, наприклад, глина на стіні, зсихаючись і відстаючи, «береться коржами», а ті коржі можуть бути будь-якої, тільки не круглої форми. Це треба знати, щоб зрозуміти, що з сонцем корж не має нічого спільного, а тим самим і з словом «хорс». Це останнє іранського походження, як про це свідчить хоч би осетинське «хорз», а не старослов'янського, як думає Гуменна. Східно-слов'янське його написання було «хърсь», а старослов'янське — «хрьсь». Зіставляє вона далі «крижмо», що нібито означає «хрестик для новонародженого» (а насправді це тканина на сорочечки чи пелюшки, по-російському «ризки») із словом «кружало», а тимчасом між цими двома словами теж немає нічого спільного: «крижмо» — це змінене в польській мові, за народною етимологією, під впливом слова *krzyż* (польське *krzyżmo*), на українському ґрунті трохи українізоване грецьке (й латинське) *xrista*, причому в цьому слові немає значення хреста, бо хрест по-грецькому *stavros*; «кружало» походить від того ж кореня, що й «круг», як це всякому ясно.

Я розглянув тільки ці дві пари слів, вони перші в її тексті трапились, але далі вона накопичила таких абсурдних зіставлень багато, тільки ж їх не варто розглядати. Зазначу ще тільки те, що вона притягає сюди й граматичний матеріал, уважаючи «закінчення» (насправді наростки) -ський, -цький, -зь (? — В. Ч.), -ць (? — В. Ч.) витвореними з «закінчення» -ця (? — В. Ч.), що нібито є «членом материного роду», як також натякає й на ті приголосні Стр-р-р! тр-р-р!, що з них нібито втворюлись усякі слова. А з цього робить патріотичний висновок, що «український комплекс гармонійності, зароджений у ті давні трипільські часи», «дасть відповідь зневіреному світові, як побудувати майбутнє співжиття народів».

Але вже на повний розмах виявила свою некомпетентність Д. Гуменна в чималій розмірі праці — «Родинний альбом». Ця праця задумана й написана, як наукова розвідка, свого роду історіософічний трактат, з багатою бібліографією, з цитатами з наукових праць, зокрема й з англومовних американських видань. Сама авторка визначила жанр своєї праці терміном «есеї», але це не есеї, а щось більше — трактат. Тим більше — це не «белетристика на науковому тлі», як вона пише. Щодо завдань, які вона поставила в цій «праці», то вона їх визначає (чи, як вона пише, «карти розкриває») у вступному слові. І не можна сказати, щоб вона була скромна в визначенні своїх замірів. «Мета цього есею, — пише авторка, — вишукати коріння нашої самобутності, пов'язавши розрізнені досі царини, що в них уже напрацювалися наші етнографи, фолклористи, мовознавці, археологи, мітологи (? — В. Ч.), історики сивих часів». Написав М. Грушевський одинадцять томів «Історії України-Руси», п'ять томів «Історії української літератури», декілька томів (між іншим, мало в нас відомих) все-світньої історії плюс «Початки громадянства» й інше, написав Я. Пастернак «Археологію України», як також і багато інших наших справжніх науковців попрацювали на цьому полі, а от, виявляється, «коріння нашої самобутності» не «вишукали»! Це довелося зробити Д. Гуменній! Адже

далі вона написала: «Завдання я це поставила собі ще й тому, що нема й не може бути фахівця, однаково обізнаного в цих шістьох галузях». «... Тому я, не будучи фахівцем у згаданих галузях (sic! — В. Ч.), взяла на себе сміливість першої спроби поєднати їх і накласти загальні контури один на один». Між цими двома реченнями Гуменна говорить, що вона дивиться згори (як з літака) на землю і тому бачить більше, ніж фахівці вузьких фахів, але логіка її «гордої позиції» (мої слова) в цих двох реченнях. Проте, як показує зміст її «есею», вона й «загальних контурів» (її слова) не знає, це в неї тільки безпідставна претенсійність. А втім, деякі сумніви в глибу її сумління, мабуть, таки були, бо вона, ставши в цю комічну (а не «горду») позу, зазначила, що її «думки — гіпотеза». Але, поперше, ці її думки не можуть бути навіть науковою гіпотезою, а подруге — вона й після цього не відмовилася від своєї пози, бо ставить свою гіпотезу «до послуг фахівцям згаданих царин», сподіваючись, що ті фахівці розпочнуть навколо її праці полеміку. А мовознавців вона просто ображає, називаючи їх фахівцями «вузько-формальної методи», що заваджає їм спізнати «мислення перших творців мови». Ні, ця її «гіпотеза» не може викликати ніякої наукової полеміки, бо ні один справжній науковець, що шанує себе, не може знизитися до такого рівня. Якже я, як один із мовознавців, і обзиваюся оце, то тільки тому, що *дуже дорожу доброю репутацією нашої вільної творчості у вільному світі*. Крім того, хтось же повинен здобутись на громадську відвагу й сказати письменниці правду в вічі. Бо досі їй, на жаль, не тільки цього не сказали, а ще й заохочували в цьому хибному напрямку. От, наприклад, редактор журналу «Київ», публікуючи кінцевий розділ «Родинного альбому», написав у супровідній нотатці, що «це надзвичайно цікава й вартісна праця», та солідаризувався з нею щодо всіх нісенітниць, накопичених у цій «праці» аж до думки про те, що людські мови витворились із первісних звуків ТР, СТР, КР, БС тощо. Він же прийняв без застереження й її фантастичну інтерпретацію назви «Україна»: «Символіка нашої назви У-кр-аї-на — каже авторка, дуже близька до символів єгипетської мітології». Він прийняв це безглузде розбиття слова. («Київ», ч. 2-3 за 1962 р., стор. 45). Ведмежу послугу зробив письменниці й редактор «Нових днів», надрукувавши всю купу цих нісенітниць. Він же некритично публікує й похвали їй з боку некомпетентних читачів — того, що подарував їй 25 дол. і недавно померлого саскачеванського судді Михайла Стечишина, що назвав її «великанським умом» та людиною «з енциклопедичною ерудицією» (ч. 171, стор. 31).

Для того, щоб не бути в осуді цієї нещасної «праці» голосливим, я мушу й тут розглянути дещо з її матеріалу, а передусім мовно-етимологічні приклади. А що цими прикладами авторка засипала текст уже як піском, то я зведу це до певних груп і розгляну окремі приклади з цих груп. Взагалі сказавши, Гуменна брала свої приклади звідусіль, де тільки потрапила на якусь хоч приблизну звукову подібність, з різних мов і з різних епох, з мітологій, з історії, з географії (назви річок, міст тощо). А серед цих слів є в неї групи: а) зіставлені на підставі отих вигаданих приголосних, б) «свої» й «чужі», в) старі й нові, г) історично змінені й незмінені, д) спеціально спрепаровані.

От у групі Т-Р-Р-Р! з довільною «заміною на Д-Р і в розвиненій формі — Д-В-Р» опинились «тур», «товар», «товариш», «друг», «дворіг, твар, таври» й ін. Історично ці слова (за винятком товар, товариш) не мають між собою нічого спільного. «Тур» та «твар» — індо-європейські слова, але з різними значеннями. «Товар» і «товариш» — запозика з тюркських мов (перше означає «добро», «багатство»). «Друг» — праслов'янське слово, споріднене з балтійськими. «Таври» — скитське слово, вживане в грецькій мові. «Дворіг» — недавній новотвір, можливо, вигадка самої Гуменної, хоч морфологічно воно цілком можливе в українській мові: його схема така, як і в «тризубі». З цієї ж групи можна вибрати приклади на зіставлення «своїй чужі»: «товар», «таври» — чужі, неслов'янські, «друг», «дворіг» — слов'янські. На цих же прикладах можна побачити й зіставлення старих та нових слів: «друг» — і «дворіг» або ще в неї наведено «твір». Історично змінені й незмінені слова маємо в її зіставленні «Тверь» (назва російського міста) й Тавріз (назва міста в Ірані): перше в давньоруських записках мало форму «Тъхвѣрь» (походить із фінської мови), а друге, мабуть, має давнішу незмінену форму. На цьому ж прикладі бачимо, як Гуменна зводить до купи слова з різних віддалених територій і з різних мов. Остання група — спеціально спрепаровані слова — вже зовсім дика річ. Взяла авторка назву давнього бога Сварога та й переробила його на «Дварога». У цьому останньому вона навіть порушила закон українського осново-складання, бо треба було б змінити й А на О в основі «два». Щоб зблизити слова «кормча» (цей прикметник чомусь у формі жіночого роду, мабуть, тому, що був твір «Кормча книга») й «корчма», вона переставила приголосні К й Ч. А тимчасом це слова різного походження: перше грецьке, друге — слов'янське. Такі операції в словах допускав один із лихої пам'яті попередників Павла Крата та Докії Гуменної ще з першої половини ХІХ стол. — П. Лукашевич, що зводив до купи назви «Сирія» (він міг читати «Сурія») й «Русь», переставляючи приголосні С і Р. Таку операцію він називав «чаромутієм». Отож і в Гуменної повно такого «чаромутія». Є в Гуменної й правильні зіставлення індо-європейських слів (напр., «пітар», «патер», «падре», «фадер», «пер»), — алеж вона подає це як нововідкриту Америку, а тимчасом це загальновідомі для шкільного навчання приклади!

В етимологічній інтерпретації різних слів Д. Гуменна, не знаючи про те, що багато з наведених у неї слів вже *проетимологізовано*, а ті етимології зафіксовано в різних етимологічних словниках, дає свої фантастичні «етимології», як це ми вже бачили на прикладі «коржа», «хорса», «крижма» й «кружала». Розгляну тут іще деякі з її «етимологій». От вона замість того, щоб заглянути до етимологічного словника й довідатись, що слово «курінь» тюркського походження, поєднує його із словом «курити», з висловом «курна хата», а далі і з «жіночим принципом: кур». Слово «цар» вона поєднує з іменами асиро-вавилонських володарів, а тимчасом загально відомо, що це виглядозміна слова «Цезар»: старослов'янське «цъсарь» після занепаду глухого Ъ дало «цсарь», а далі й «царь» — «цар». Назва свят-вечера «вілія» — це змінене лат. *vigilia* — сторожа, а Гуменна поєднує його

з назвою р. Вілії тощо. Але, мабуть, годі, бо від цього »чаромутія« в читача в голові створиться справжнє »каламуття«.

Не можна не відзначити ще тут того весело-патетичного тону, з яким вона, зневажаючи »сухих мовознавців«, подає це своє »каламуття«. Наведу деякі з її висловлювань. От вона, заперечуючи сміливо незаперечний історичний факт — латинське походження слова »коляда« й не розуміючи найзрозумілішого співвідношення польського *kolęda* й східно-слов'янського (в неї »словацького«) »коляда« та приєднавши до цього гурту ще й... »колокол«, пише: »Це просто убогість (? — В. Ч.) думати, що наше слово »коляда« запозичене з латинського» (стор. 21, ч. 170).

Говорячи про свою вигадку — »первісні« приголосні С-Т-Р! Т-Р-Р! — вона »дивується«: »Чи може це бути, щоб сучасні звуки для стримання худоби... були такі одвічні, що походили б аж із палеоліту? Це ж означає 20-30, а то й 50 тисяч років! (Бачите, куди сягнула? А звідки вона ці тисячі знає? — В. Ч.) Це справді виглядає на карколомну фантазію, аж ніяк не на міркування тверезого розуму» (стор. 7, ч. 164). Або ще: »Ми дозволили собі цю невеличку екскурсію поза українську мову по дорозі через Дунай аж у Месопотамію лише для того, щоб на тлі її подати цілі грона наших таки слів, які народилися із сім'ячка С-Т-Р« (стор. 5). Чи ж не веселий тон — ота »невеличка екскурсія! Але вона сягнула ще й далі: »Як бачимо (хто бачить? — В. Ч.), наш український *тур* (ми вже знаємо, який він наш! — В. Ч.), хоч і живе споконвіку на нашій землі, (він) має, виявляється (з чого виявляється? — В. Ч.), численну рідню по всьому теперішньому й стародавньому світі. А може, ще й дальшу, коли приймемо, що китайське *тао* (назва божества, до речі, теж із символом бика) має схожість із словозвуком *тур*«. Або ось: »Чи ж не цікаво спостерігати, як із одного маленького невинного звуку тотеміста, що вже відірвався від тваринного царства й буде з себе людину, як із того звука виростає мовне дерево, кілька листочків з якого ми тут злегка торкнули своїми пучками...» (стор. 6). Як, справді, легко й весело, самим отаким, суто-жіночим пащекуванням, з'ясувала Д. Гуменна походження людської мови взагалі! Багато написали »засушені формалісти-мовознавці« та соціологи-історики на цю тему, цілі гори книжок, а й досі це залишалось нез'ясованим! Аж оце тепер Гуменна сказала своє слово!

А вся біда в тому, що вона взагалі не знає, що сказано на цю тему в науковій літературі. А як вона в одному місці й спробувала була обіпертись на »сучасну лінгвістику«, то виявилось, що те »сучасне« її досягнення має не менш як сто чи більше років, — у питанні про індо-європейські мови та їхню прабатьківщину. До речі, вона не звернула уваги на суперечність: у наведеній цитаті (стор. 15, ч. 167) сказано, що індоевропейська мова була ще єдиною »якихось чотири тисячі років тому«, тимчасом як сама вона для »наших рідних джерел« нарахувала аж »20-30, а то й 50 тисяч років«.

Отже, маємо виступ дилетантки-всезнайки, що все відкриває самим припорком »пучок«. Це в стилі. А в дійсності людина змарнувала стільки сил, стільки часу (як вона й сама пише про це у »вступному слові«) для того

тільки, щоб вийшов отакий... пшик. (Але вона й «Пшик» пише з великої літери!). Ні, не пшик, а шкідлива поява на нашому літературно-науковому полі, що лягла важкою плямою на культуротворчій репутації нашої еміграції. На жаль, серед цієї еміграції продуценти таких «історіософій» не можуть скомпромітуватись. Ба, навпаки: вони навіть здобувають «славу» й похвали (як це зафіксовано в журн. «Київ»), а часом ще й... 25 дол. можуть заробити (як це зафіксовано в журн. «Нові дні»). Річ ясна, що цю мою болочку для мене самого критику Д. Гуменна, напевно, сприйме як вияв моєї «жовчності» чи заздрости до її слави. Вона ж уже дійшла в в своєму розвитку до тієї невіддатності переконуванню, що про неї я писав у статті «Для кого потрібна літературна критика?» Це тим більше можливе, що одночасно з цією моєю критикою інший мовознавець – Ю. Шевельов, ушанував її своєю присутністю на її ювілейному вечорі (і вона це відзначила в своїй подяці в «Свободі»), де була мова й про її «Родинний альбом» як про її найновіший досяг: вона це могла зрозуміти як заохоту до дальшого «вишукування коріння нашої самобутності» в такому ж дусі.

Годилося б дещо сказати й про цю її тему (бо досі я говорив переважно про «етимологію»). У своєму «вступному слові» вона її визначила як дослідження *тотемізму*, вважаючи його за «ключ до багатьох таємниць нашої минувшини» (а в викладі зачепила ще й культ фалоса). При цьому вона знов таки стала в позу всезнайки й зазначила, що «це явище ніколи не розроблялося в нашій літературі». Ця її порожня фраза свідчить тільки про те, що вона не чула про збірник К. Грушевської «Первісне громадянство», не заглядала ні до «Історії України-Руси» М. Грушевського, ні до його «Історії української літератури» та «Початків громадянства», а також не знає багатьох інших праць різних авторів. А зрештою, чому саме цей напівтваринний стан людської свідомості — тотемізм, а також культ фалоса такі актуальні для історії українського народу? Та й чи варто про це так патетично й «весело», як це робить Д. Гуменна, писати? Адже фактично історія українського народу як певного етнічного явища не сягає в такі глибини, як думає Гуменна! Ось що пише про початки українського етносу М. Грушевський: «Порогом історичних часів для українського народу можемо прийняти IV вік по Хр., коли починаємо вже дещо знати спеціально про нього. Перед тим про наш нарід можемо говорити тільки як про частину слов'янської групи; його життя не можемо слідити в його еволюції, а тільки в культурних результатах тих довгих віків передісторичного життя»¹. Але й цю дату — додаю я — можна прийняти тільки з умовою, що предками українців були *анти*, бо є ще погляд, що анти — предки всіх східних слов'ян. Отже, український етнос як такий міг закоренитися ще пізніше. Тим то *трипільці*, що ними так захоплюється Д. Гуменна, не могли бути прямими предками українців, бо трипільська культура занепала десь на початку бронзової доби, тобто за 2000 років до Хр. (Див.

¹) «Історія України-Руси», т. I, стор. 18.

про це в «Археології України» Яр. Пастернака, стор. 225). То інша справа, що пізніше українці могли засвоїти дещо з трипільської культури (переважно матеріальної), що могла залишитися після них на території України. Проти такої давньої автохтонності українців на Україні промовляє й топографічна назва України. Адже не тільки «Дніпро», «Дунай», «Дністер», «Дін» та «Кубань», а й такі назви, як «Десна» (що її довго вважали слов'янським словом), не слов'янського походження. Сама назва «Трипілля», а також «Халеп'я» вказують на грецьке або тракійське джерело.

Але це могли бути й предки іранців, як ними були й наступні після трипільців сармати та скити. Адже й назви головних річок України іранські. Крім того, хто бував хоч би в Метрополітальнім музеї мистецтва в Нью-Йорку, то той міг легко пізнати у виставлених там (у близькосхідньому відділі) іранських пам'яток з 1-го тисячеліття до Хр. справжні трипільські пам'ятки: 1) зображення тварин такого характеру, як, наприклад, показані в «Археології» Я. Пастернака на стор. 137, 2) жіночі фігурки такі, як у Пастернака на стор. 145 та 212, 3) зооморфну посудину, як у Пастернака на стор. 144. Між іншим, Гуменна скитів розглядає як наших предків (стор. 20, ч. 170).

Але й 1500 років — час цілком достатній для того, щоб український наріз міг із повним правом уважати Україну своєю справжньою батьківщиною.

Є в М. Грушевського й про тотемізм. Ось як він про це пише: «Примітивний тотемізм і комунізм міг тоді вже (в IV в. по Хр. — В. Ч.) існувати тільки в пережитках, котрі подекуди слідні й потім, а як реальні, домінуючі форми соціального ладу були вони й тоді вже давно перейдені»². Як мовознавець, я можу не тільки приєднатися до цього погляду, а ще й додати лінгвістичні докази. Як відомо (але Гуменна про це не говорить), тотемізм побутував, та й тепер побуває в австралійських дикунів разом із явищем *табу*, тобто з заборобою називати тотем його назвою. Замість щоб називати вживають описової мовної характеристики. Напр., старогєбрейський «Єгова» — це не назва, а описовий зворот: «я той, хто є». У слов'янських мовах це явище засвідчене в слові «ведмідь» <- «медвѣдь». «Медвѣдь» — це не назва ведмеда, а описова його, як тотема, характеристика, а вона означає: «той, що мед їсть». Це явище навіть старше за прослов'янську добу, бо таке слово було ще в староіндійській мові: *madhuvad* — «той, що їсть солодке». І, навпаки: *тур* не міг бути в слов'ян тотемом, бо це слово, як ми бачили, праіндо-європейське.

Отже, виразні сліди тотемізму залишилися в українській мові тільки почасти від індо-європейської доби або були занесені якимось інакше від інших народів, як це сталося з християнським *причастям* (X-е сторіччя), яке символізує те, що вірні «їдять тіло Христове і п'ють Його кров», оскільки й тотем звичайно їли, щоб більше зріднитися з ним.

Тим то й те «грандіозне тло», що його намалювала Гуменна, або вірніше — та жахлива саламаха з дикунських марновірних бузувірств, аж до «святого»

²) «Історія української літератури», т. I, стор. 50.

коров'ячого кізяка та сечі включно (стор. 19, ч. 170), не мають ніякого відношення до властивої історії українського етносу.

Але взагалі кажучи, в цій царині можуть бути тільки обережні наукові досліді, базовані на аналізі історично-етнографічних та мовних даних, а не таке буйне фантазування, як у Павла Крата чи в Докії Гуменної. Та й я зачепив тут цю тему тільки мимоходом, основне моє завдання було перестерегти читачів тільки щодо абсурдності їхніх «етимологій». Але можна б тут ще дещо сказати й про «вселюдськість засягу» цих двох авторів: людина на Землі найімовірніше виникла *полігенетично*, тобто люди появились в різних місцях, а не в одному (а звідси й різні раси), і різні етнічні явища виникали й розвивалися незалежно одні від одних, особливо напочатку. Якже в українській мові й є, наприклад, слово «мідь», що походить ще з асиро-вавилонської культури, то це запозика, що прийшла пізніше разом із винаходом металу. А це знов значить, що треба розрізняти споконвічні спільності й пізніші запозики, «наші» слова й чужі.

А наприкінці не можна не відзначити з осудом того, що велика українська патріотка Д. Гуменна цитати з наших літописів подає... в російській транслітерації: «дѣторѣзаніє» — як «деторезаніє» (замість «діторізаніє»), «первенѣць» — як «первенец» (замість «первенець»), «дѣють» — як «деють» (замість «діють»).

Але... *sapienti sat*.

Андрій ЛЕГІТ

НАД КИЄВОМ

Над Києвом імла чужа, червона,
Йй світло правди вічно напролом,
Замовкли хори, не ридають дзвони,
Але в серцях людей дзвенить псалом.
Хоч книжники в такт Ірода закону
Там слово Боже називають злом,
Та не відводять погляди мілѣйони,
Де хрест підніс Хреститель над Дніпром.
Звелись дзвіниці, сяє бань барокко,
А понад ним, куди не кинеш оком,
Хмаринкй, наче ангели пливуть.
Щоб кожен дім благословить, кімнату,
В котрих життя людського суца сущь,
Де воскресає тінъ Христа розп'ята.

ПОЕЗІЇ

Лариса МУРОВИЧ

С П Р А Г А

Я дуже пити цей нектар бажаю,
Та почастуй ним в'язнів у в'язниці,
Щоб і вони, крізь мороки темниці,
Його хильнувши — взіли світло раю.

За мене не турбуйся, Боже милий,
Чи в чарці лишається зо дві краплини;
Не пивши, бачу краще крізь хмарини,
Зміцнить бо спрага — духа творчі сили!

ФІГУРИ ТА Й ЕПІГРАМИ

Так гарно уранці побути в лісах,
І пахощі вітру вдихати весняні,
Та й зором, на неба блакитних стежках,
Торкатися сонця мосяжної бані.

Так гарно потому своїм долотом
Різьбити тут брили, тверді наче мури,
І всюди на горах, під сосон шатром,
Поставити схожі на бані фігури.

Так гарно креслить епіграми на них,
(Як олень, і тур, і лев, і вірлиця!)
Ще й знати: секрет розумітимуть їх
Лиш люди, що мають масковані лиця.

ЖАР-КВІТКА

Чи жар-квітка — дійсна квітка,
Чи уявлення лелітка?
Чи росте на ґруня скелі,
Де шумлять вітри веселі?

Чи цвіте там багряно?
Чи пахтить вона рожамо?
Чи, надівши птахи крила,
Я б до неї долетіла?

О, птахи й вітри — летючі
Понад гори, понад кручі,
Покажіть моїй надії,
Де росте ця квітка Мрії?!

П О В О Р О Т

Ось неня на призьбі хати
Жде сина, який вночі
Поніс для чоти «Крилатих»
У тайстрі — книжки й харчі.

Туман переважкий вкриває
І кичери й ґруня крин,
Та в небі уже світає...
Чому ж забарився син?

До ніг притулився нені
Бровко, найвірніший паж,
Ще й сосни стрункі й зелені
Доповнюють цей пейзаж.

У горах вовки ворожі
Підпільні нюшать сліди...
Враз вихром над огороді
Помчався й Бровко туди.

Та в нені попід очима
Зникає скорботи тінь,
Бо з тайстрою за плечима
На кичері йде легінь.

Проміння ряхтять світляні
(Немов перемоги знак!)
Довкола його крисані,
Де багром цвітує мак.

Що ж неня? Весільні дзвони
У серці дзвенять її,
І, майже в ті самі тони,
Літаври — мої!

До 150-тиріччя з дня народження Т. Шевченка

Андрій ЛЕГІТ

ВІЧНІСТЬ

У непроглядній темряві віків,
Займалось нам багато маяків,
Та від часу й лихих вітрів чужих
Погаснуло немало вже із них,
Але сіяє ясно, не погас,
Маяк, що засвітив його Тарас.

Блаженний той, хто жертвенно горів,
Тому багато сплетено вінків,
Лаврових і з фіялок запаших,
Немало вже зів'януло із них,
Та не зів'яв не з лавра, не з квіток,
Його терновий, страдницький вінок.

Хоч у житті не тільки він один
Любив вітчизну, мов матусю син,
Та як у грудях серця бій затих
Чимало в гріб взяло любов ту з них,
Його любов не зна могил і тьми,
Як символ, є й буде між людьми.

О віща кобзо, невмирущий спів,
Земля Вкраїнська щедра на співців,
Далеких днів і ближчих грозових,
Старим став голос багатьох із них,
Тараса ж слово — вічно молоде,
Чарує, навчає і веде.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

»... Україна встане,
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить...«
Т. Шевченко

Він свято вірив — Україна встане,
Збудить її — його життя девіз,
Хоч часом плакав у чужім тумані,
Та сльози ті — Гольфштром у океані

*Народу — Прометейя крови й сліз.
Будитель душ, із рідних піль гонимий,
На деспотів вулканом паленів,
Підняв, як зброю, ритм гнівний і рими,
Шлях указав, що ним народ ітиме
До світом правди осіяних днів.*

Л. БИКОВСЬКИЙ

ВКЛАД УВАН У США В ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО

(Бібліографічні підсумки за десятиріччя — 1950-1960 роки)

Останні п'ять років живемо під знаком урочистих святкувань роковин Тараса Шевченка. В 1961 році було сповнилося 100 років із дня смерти поета. Тоді в США створено Комітет для побудови пам'ятника Т. Шевченкові й він проголосив 1961 рік — Шевченківським роком. Завдяки невтомним заходам цього Комітету в біжучому (1964) році 27 червня у Вашингтоні, столиці США, має бути відкритий пам'ятник Тарасові Шевченкові з нагоди 150-тиріччя з дня його народження.

У зв'язку з підготовкою до цього врочистого дня вже тепер, заздалегідь, українські культурні й наукові організації у США, зокрема Інститут Шевченкознавства Української Вільної Академії Наук (УВАН), влаштовують циклі Шевченкознавчих конференцій, доповідей та літературно-мистецьких вечорів. Згаданий Інститут Шевченкознавства вже розпочав свої конференції і доповіді 28 лютого ц. р., що будуть відбуватися до 27 червня, себто до дня відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові. Цикл шевченкознавчих викладів буде відбуватися у Нью-Йорку та Вашингтоні.

Денверська група УВАН, як скромна клітина в організації і діяльності УВАН у США, також бере участь у згаданому ювілейному святкуванні. В порозумінні з місцевим відділом УККА в Денвері, призначено два дні на ці ювілейні святкування. 11-го квітня ц. р. відбулося чергове засідання Денверської групи з шевченківською тематикою, а наступного дня в репрезентативному приміщенні Денверського Американського Жіночого Клубу Відділ УККА влаштував прилюдну святочну Академію у честь Т. Шевченка.

В рамках відзначення 150-тиріччя з дня народження Т. Шевченка друкується і ця інформативно-бібліографічна стаття-довідь, прочитана на засіданні Денверської Групи УВАН 11-го квітня ц. р. Її темою є вклад у шевченкознавство Української Вільної Академії Наук у США за перше десятиліття її існування на цьому терені — від 1950-го до 1960-го року. Тут не включено досягнення на цьому полі за попередній період існування УВАН у Німеччині (1945-1950 pp.) та за останнє неповне п'ятиліття Шев-

ченківських ювілеїв, від 1960 року до сьогодні. Неохоплена тут і шевченківська діяльність інших Відділів УВАН, що виникли після розселення скитальців у різних країнах. Маю на увазі діяльність Європейського Відділу УВАН, в рамках якого працює відомий шевченкознавець проф. Павло Зайцев, Канадського Відділу, в рамках якого працював, також заслужений, шевченкознавець пок. проф. Леонід Білецький, Австралійського і Аргентинського Представництва УВАН.

УВАН у США в 1961 році мала 134 членів різного ступеня: 25 дійсних членів, 36 членів-кореспондентів і 73 члени-співробітники. Між ними бачимо визначних шевченкознавців: проф. д-ра Р. Смаль-Стоцького, проф. д-ра Ю. Шевельова, пок. директора В. Дорошенка, директора Музею-Архіву УВАН В. Міяковського, проф. д-ра Д. Чижевського, проф. Д. Горняткевича, проф. П. Одарченка, проф. П. Коваліва та інших.

При УВАН у США, з осідком у Нью-Йорку, працює низка науково-допоміжних установ. До них належить насамперед Книгозбірня і Музей-Архів. Завдяки працівникам Академії вдалося зібрати великої цінності збірки рукописів, творів мистецтва, історичних пам'яток, книжок. Заслужують на увагу дослідників особливо матеріали з життя новітньої української еміграції. Не одна наукова праця наших та чужинецьких дослідників писалася вже на основі зібраних в Академії матеріалів.

До таких неоцінених документів серед згаданих рукописних збірок належать передусім два оригінальні рукописи Тараса Шевченка. Рукописи поезій, прозових творів, щоденника і листів Шевченка майже всі знаходяться по той бік залізної заслони. В книгозбірнях і рукописних збірках, особливо приватних, на еміграції ще можливі знахідки автографічних написів на книжках або гравюрах, чи світлини з окремих автографів, що вивезені українською еміграцією в різні часи. Але й цих речей не може бути багато. Принаймні, в основному еміграційному сховищі — в Музеї Визвольної Боротьби України в Празі, не було жодного рядка, писаного рукою Шевченка. Тому таке велике значення мають згадані чотири сторінки з 1860 року, писані рукою Шевченка на двох листках, які переховуються в Музеї-Архіві УВАН у Нью-Йорку. Це кінець »До Основ'яненка« і початок поеми »Іван Підкова«. Значення цих двох листків рукопису Шевченка не тільки в тому, що вони репрезентують рукописну спадщину поета по цей бік залізної заслони, а також — і то значно більшою мірою — в тому, що дають текст двох творів Шевченка в їх автентичному вигляді. Отже, для Шевченкознавства — це неоціненні речі.

Ще недавно ці рукописи Шевченка, через брак приміщення, були мало приступні ширшій громадськості, з них тільки інколи користали наукові дослідники. Але в січні 1961 року УВАН купила в гарній дільниці Нью-Йорку просторий дім. У ньому досить місця для належного приміщення і впорядкування збірок Музею-Архіву, в тому і Шевченківського відділу. Перлиною цього Відділу є саме згадані рукописи Шевченка, єдині не тільки в США, а й взагалі по цей бік залізної заслони. Вони будуть виставлені в спеціальній вітрині і їх зможуть оглядати численні відвідувачі Музею-Архіву УВАН, не тільки українці, а й чужинці.

Шевченкознавці, згуртовані в УВАН у США, пильно працюють у ділянці шевченкознавства. Вони не обмежуються лише кабінетною працею і час від часу подають наслідки своїх дослідів у вигляді прилюдних доповідей. За десять років існування УВАН у США в Централі (Нью-Йорк), по Відділах (Дітройт, Денвері, Вашингтон), секціях, комісіях та в інших допоміжних установах відбулося біля 460 засідань, на яких було прочитано 685 доповідей на різні теми, в тому числі й з ділянки шевченкознавства.

В літературознавчій і мовознавчій секціях з ділянки шевченкознавства слід згадати такі праці:

1) Проф. П. Одарченко 16-го лютого 1952 року доповідав про «Шевченкознавство за останні десять років». Зачитав перший розділ своєї праці п. з. «Книжка Марієти Шагінян про Шевченка», зреферував зміст докторської дисертації М. Шагінян, що появилася тоді в новому, виправленому й доповненому вигляді. Доповідач подав загальну оцінку праці М. Шагінян та її місце в шевченкознавстві.

2) В. Міяковський дав доповідь про Марієту Шагінян, про її поетичну, письменницьку і літературознавчу діяльність.

3) Б. Подоляк порушив цікаву тему дослідження впливу Шевченка на працю Н. Чернишевського про галицьке москвофільство.

4) 29-го листопада 1952 року П. Одарченко реферував — «Нові праці про Тараса Шевченка».

5) 27-го лютого 1954 року П. Одарченко доповідав на тему — «Шевченко і Переяславський договір».

6) 16-го травня 1958 року П. Одарченко знову реферував — «Нові праці про Т. Г. Шевченка».

Разом у Літературній секції УВАН було прочитано 6 доповідей. Доповідали: П. Одарченко, В. Міяковський і В. Подоляк.

З шевченкознавчої діяльності УВАН по філіях за цей період маємо відомості про Групи в Денвері та Вашингтоні. Група в Дітройті має, переважно, природознавчий характер, тому гуманістика тут на другому місці.

Група УВАН у Денвері постала 1955 року, але в її складі й досі бракує шевченкознавців. Все ж таки впродовж 1955-1961 років відбулося дві конференції, присвячені шевченкознавству.

1) 5-го лютого 1955 р. інж. Ю. Сластіон доповідав про свого славного батька — «Опанас Сластіон як перший ілюстратор творів Т. Шевченка».

2) 4-го листопада 1961 року пані д-р М. Овчаренко доповідала на тему — «Сергій Єфремов як шевченкознавець».

Група УВАН у Вашингтоні постала в 1956-1957 роках. Між її членами було кілька шевченкознавців, що негайно виявили себе на чергових Зборах Групи та на Шевченківських конференціях, що їх Група влаштовує щорічно. Найважливіші з цих доповідей такі:

1) 10-го березня 1957 року на врочистій Шевченківській конференції у Вашингтоні доповідали: П. Одарченко — «Значення Шевченка для української літератури».

2) П. Ковалів — «Вплив народної поезії на творчість Шевченка».

3) О. Повстенко — «Архітектурний проект Шевченка».

4) 14-го листопада 1957 р. на чергових сходинах Вашингтонської групи П. Одарченко дав «Критичний огляд праці І. І. Пільгука про Т. Шевченка».

5) 16-го березня 1958 р. на черговій вчорашній Шевченківській конференції Вашингтонської Групи доповідали: П. Ковалів — «Шевченко та його поема Катерина».

6) П. Одарченко — «Шевченко і Франко».

7) Ю. Старосольський — «Мистецтво в житті Шевченка».

8) О. Повстенко — «Київ за часів Шевченка».

9) 16-го грудня 1958 р. на чергових сходинах Групи П. Одарченко дав «Критичний огляд нових праць із шевченкознавства».

10) 15-го березня 1959 р. на вчорашній Шевченківській конференції у Вашингтоні доповідали: П. Одарченко — «Шевченко і Мазепа».

11) П. Ковалів — «Значення Шевченка в розвитку української літературної мови».

Отже, на основі наших відомостей, у Вашингтонській Групі УВАН з ділянки шевченкознавства прочитано 11 доповідей. Доповідали: П. Одарченко, П. Ковалів, О. Повстенко, Ю. Старосольський.

Центрاليا УВАН у Нью-Йорку кожного року в березні влаштовувала прилюдні вчорашні наукові Шевченківські конференції. В 1951-1952 роках влаштовувала такі конференції самостійно, а від 1953-го до 1960-го року — спільно з Науковим Товариством ім. Т. Шевченка у США. Звичайно, конференції були влаштовувані таким способом, що Збори розпочинав представник НТШ, а закінчував представник УВАН, і навпаки. Конференції складалися, щонайменше, з двох доповідей від УВАН і НТШ, інколи доповідей було більше, а Конференцію доповнювала мистецька частина.

Досі на згаданих Шевченківських конференціях у Нью-Йорку від УВАН прочитали доповіді:

1) 11-го березня 1951 р. Л. Чикаленко реферував про «Світогляд Т. Шевченка».

2) Д. Горняткевич — «Петербурзька Академія Мистецтв під час Шевченкових студій».

3) В. Порський — «Легенда, зв'язана з ім'ям Шевченка».

4) 8-го березня 1952 р. Ол. Оглоблин доповідав — «Український Національний Рух у 18-му стол. і Шевченко».

5) Дм. Чижевський — «Мистецтво Т. Шевченка».

6) 15-го березня 1953 р. П. Одарченко доповідав — «Нові думки про поетичний ритм Т. Шевченка».

7) 14-го березня 1954 р. П. Одарченко — «Шевченко у советському розумінні впродовж останніх 35 років».

8) С. Демидчук — «Шевченко в американських енциклопедіях».

9) 12-го березня 1955 р. Д. Горняткевич доповідав про «Належне розуміння Шевченкової малярської здібності».

10) 18-го березня 1956 р. Є. Маланюк — «До живого Шевченка».

- 11) 9-го березня 1957 р. П. Прицак — «Ідея Вашингтона у Шевченка».
- 12) 8-го березня 1958 р. В. Міяковський — «Шевченко і Костомаров».
- 13) 7-го березня 1959 р. І. Світ — «Відзначення Шевченкових роковин в Азії».
- 14) 12-го березня 1960 р. Ю. Шевельов — «Шевченкова поезія у 1860 році».

Разом на прилюдних Шевченківських конференціях УВАН і НТШ у Нью-Йорку від УВАН було прочитано з ділянки шевченкознавства 14 доповідей. Доповідали: Л. Чикаленко, Д. Горняткевич, В. Порський, Ол. Оглоблин, Дм. Чижевський, П. Одарченко, С. Демидчук, Є. Маланюк, П. Прицак, І. Світ і Ю. Шевельов.

Крім кабінетної праці та доповідей на згаданих наукових засіданнях і конференціях, УВАН у США провадить відповідну видавничу діяльність у двох напрямках: видає англomовні й україномовні публікації, в яких заступлене і шевченкознавство. Першою публікацією з цієї ділянки був «Автограф Шевченка 1860 року» (стор. 15, Нью-Йорк, 1951). Це згадані вище рукописи Т. Шевченка з рукописних збірок Музею-Архіву УВАН. Брошура вийшла з нагоди Першої Шевченківської Конференції УВАН у 1951 році.

Наступного року УВАН у США почала видавати річні збірники п. з. «Шевченко». Досі, впродовж 1952-1961 років, таких збірників-річників вийшло дев'ять за редакцією Д. Горняткевича, В. Дорошенка, В. Порського і Д. Чижевського, в естетичному зовнішньому оформленні мистця П. Холодного (сина). Ці триаркушеві збірники містять різні розвідки й причинки з ділянки шевченкознавства, «вступи» до них, матеріали і замітки та обговорення нових праць із шевченкознавства. Текст доповнюють ілюстрації, світлини, показники публікацій із шевченкознавства, що видані Академією з 1946 року по всіх її відділах.

В цих збірниках є і деякі доповіді, прочитані на Шевченківських конференціях, розвідки, нові матеріали і відгуки на перекручення фактів Шевченкового життя і творчості у тенденційних виданнях т. зв. підсовєтських літературознавців.

З головніших розвідок, що опубліковані в збірниках, слід згадати такі:

- 1) Д. Горняткевич: «Петербурзька Академія Мистецтв за часів студій Т. Шевченка» (Збір. 1, 1952, стор. 11-21).
- 2) Д. Чижевський: «Княгиня» — оповідання Шевченка» (Збір. 2, 1953, стор. 13-18).
- 3) Д. Горняткевич: «Шевченківська пам'ятка з архіву Богдана Лепкого» (стор. 19-20).
- 4) Л. Чикаленко: «Портрет Т. Шевченка роботи Н. Ге» (?). (Стор. 24-26).
- 5) А. Корсун: «Лист Олекси Корсуна-сина в справі автографу «Мар'яни Черниці» (стор. 40-42).
- 6) В. Павловський: «Праця В. Г. Кричевського над увічненням пам'яті Шевченка» (стор. 40-42).
- 7) В. Порський: «Михайло Новицький» (стор. 43-45).

- 8) П. Одарченко: «Поетична майстерність Тараса Шевченка» (Збір. 3, стор. 11-22).
- 9) В. Порський: «Тарас Шевченко і В. Тімм» (Збір. 3, стор. 23-25).
- 10) І. Коровицький: «Участь поляків у похороні Шевченка» (Збірник 3, стор. 26-31).
- 11) Л. Чикаленко: «Деякі відомості про малюнки Шевченкового приятеля Михайла Сажина» (Збір. 3, стор. 31-32).
- 12) Я. Чиж: «Перші згадки про Тараса Шевченка в Америці» (Збірник 3, стор. 26-31).
- 13) Роман Смаль-Стоцький — «Шевченківська пам'ятка з портретом Вашингтона» (Збір. 3, стор. 35-38).
- 14) В. Дорошенко — «Польський переклад Шевченкового Щоденника» (Збір. 3, стор. 39-40).
- 15) С. Демидчук — «Шевченко в американських енциклопедіях» (Збір. 4, стор. 12-17).
- 16) Я. Чиж — «Айра Олдридж і Шевченко» (Збір. 4, стор. 18-24).
- 17) Д. Горняткевич — «Богдан Лепкий як портретист Тараса Шевченка» (Збір. 4, стор. 25-27).
- 18) І. Січинський — «Погруддя Тараса Шевченка у виконанні Оксани Лятугінської» (Збір. 4, стор. 27-29).
- 19) А. Порський — «Леонід Білецький як шевченкознавець» (Збір. 4, стор. 31-33).
- 20) В. Дорошенко — «Мої шевченкознавчі праці» (Збір. 4, стор. 33-40).
- 21) В. Дорошенко — «Рукописний ілюстрований «Кобзар» 1844 року» (Збір. 5, стор. 17-19).
- 22) Ю. Сластіон — «Опанас Сластіон — перший ілюстратор Шевченка» (Збір. 5, стор. 20-32).
- 23) Д. Горняткевич — «Василь Мате» (Збір. 5, стор. 33-37).
- 24) Я. Гніздовський — «Барельєф Шевченка роботи Антона Павлося» (Збір. 5, стор. 37-38).
- 25) Я. Рудницький — «Шевченко і українське місцеве назовництво» (Збір. 5, стор. 49-51).
- 26) В. Дорошенко — «Сторіччя Шевченкового Щоденника» (Збірник 6, стор. 21-30).
- 27) Д. Горняткевич — «Критерій в оцінці малярської спадщини Шевченка» (Збір. 6, стор. 31-41).
- 28) В. Міяковський — «Шевченко і Костомарів» (Збір. 7, стор. 16-30).
- 29) М. Антолюк — «Шевченко в церковній іконографії» (Збір. 7, стор. 31-34).
- 30) М. Антонович — «Вірш Шевченка «Мій Боже милий»» (Збір. 8-9, стор. 17-22).
- 31) В. Павловський — «Дім, у якому жив Шевченко в 1859 році» (Збір. 8-9, стор. 23-27).
- 32) Д. Горняткевич — «Шевченківське свято в Домб'ю» (Збірник 8-9, стор. 28-30).
- 33) І. Світ — «Шевченківські роковини в Азії» (Збір. 8-9, стор. 31-35).
- 34) В. Дорошенко — «Матеріали про життя і творчість Шевченка» (Збір. 8-9, стор. 36-40).

Отже дотепер у Збірниках УВАН, що появилися від 1952-го до 1961-го року, біля 20 науковців, членів і нечленів УВАН, опублікувало понад 50 різних матеріалів (враховуючи і дрібні, тут не згадані) з ділянки шевченкознавства.

Крім цього слід згадати і публікаційну діяльність окремих шевченкознавців, членів УВАН, що друкувались у виданнях УВАН та інших. Так, напр., в «Анналах» УВАН вперше була опублікована англійською мовою синтетична стаття проф. д-ра Р. Смаль-Стоцького п. з. «Ідеї Шевченкової творчости» («Аннали», ч. 2, 1952, стор. 227-238).

Також серед українознавчих видань, в «Історії української літератури» проф. д-ра Д. Чижевського (т. I), що її видала УВАН у США (Нью-Йорк, 1956), у спеціальному великому розділі (стор. 424-443) дано свіжу й оригінальну концепцію шевченкової поезії.

Про публікаційну діяльність поодиноких шевченкознавців, членів УВАН, що друкувались по різних часописах поза виданнями УВАН, не можемо дати докладних відомостей, бо не розпоряджаємо відповідними матеріалами. Можна лише ствердити, що вона була досить велика, але спорадична.

З початком Ювілейного, 1961-го, Шевченківського року публікаційна діяльність УВАН у США та поодиноких її членів у ділянці шевченкознавства пожвавилася. Напр., у гарно виданому ювілейному календарі «Свободи» на 1961 рік п. з. «Наш Шевченко» бачимо аж три статті членів УВАН: 1) інформаційну розвідку Юрія Шевельова — «УВАН у США», з описом її діяльності, зокрема в ділянці шевченкознавства (ця стаття послужила нам канвою для нашої доповіді-статті); 2) В. Дорошенка — «З кола Шевченкових знайомих»; 3) Л. Бачинського — «Друковане слово Тараса Шевченка в Америці».

В «Українському Православному Календарі» на 1961 рік уміщено дві розвідки пера дійсних членів УВАН: 1) В. Дорошенка — «Діти в житті й творчості Шевченка», і 2) В. Міяковського — «Поміж двох кобзарів».

Крім цього, видавництво М. Денисюка в Чикаго (США) в той час почало, і успішно закінчило, перевидавати «Твори» Тараса Шевченка в 14-ти томах. Деякі томи-розвідки довелося друкувати наново через численні доповнення і новонаписані вступні статті. До таких належить «Бібліографія» творів Тараса Шевченка і писань про нього, опрацьована В. Дорошенком, та вступні розвідки В. Міяковського (обидва — дійсні члени УВАН).

Закінчуючи, можемо сказати, що зреферовані тут висліди діяльності УВАН у США з ділянки шевченкознавства за десять років (1950-1960) дали підставу тодішньому президентові УВАН у США проф. Ю. Шевельову в його інформаційній статті (в календарі «Свободи» на 1961 рік) сказати: «... Не з порожніми руками прийшла Академія до Шевченкового Ювілейного Року 1961-го!»

Ілля САМОЙЛОВСЬКИЙ

НАВКОЛО МОГИЛИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Місцевість, де похований великий Тарас, — одна з наймальовничіших на середній Наддніпрянщині. Це правий берег Дніпра, заввишки понад 200 м над рівнем моря, порослий лісами і вкритий вибалками. Славетна гора, на якій височить Кобзарева могила, з півночі оперезана Маланчиним ярмом, неподалік від якого стояв невеличкий монастир, збудований у XVIII стол. (і до цього часу зберігся його фундамент). Тому ця гора й має назву Чернечої. За народним переказом, тут був похований гетьман Іван Підкова.

Тепер цю гору називають Тарасовою, вона оголошена заповідником »Шевченкова могила«. 18-го липня 1939 року тут поставлено пам'ятник Т. Г. Шевченкові. Навколишня місцевість має цікаве минуле.

У 1957-1961 роках археологічна експедиція Київського університету ім. Т. Г. Шевченка в підніжжі Скитської гори досліджувала поселення бронзового віку та велике слов'янське поселення VIII-IX століть нової ери. В останньому виявлено житловий і господарський комплекс із ліпною і кружальною керамікою. Тоді ж між Скитською і Мар'їною горою було відкрито поселення скитського часу.

Маланчиним потоком у Дніпро знесло кульшову кістку мамута, знайдену біля берега 1946 р. у Маланчиному яру; в лісі, як оповідають, були печери, певно, викопали їх ченці.

На північ від Маланчиного яру стоїть Буткова гора, під нею до війни був готель для екскурсантів, що приїжджали на могилу Тараса Шевченка.

На південний схід від Тарасової гори височить велична Скитська гора (площа — 10 га), назва якої походить від колишнього скитського поселення — Великого скитського городища. Воно має неправильну овальну форму, витягнуту з заходу на схід, зі схилом на південь у бік Дніпра. Під час оранки на поселенні городища траплялися знахідки скитської доби, зокрема бронзові тригранні стріли, фрагменти місцевого керамічного посуду та фрагменти довізного античного посуду (амфор) з причорноморських грецьких колоній (на ньому ж знайдено велику посудину — 45 см заввишки). Городище датується V-IV століттями до нової ери. Керамічний матеріал на Скитській горі та навколо неї зібрав і автор цих рядків під час археологічного обслідування околиці Шевченкової могили в 1935 році. На чолі з Т. С. Пассек-Пороською археологічна експедиція у цій місцевості провадила 1945 року археологічні розвідки, щоб з'ясувати питання формування ранньослов'янських племен у Наддніпрянщині. В 1947-1948 роках навколо могили Т. Г. Шевченка робив археологічні розкопки В. А. Богусевич. В центральній частині Великого скитського городища він виявив житла наземного типу, господарські ями та масивне, глинобитне, здається, культове спорудження — святилище. (У житлах траплялися рештки печі, кам'яні

вогнища та місцева ліпна кераміка з «перлистим» орнаментом, опуклинками під вінцями).

Розкопи ще раз ствердили, що на городищі в половині 1-го тисячеліття до нової ери існувало скітське поселення.

На південний схід Великого скітського городища через яр на підвищенні міститься Мале городище. Яр той зветься Холодним (з глибини його віє холодом). За місцевими переказами, в ньому в часи Гайдамаччини було пристановище гайдамаків; у лисових хащах яру, далі від берега Дніпра, справді є залишки якихось довгих земляних будов, можливо, сліди гайдамацьких куренів чи землянок.

Мале городище — теж значного розміру, півтрикутної форми, витягнуте стрілкою на схід, у бік Дніпра. З півдня воно оточене другим глибоким яром, яром Біляшевського. Загальна довжина площі городища з валами і ровами має майже 157 метрів. У 1926 році на городищі поховано дослідника цієї місцевості, відомого археолога акад. М. Т. Біляшевського, який на городищі мав свій будинок. Тут збереглося три рови і три вали, які ділять його на три частини. Середній вал і рів найбільші — 13 м, глибина — 6 м, висота валу — 6 м. Городище датується IX-X століттям. Його можна розглядати як притулок для околишнього населення у часи небезпеки.

На південь від Малого городища, за яром Біляшевського, стоїть над Дніпром Мар'їна гора, яка, за давніми переказами, пов'язана з ім'ям якоїсь царівни Марії, що, мовляв, жила на ній. На Мар'їній горі, у тій частині, де гора переходить у поле, було знайдено сліди давніх жител.

У підніжжі Великого скітського городища, на другій терасі, на захід від садиби Біологічно-географічного заповідника Київського державного університету, під час прокладання дороги було знайдено рештки кам'яних оніцих та уламки глиняного посуду. Розкопками В. А. Богусевича в цьому місці було відкрито слов'янське селище з кінця 1-го тисячоліття нової ери.

У виявленому житлі наземного типу знайдено вогнище та битий, грубий ліпний глиняний посуд, а також, у меншій кількості, посуд, зроблений на гончарному колі, прикрашений хвилястим орнаментом. У другому житлі були сліди скупчення риб'ячих кісток, луски, кістяків тварин і птахів. У третьому житлі, на вогнищі, виявили циліндричне глиняне прясельце.

Поблизу селища, біля підніжжя Малого городища і Мар'їної гори, на березі Дніпра є друге селище чи, може, продовження першого.

Крім того, сліди слов'янського поселення простежено ще й на Тарасовій горі; у найвищій, південній частині її було зібрано керамічний матеріал того самого типу й часу, що й на селищі біля підніжжя Скітської гори. Керамічний матеріал, аналогічний з керамікою цього поселення, 1948 року знайшли і на території метеорологічної станції заповідника, ближче до Княжої гори. Поруч виявлених слов'янських селищ містилося поселення міського типу, на південний схід від Мар'їної гори, три кілометри від могили Т. Шевченка. Між Мар'їною і Княжою горою простягнувся глибокий Мар'їний яр до Дніпра, а з другого боку Княжої гори — Княжий яр. На

схили Мар'їного яру можна було помітити сліди давньої дороги, що — як відзначив у свій час М. Біляшевський — бралася знизу від Дніпра на городище.

Під Княжою горою, понад Дніпром, проходить дорога з Канева до с. Пекарі, поблизу Княжої гори над гирлом річки Росі. Городище Княжа гора відповідає літописному городку Родні, про який є згадка в літописі за 980 рік, коли йшла міжусобна боротьба за княжий престол між синами князя Святослава — Володимиром і Ярополком.

Городище Княжа гора — одне з найвідоміших монументальних пам'яток часів Київської Русі. Виглядом — це довгий і вузький над кручею Дніпра гребінь, оточений з обидвох боків глибокими і крутими ярами (Княжим і Мар'їним). З напольної сторони городище відділено земляним валом і ровом. Сліди їх і тепер помітні. Містячись на південному кордоні Київської держави, на великому Дніпровському водному шляху, Родня була добре укріпленим пунктом. Географічне положення цього укріплення визначило його історичну роль і значення форпосту у боротьбі Русі з кочовими степовиками, від яких охороною служила величезна система фортифікаційних споруд у вигляді т. зв. «змівих валів», земляних валів, що починаються недалеко від гирла Росі і тягнуться лівим берегом її на дуже далеку відстань.

Городище на Княжій горі досліджував М. Біляшевський у 90-их роках минулого століття. Наслідки цих розкопків тоді ж було опубліковано в «Киевской старине». Вони розповідали про дуже цінний археологічний матеріал з часів бронзи і кінчаючи ранньою добою на території України, коли в XIII-му стол. раптово припинилось буйне життя цього багатого міста, до чого спричинилась, певно, татарська навала. Серед виявлених на городищі численних знахідок є скарби: дорогоцінні — золоті і срібні — художні прикраси, зброя, рільничі знаряддя тощо. Великий археологічний матеріал з Княжої гори зберігається у фондах Київського державного історичного музею, Чернігівського та частково й інших музеїв СРСР. Біля Княжої гори на полі височіє великий Скитський курган, який розкопав у 1898 році Н. Я. Тарновський.

На самій Княжій горі, біля гирла Росі, можливо, було місто, як гадають, не менш стародавнє, ніж Київ. Може, це одне з міст, відомих Птоломею (II стол. н. е.) на Дніпрі. Північні саги зберегли нам переказ про «Днепровский городок». Він міг бути не тільки на території Києва, а й Родні. »И у этого города, — за словами Ю. В. Готьє, — были все данные, с которыми в сагах выступает легендарный Днепровский город«.

Багатий археологічний матеріал з терену Шевченкової могили, з Княжої гори і з Скитської гори знаходився у невеликих фондах заповідника «Шевченкова могила» та природничого державного лісостепоного заповідника.

Слід відзначити, що довкола могили Тараса Шевченка не раз траплялися цікаві знахідки римських монет перших століть нашої ери. Між іншим, зустрічалися рідкісні похоронні срібні динарії, карбовані з приводу похорону римського імператора Антонія Пія (138-161). Один такий динарій був

знайдений на лівому березі Дніпра коло с. Ліпляви, проти Канева, а другий — на правому березі Дніпра, в селі Пекарях. На одному боці динарія є напис по-латині: *Divus Antoninus* — божественний Антонін, а на другому — чотирирядне вогнище, де було спалено імператора. Навколо вогнища — напис *Consecratio* — посвячення. З такого похоронного динарія можемо мати уявлення, як у стародавні часи спалювали мерців, додержуючись ритуального обряду. В місцевості, про яку мова, тілопалення спостерігалось як на правому, так і на лівому березі Дніпра — до нашої ери і на початку нашої ери.

До території лісостепового заповідника, утвореного в 1931 році, належали Княжа гора, Мар'їна гора, Мале городище, крім Скитської гори. Скитська гора є складовою частиною цього цікавого територіального археологічного комплексу. Порушувалося питання, щоб оголосити заповідною археологічною територією і Скитську гору, включивши її, якщо не до Шевченківського заповідника, то до лісостепового. У 1939 році державний лісостеповий заповідник ім. Т. Г. Шевченка перетворено на Канівський біолого-географічний заповідник Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Скитська гора тепер належить до цього заповідника.

Канівський біогеографічний заповідник — науково-експериментальна та навчальна база Київського університету — це загалом комплексний Середньо-Дніпровський заповідник. Масив його площі — 900 га. До нього прилучено ще заплавної частину о. Заріччя біля Канева. Разом із ним площа заповідника має 1274 гектарів.

Тарас Шевченко, що брав участь в археологічних роботах на Україні, дуже інтересувався історично-археологічними пам'ятками та історичними темами. У його щоденнику є такий запис: «Я люблю археологію. Шаную людей, що присвятили себе тій таємничій матері історії».

Археологічні багатства, що збереглися до наших часів, доповнюють природну красу цієї мальовничої місцевості на берегах великої ріки Дніпра. Тут є гори, ліс, вода. Чудовий краєвид на Тарасову гору відкривається із-за Дніпра. А з Тарасової гори на всю далечінь видно давнє місто Канів, проти нього, на лівому березі Дніпра, — село Ліпляву, де є рештки слов'янського городища і могильника. Там під час розкопок 1914 року було знайдено срібну монету київського князя Володимира. Нижче Ліпляви, за Дніпром, є село Калєберда, ще нижче видно село Прохорівку, а напроти неї — село Пекарі над Россю. На луговій тересі лівого берега Дніпра у цій місцевості можна побачити рештки того стародавнього загадкового валу, насипаного з піску, що простягнувся далеко вниз і вверх понад Дніпром.

Коли побудують Кременчуцьку ГЕС, вода в Дніпрі значно підійметься і підійде до Тарасової гори, овіяної споминами про великого сина українського народу.

По той бік Дніпра видніється Михайлова гора, де жив відомий професор М. О. Максимович, перший ректор Київського університету, у якого бував

Тарас Шевченко. Через Дніпро Тараса Шевченка на човні перевозив, як оповідають, селянин із села Прохорівки Захар Волошин, який прожив 112 років і нещодавно (1953) помер. Він пам'ятав Тараса Шевченка. На Михайловій горі й тепер стоїть дуб, під яким Т. Шевченко любив відпочивати. Там же є і сосна Гоголя, який, гадають, теж бував у Максимовича.

З Михайловою горою пов'язана і трагічна подія у житті великого поета. 1859-го року Тараса Шевченка було затримано у Прохорівці саме тоді, коли він ішов на Михайлову гору до О. М. Максимовича.

Тарас Шевченко, що полум'яно любив свій рідний край, вельми любив і цю прегарну місцевість. Він мріяв тут оселитися. За життя йому не пощастило здійснити свої мрії. Тільки по смерті він знайшов собі тут спочинок, і над його останками, за старим звичаєм, насипано високу могилу.

(«Вітчизна», ч. 4, 1964)

Валентина ТКАЧЕНКО

ПИШУ ПРО ТЕБЕ

Почався рік новий.
Світліє небо.
Морозну тишу будить гул машин.
Тарасе рідний, я пишу про тебе
І про Дніпра твого могутній плин.
У нього сонце на крижинах тане.
Та б'ється в греблі хвилі буревій.
Снага її велика, полум'яна
Дротами мчить по Україні всій,
Щоб кожний день життя дзвенів співучо,
Щоб знали щастя люди дорогі.
Ти пам'ятником зводишся на кручі
І бачиш сам далеко навкруги
Цю землю, де садів біліє віття,
Це небо й літаків промінний лет.
Кобзарю, знаю я, через століття
Про тебе теж писатиме поет.
Твій образ не потьмариться ніколи,
Як не потьмарить час дніпрових вод.
Ім'я незламного борця за волю
Із року в рік бере в життя народ.

(«Вітчизна», ч. 3, 1964)

3 сонетів Шекспіра

Цього року в цілому світі, особливо у Великій Британії, відзначають 400-річчя з дня народження геніяльного англійського драматурга і поета Вільяма Шекспіра. Внизу друкуємо декілька сонетів В. Шекспіра в перекладі різних авторів.

18

Чи можеш ти назватись літнім днем?
 Ти краща і привітніша стократ.
 Негоди злі з туманами й дощем
 Крадуть у літа блиск його принад;

Буває — спека палить небеса,
 А часом їх вкриває хмариц рій,
 І меркне дня погожого краса
 Від примх природи та гризні стихій;

Твоє ж квітуче літо хмар не зна,
 Водай на мить не тратиш ти краси,
 І навіть смерть для тебе не страшна
 В твоєму русі через всі часи:

І доки будуть люди — будеш ти.
 Тобі і жити вічно і цвісти.

19

Час — ти акула. Ти ковтаєш всіх,
 Ти тупиш кігті тигрів і пантер,
 Рвеш зуби левам з їх пащек страшних
 І феніксу в огні готуєш смерть.

Смути, тривож і весели цей світ!
 Мінняй години втіхи та журби!
 Виконуй все, що виконати слід,
 Лише одної речі не роби:

Рис мого друга милого не стар!
Не морщ його прекрасного лиця!
Хай буде він взірцем краси і чар
І смертного не відає кінця!

Коли ж до цих благань глухий твій біг,
Хай вірш мій друга збереже в живих!

Перекл. С. Караванський

25

Хай ті, кому суспільство сан придасть,
Зростають з ласки їм прихильних зізд,
Тим часом я, знедолений тих щасть,
Неждано звідав інший втіхи зміст;
Пелюстка влюбленців княжат значних
Завжди лише під сонечком цвіла,
І ось їх бута в гробі — в них самих —
Від одного насуплення чола;
Вояк, прославлений за браний труд,
По тисячі звитяг програвши раз,
Щезає з книги чести, вмить забут,
І решта подвигів марніє враз:
А я — щаслив, бо любен і люблю
Там, де не відніму, де й не згублю.

33

Світанок славний зрів я в повноті —
Його владарний гори пестить зір,
Шле в зелень лук цілунки золоті,
З блідих потоків творить саявний вир;
А теж і хмарам нищим дозволя'
Огідно вкрити свій небесний лик,
І вид уломний стеряна земля
Не бачить, бо, скрадавшись, він заник:
Так само й сонечко мое зрання
Йшло всезвितяжно по моїх бровах;
Та леле? лиш одну годину дня,
Потому ж вид похмурився й потах;
Все ж не зневажу я його чуттям;
Сонцям є плями й тут, якщо є там.

Перекл. Ігор Костецький

28

І як же щастя знов мені зазнати,
Коли пропали ліки супокою,
І муки дня не хоче ніч втишати,
День мучить ніч, а ніч його чергою;

Коли враги відвічні, ніч і день
Зв'язались, щоб валить мене стражданням,
День працює, ніч сумом і риданням,
І труд мій час розділює лишень.

Дню лестячись кажу: який ти гарний,
Сам украша' його, як стане хмарний,
І ніч лещу, як в небесах не стрітиш
Ні зірки, сам ти всю її освітиш,

Та кождий день мій біль довжить, не спинить
І кожна ніч його ще тяжчим чинить.

31

У твоїй груді все серця заперті,
Які оплакував я мов мерців,
В ній зміст любови і любовних снів
Тих друзів, що я мав за здобич смерті.

Чимало сліз жалібних і святих
Любов сердечно з моїх віч вточила
Як дань мерцям, що їх земля покрила,
А се їх ти у грудях крив своїх.

Тому ти гріб живучої любови,
Обвішаний вінцями мого жалю,
І кождий день дав тобі часть свого паю
І всі паї твої тепер...

Всі, кого я любив, живуть у тобі,
А з ними всіми ти живеш у мені.

Перекл. Іван Франко

106

У хроніках завмерлого часу
Читаємо ми про людей тодішніх, —
Про лицарів, блискучих, гордопишних,
Про ніжних дам, вабливу їх красу;

Живими бачимо тих дам колишніх:
Уста, обличчя, брови і косу.
В очах вологість, млосную росу,
Солодку внаду рухів неспішних.

Старим пером оті майстрі забуті
Могли б красу і вашу змалювать,
А ми — у нас думки неначе скуті;
Ще очі маємо, щоб ту красу відчуті,
Та де того мистецтва нам узять,
Щоб все в живих словах переказать?

Перекл. Максим Славінський

46

Мій зір і серце в пристрасній війні:
Жадає кожне неподільно мати
Твою увагу й погляди сяйні,
Щоб ними жити й повно раювати.
Говорить серце — в ньому ти живеш,
До нього зовсім око не сягає.
Та присягається мій зір без меж —
В його обладу ти влягла докраю.
Присяглі вирок винесли твердий,
Думки скріпивши правосуддям сили.
Щоб серце й зір не відали біди,
Іх благочесно й мудро помирили:
Моему зору — зовнішня краса,
А серцю — серця схована яса.

75

Ії ім'я в піску я написав,
Та буйні хвилі неблаганно змили.
Я повторив, та наглий шквал забрав
Мій давній біль, і сум, і напис милий.
»Даремний труд, — вона мені рекла, —
Минальну річ безсмертною робити.
Моє ім'я розвіється дотла,
Як тільки стану під землею гнити«.
»О, ні! — я рік, — загине все низьке,
Високе ж буде в славі пробувати.
Мій вірш твій чар, твоє биття п'янке
Увічнить гоїно, впише в неба шати.

Хай смерть ввесь світ наклонить до оков,
Любов не вмере — в житті воскресне знов».

Перекл. Яр Славутич

60

Неначе в морі хвилі нестриманні,
Години пробігають наших днів
Одна по одній в ревному змаганні
Пробитися до власних берегів.
І все народжене в обнові світла
Повзе до зрілості — її окрас,
Аж поки міць надщербиться розквітла
І дань свою розіб'є щедрий час.
Він юности гамує рвійні лети,
Врізає зморшки на чоло ясне,
Найкращі в світі нищить раритети, —
Його коса нічого не мине.

І тільки вірш мій римами дзвінками
Твій образ від заглади берегтиме.

71

Смутись не довше, коли я помру,
Ніж поки дзвін печальною луною
Звістить людей, що в землю прастару
Я втік од світу мешкати з червою.
А також ці читаючи рядки,
Забудь про руку, що дрижала з ними,
Як має тьмарити твої думки
Про мене спогад болями гіркими.
Тож вірш оцей проглянувши, минай
Мое ім'я тоді, немов неznане,
І не повторюй більш його — нехай
З моїм життям любов твоя зів'яне, —
Щоб світ лукавий сліз твоїх біду
Не висміяв, коли я відійду.

81

Чи я діждусь надгробок вам складати,
Чи ви мене побачите в труні, —
Згадки про вас не знатимуть затрати,
Коли й не стане сліду по мені.

Віки затерти образ ваш безсилі.
Мене ж, як я піду, обійме тлінь.
Мій ніжний вірш вам пам'ятником буде;
Він читачів незнаних ще позве,
І свідчення про вас повторять люди,
Як вимре світ, що в наші дні живе.
В людських устах, де вічний дух не гасне,
Мій твір з'єднав життя вам понадчасне.

135

Хто б волі не плекав, ти маєш теж
Моє ім'я щодень, до набридання.
Та хай і в надмірі — я прагну все ж
Додатком стати до твого бажання.
А ти, в кім воля більшою зросла,
Не бачиш у ній притулку для моєї?
Чи переваги інших без числа
Тепер звелися на дорозі в неї?
Неначе море незначний ручай
Приймає в себе, до свого роздолля,
Так ти до власних воль мою додай,
І виросте тоді ще більша воля.
Благаю, не вбивай моїх надій
Радіти нашим волям як одній!

Перекл. Олег Зуєвський

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Наталія САВЧЕНКО

ОТАМАН ЮНАКІВ

(Історична повість для молоді)

(2)

Татари прив'язали Дмитруня до сідла, та так міцно, що він аж зімлів.

— Попустіть йому трохи, — заступився за Дмитруня той, що говорив по-українському, — мусимо привезти це щеня живим для нашого Ахмета. Бачите, зімлів, ще здохне по дорозі.

— Хай здихає, — відповів другий татарин, — він же стільки винищив наших! З нього і так толку не буде, завзяте щеня. Мовчить, тільки зуби сціпив.

— Ні, — сказав перший, — як узяти живим, то й доставити мусимо живим. Хай Ахмет з ним побавиться, а потім і викинчимо.

Попустили пута Дмитруневі й він знову прийшов до себе, але був такий ослаблений, що й не думав про свою дальшу долю. Тільки догадувався, що татари хочуть завезти його живим. Вирішив мовчати, не відзиватися.

Їхали степом на південь. По дорозі ватаги татарів час від часу відривалися від валки і нападали на хутори, що траплялися по балках. Людські оселі татари викривали по диму з коминів і гавканню собак. Верталися до валки звичайно надвечір із пограбованим добром і захопленими невольниками. Це були, переважно, молоді дівчата та хлопці-підлітки, бо всі дорослі виїхали на Січ.

Минуло кілька днів і татари вийшли на широкий т. зв. Чорний шлях, що вів на південний схід. Обабіч шляху безмежний степ. Трава в степу вже жовкла. Від вітру шелестіла тирса і відливала шовковими хвилями. Дмитрунь глибоко вдихав пахощі рідного степу й тяжко було йому на душі, що мусить залишити його красу і їхати в невідоме по свій кінець. На очі виступали сльози, але він не хотів, щоб бачили вороги і силою стримував себе від плачу. Молився в душі.

Минув тиждень, а вони все їхали степом. Татари ночували в степу, ловили рибу в річках, часто просто руками, бо було її безліч. Їли сире м'ясо і запивали кобилячим молоком.

За возами з награбованим добром ішли прив'язані за шию невольники, босі, голодні, виснажені. Коли хто з них спотикався, татари підганяли канчуком. Тільки кілька дівчат-красунь сиділо

на возах. Це був цінний товар і татари дбали, щоб вони не втратили своєї краси і свіжості. Їх могли продати багатим купцям, мурзам, а може й ханові, ласому на красунь. Дмитрунь дивився на тяжке горе бідних українських невільників і в душі постановив за всяку ціну видістатися з неволі, щоб визволяти своїх братів і сестер з татарського ясиру. Дмитруня почали добре годувати, але він рішуче відмовився їсти сире м'ясо, не зважаючи на те, що його примушували, а навіть і били. Той, що говорив по-українському сказав:

— Дурний ти, коли їстимеш сире м'ясо, будеш такий сильний як віл.

Але коли Дмитрунь і далі відмовлявся, йому припікали м'ясо на вогні. Давали йому ще й якісь коржі, напечені десь у селі, з попелом і вуглем.

Одного дня татарський проводир повідомив погоничів ясиру, що вони минули небезпеку, яка грозила їм від «джаврів». «Тут вони вже нас не доженуть, — казав він, — ми лишимо вам трохи вояків для охорони, а самі будемо поспішати, щоб не їхати так до самої зими».

І справді, татари залишили малий загін для охорони валки і невільників, гігкнули, свиснули на коней і помчали вихром вперед.

Через кілька днів Дмитрунь побачив удалині якусь блискучу смугу. «Що воно таке?» — подумав, але не хотів питати в Чурая, того, що говорив по-українському.

Чурай побачив зацікавлення хлопця й сам сказав до нього:

— Бачиш оту смугу? — це Чорне море. Гарне море, риби багато в ньому, але ваші кляті запорожці не дають нам спокою. На своїх чайках вирушають на море і нищать дітей Аллаха, бодай би вони всі вигинули. Але й ми не даємо їм спуску: багато їх, клятих, у нас на ґалерах веслюють, прикуті до весел, вже й посліпли! — і він хижо зареготався.

У Дмитруня стискалися кулаки і він ледве не крикнув: «Брешеш, катюго, якби ви не нападали на Україну і не забирали наших людей у ясир, то й запорожці вас не займали б». Але він стримався, бо все ще надіявся, що Господь допоможе йому колись вирватись на волю і розплатитися з катами. Він тільки блиснув очима на напасника так, що той зауважив і знову зареготався:

— Дивіться, як вовчєня блискає очима! Блискай, блискай, це нічого тобі не допоможе! Буде й тобі таке в нас!

Дмитрунь мовчав. Блискуча смуга росла і по кількох днях обернулася у море. «Яке воно хороше, думав він, кажуть, що в ньому нема дна і тому воно видається чорним. Це наше українське море. Нам оповідали про нього в бурсі, а він, клятий, каже, що воно їхнє. Наше воно й буде наше!»

Врешті приїхали до Перекопу — татарської фортеці. Татари спинилися, щось поговорили з вартовими і ті пропустили їх. Дмитрунь дивувався, що тут така чудова рістня. Дімки, оповиті виноградними садами, чудові олеандрові дерева, біля хат скрізь цвіти.

Підїхали до розкішного палацу, також оточеного садом. По двору походжали з розпущеними хвостами павичі, їх Дмитрунь вже бачив перед тим, але тільки диких у степу. Палац був обгороджений високою кам'яною стіною.

— Дивись, щеня, це ханський палац! — озвався Чурай. — Ти з роду такого не бачив, надивляйся, бо, може, вже й недовго житимеш.

Дмитрунь мовчав. Перед палацом були три водограї, оточені кам'яними рамами, що утворювали басейни. В них плавали рибки.

Татарський провідник підїхав під самий палац, де стояли озброєні вартіві. Він зліз з коня і його пропустили до палацу.

Дмитруня також зняли з коня і розв'язали йому ноги. Від довгого лежання зв'язаним на коні його тіло стерпло і він не міг встояти на ногах. Татарин сказав щось вартовому. Той свиснув і на його поклик з'явилося двох послугачів. На доручення вартівого вони підхопили хлопця і повели його до дімка, що стояв осторонь палацу. Там викупали Дмитруня в басейні, поклали на лавку й почали масувати його тіло.

Один із них озвався до хлопця: »Рус?«

— Козак! — відповів Дмитрунь, а парубок, усміхнувся:

— Це те саме! — відповів уже по-українському.

Дмитрунь здивувався:

— Хто ж ти?

Той мовчав. Дмитруня натерли якоюсь пахучою рідиною і одягнули в козацьку сорочку й шаровари. »Де вони цього набрали?« — дивувався хлопець. Парубок зауважив його здивування і сказав:

— Ми все маємо тут — жупани маємо, пояси, шапки.

Оперезали його шовковим поясом і одягнули в козацький жупан.

— Хочеш їсти? — запитав той же парубок. — Як хочеш, скажи що?

— Дайте шматок сала, хліба та часник або цибулю, то й буде з мене.

Парубок засміявся:

— Не можна їсти часнику, бо тебе поведуть до хана. І сала в нас не їдять, духу його не зносять.

Парубок вийшов і приніс смажене бараняче м'ясо, паляницю (чурек) і пляшку вина.

— Їж! — промовив, — і відпочивай, через годину поведуть тебе до хана.

Голодний Дмитрунь охоче забрався до страви, але від вина відмовився:

— Я ще ніколи не пив ні вина, ні горілки.

— Чому? — парубок здивовано підняв брови.

— Не люблю.

— А ти покуштуй!

Дмитрунь підняв чарку й спробував:

— Справді добре! — і вперше щиро засміявся.

— Ось бачиш! Як подобаєшся ханові й житимеш у палаці, то кожного дня матимеш вина, скільки схочеш. Тепер відпочивай. — Парубок вийшов і замкнув за собою двері.

»Навіщо він замкнув, — думав Дмитрунь, — я ж і так звідси не втечу, бо не знаю й куди«. Він сів біля вікна і почав розглядатися. В саді, напроти вікна, було повно різноманітних квітів, струмліли водограї, походжали павичі. На одній алеї побачив юнака, убраного в халат і підперезаного квітчастим шовковим поясом. За поясом у нього був кинджал. Дмитрунь із цікавістю приглядався йому. Був навіть гарний, тільки очі мав трошки скісні. До юнака підбіг якийсь чоловічок, кумедно зігнувся, вимахував рукою від чола до грудей, потім до землі, й у похиленій позі став перед ним. »Це так у нас старі дядьки, що не можуть у церкві стати на коліна, кланяються і рукою торкаються землі«, подумав Дмитрунь.

Сам не зчувся, як непомітно заснув. Прокинувся від того, що хтось сильно ляпнув його по плечу:

— Вставай, підемо до хана!

Дмитрунь скочив на ноги, перед ним стояв уже знайомий йому парубок.

Зайшли в палац, проходили багатьма кімнатами, застеленими килимами, на яких були порозкидані пухкі подушки. Нарешті зайшли у велику кімнату. Під стіною було підвищення, також застелене пухким килимом, а на ньому, схрестивши ноги, сидів на подушках якийсь татарин. Був у смугастому шовковому халаті, підперезаному квітчастим широким поясом. В роті тримав кінець довгої рурки, яка виходила з глечика з тоненькою шийкою, що стояв на підлозі. Щойно пізніше Дмитрунь довідався, що це каліян. Коло нього, також на подушках, сидів той юнак, якого Дмитрунь бачив крізь вікно в саду. Оподаль стояв проводир татарського загону, що напав на Дігтярі й зимівник Нечипоренка.

— Вклонися ханові! — прошепотів парубок, що привів Дмитруня, а сам, впавши ниць, простягнувся на підлозі й завмер.

Дмитрунь тільки схилив голову в поклоні, так як козаки кланялися поважній людині.

— Не так, — шепотів лежачий, — навколішки! — Але Дмитрунь стояв далі.

Проводив татарського загону, схрестивши руки на грудях, низько вклонився ханові й заговорив:

— О світлий, пресвітлий наш володарю! Сину сонця і місяця! Ось те вовчення, що про нього я оповідав тобі, світлий хане. Він знищив багато наших хоробрих вояків, літав по деревах із цілою зграєю таких же шайтанів, накликав громовицю на нас... Але ось ми його зловили і він стоїть перед тобою, очікуючи заслуженої кари.

Хан подивився з-під лоба на Дмитруня, що — виструнчивсь — гордо тримав свою гарну голову. Мимоволі глянув на юнака, що сидів поруч хана і побачив, що той дивиться на нього, не відриваючи очей, і привітно усміхається.

Врешті хан промовив:

— Одрізати язика, виколоти одне око і наказати носити каміння там, де будується мечеть. Годувати тільки хлібом і водою двічі на день. Буде спати в льоху на гнилій соломі. А потім — побачимо.

Дмитрунь нічого не розумів, що говорив хан, але бачив, що обличчя юнака, який сидів поруч хана, потемніло. Він вхопив хана за руку й почав швидко говорити:

— О світлий, пресвітлий хане, батьку мій дорогий. Подаруй мені цього юнака. Він мені дуже подобається. Не виривайте йому язика, не виколуйте йому гарного ока. Подаруй мені його, батьку! Прошу тебе, подаруй! — юнак балагально дивився на хана.

Дмитрунь, звичайно, не розумів того, що говорив хан, ні того, що говорив його син, але бачив благання юнака і догадувався, що мова йде про нього.

— Скільки тобі років? — запитав хан Дмитруня.

Парубок, що привів Дмитруня, переклав запитання по-українськи.

— П'ятнадцять! — відповів Дмитрунь.

Почувши відповідь через перекладача, юнак-татарин крикнув:

— І мені п'ятнадцять! Батьку, дай мені його, він мені дуже подобається!

Хан подивився на сина, а потім на Дмитруня і, усміхаючись, сказав:

— Ну, що ж — бери собі його. Побачимо, що з цього вийде.

Юнак-татарин радісно крикнув, скочив на ноги й підбіг до Дмитруня:

— Ти мій, ти мій! Будеш мені товаришем, чуєш?

Але Дмитрунь тільки здивовано водив очима. Дивився то на хана, то на його сина.

— Дякуй, світлому ханенкові, що врятував тобі життя. Стань навколішки, вклонися! — штовхнув його в бік парубок.

Дмитрунь простягнув тільки руку до ханенка й промовив:
— Дякую тобі. Бачу, ти добрий і шляхетний! — вклонився по-козацькому й знову виструнчився.

Незадоволений ватажок татарського загону просичав:

— Бач, гадюче кодрло! Як тримається гордо.

Ханенко взяв Дмитруня під руку й промовив: »Ходім!« Дмитрунь зрозумів, що треба йти, а за ними крокував парубок, що привів його.

Ханенко наказав, щоб Дмитрунь спав поруч його кімнати. Рано кликав до себе, казав їсти йому те саме, що й сам їв. Слуги з дива не могли вийти і заздрісно дивилися на українського юнака, що так приподобався ханенкові Ахметові, що замість кари, має розкішне життя. А Дмитрунь був певний, що це чудо Боже. Це, певно, тато ревно молився за свого сина і Матір Божа вислухала молитву, а св. Миколай чудотворець зробив оте чудо, що він сподобався ханенкові.

Ханенко Ахмет наказав слугі-парубкові вчити Дмитруня татарської мови. Він і сам допомагав, показував на якусь річ, називав її по-татарськи і казав Дмитруневі повторити. Дмитрунь був здібним хлопцем і невдовзі він вже міг по-татарськи порозуміватися зі своїм нежданим приятелем-ханенком. Ахмет дуже тішився і з кожним днем вже більше й більше прив'язувався до українського юнака:

— Це Аллах привів тебе до мене! — говорив він Дмитруневі. — Я був такий самотний! А тепер я маю тебе. Чи любиш і ти мене хоч трошки?

— Ти добрий і гарний, — відповідав Дмитрунь, — і я буду тобі вірним приятелем.

Ханенко швидко зауважив, що Дмитрунь часто сумує.

— Що з тобою? — запитав.

Дмитрунь тільки з докором дивився на нього: »Невже ж він не розуміє, чому я сумний? — думав. — Хіба він не знає, що мене забрали силою від батьків і завезли в чужу землю?«

Одного разу сказав про це ханенкові. Ахмет похнюпився:

— Але ж тобі не погано тут, правда? А чому ж ти вбивав наших вояків?

— Тому, що вони напали на нас, вбивали наших людей, грабували, забирали в ясир. Ти ж сам чув, як твій батько звелів був відрізати мені язика, виколоти око? А завіщо? За те, що я боронив свій край, свій нарід? Нехай татари не нападають на нас, то будемо навіть приятелями.

— Знаєш, — відповів із запалом ханенко, — як стану ханом, то не буду нападати на козаків. Але ж мені оповідали, що й козаки дуже знущаються з наших вояків, як ті попадуться їм у руки.

— Я ж кажу тобі, що не ми перші нападаємо на ваших вояків, а вони на нас. Ось мені казали, що нашим козакам виколують очі, приковують до весел на галерах, де вони гребуть та живуть вдень і вночі. А якби тобі таке? Або ось наших дівчат: їх продають у неволю за гроші, як худобу. І вони мусять робити те, що їм наказують! — Дмитрунь так розхвилювався, що й сльози виступили в нього на очах. — Наша віра наказує любити всіх людей, не робити нікому кривди. Але, як можемо любити вас, коли ви таке робите з нами? Якби так твою матір або сестру, продали в гарем? Міг би ти бути веселий?

— В мене немає матері, — похмуро відповів Ахмет, — вона померла давно, як я був ще дуже малим... І сестер у мене нема. А може, і є, бо в батька багато жінок, але я їх ніколи не бачу. Не знаю ні своїх братів, ні сестер. У нас жінкам не вільно бути разом із чоловіками, вони живуть окремо і заслоняють своє обличчя...

— То чому ж твій батько тримає тебе біля себе? — здивувався Дмитрунь. — Невже, він так дуже любить тебе?

— Так, це правда, батько мене дуже любить. Я ж його наслідник, перший син у нього. Коли я народився, то в батька ще не було синів.

Щойно пізніше Дмитро довідався, що мати Ахмета була україною. Попала в татарський полон, а що була дуже вродлива — хан узяв собі її за жінку. «Ось тому, — думав Дмитро, — ханенко вродливий, мало подібний на татарина, тільки очі трошки скісні. І любить він мене мабуть тому, що в нього говорить рідна крив...»

Про все це Дмитро довідався від парубка-татарина, що спав із ним в одній кімнаті й дуже полюбив його. «Ахмет нічого не знає про свою матір, — казав він. — Але перша жінка хана так зненавиділа українську ханшу, яку хан дуже полюбив, що намовила кухаря отруїти ханшу-Оксану, матір Ахмета. Потім хан довідався про все і звелів убити свою першу жінку і кухаря. Ахмет нічого не знає, хан суворо заборонив, під карою смерти, оповідати ханенкові про його матір».

Це оповідання дуже вразило Дмитра, він відчув у своєму серці співчуття до Ахмета, як до свого рідного брата. Полюбив його щиро й міцно. Не раз сам дивувався: як же ж це — він мій ворог, а я став його щирим приятелем? Але інший голос говорив йому: у ньому ж пливе українська кров, він вирятував тебе, обіцяв, як стане ханом, не нападати на козаків...

З того часу Дмитро старався оповідати Ахметові про козацтво й Україну, щоб розбудити в нього любов до батьківщини його, незнаної йому, матері. Він уже вільно розмовляв по-татарськи й почав учити ханенка української мови.

Інколи Ахмет говорив до Дмитра:

— Я й сам не знаю, чому я так відразу полюбив тебе? Може тому, що ти гарний?

— А може тому, — відповідав Дмитро, — що в нас споріднені душі? Це трапляється! Ось я все більше тебе люблю. Відчуваю, що ти хороший і нікому кривди не зробиш, правда? Ти обіцяв мені, що — як будеш ханом — не нападатимеш на козаків?

— Так, не нападати, але як козаки нападуть на нас, то муситиму боронитися! — відповідав Ахмет.

Хлопці часто їздили в гори на полювання. Одного разу в гарний ясний день вирушили раненько в гори. Взяли з собою Алі — парубка-слугу Дмитра. Сирота, він дуже прив'язався до Дмитра, а Ахмета просто обожнював.

Були озброєні, їхали на невеличких татарських конях, що спритно спиналися в гори по малих вузьких стежках над глибокими урвищами. Гори червоніли, а на їх вершках росли тільки кущі та криві берізки. Ахмет дуже любив їздити високо в гори, бо йому здавалося, як казав, ніби він спинається на саме небо. Звідси відкривався чудовий вид на море. Серед зелені дерев, квітучих кущів, воно лежало немов у вінку. Видно було тільки кримський берег, що оточував півколом море. Ніби лінивий велетень спочивало воно синє, синє, аж чорне, а по ньому ліниво ворушилися невеликі хвилі.

Дмитро поділився своїми враженнями з Ахметом, а той засміявся:

— Тепер — це спокійний, лінивий велетень, а побачиш його пізньою осінню, як він розбушується — хвилі гребенями підіймаються так високо, що залили б і будинок. Тікай тоді чимдуж із берега, а то як наздожене тебе морський вал, то ти пропав, змиє.

Розмовляючи, їхали вони все вище.

— А знаєш, — сказав Ахмет, — тут високо в горах, у печерах, кажуть, живуть страшні ведмеді. От побачити б їх нам!

— Я не бажаю цього, — відповів Дмитро, — ось у тебе тільки ятаган і стріли. Чи проб'ють стріли товсту ведмежу шкіру? А ятаганом можна орудувати тільки зблизька. Добре, що я взяв із собою рушницю. Чому ви, татари, не любите рушниць, волієте стріли?

— Сам не знаю чому. В нас мало користуються цією зброєю, більше стрілами і кинджалами.

Доїхавши кінями до кінця гірських стежок, хлопці залишили Алі з кінями, а самі подалися далі пішки. Спиналися вгору скелями, аж раптом почули недалеко, за скелею, страшний рев.

— Це ведмідь! — прошепотів Дмитро до Ахмета. — Вертайся вниз.

— А чому? — відповів Ахмет. — Хіба я боягуз, залишу тебе самого боротися з ведмедем?

Не встиг він скінчити, як проти них вийшов невеликий чорний ведмідь. Дмитро націлився з рушниці, а Ахмет із лука — і обидва вистрілили одночасно. Ведмідь заревів, зіп'явся на задні лапи й трусив головою, в шиї якої стирчала Ахметова стріла, а потім кинувся просто на хлопців. Хлопці намагалися випередити один одного, щоб першим зустріти ведмедя. За мить ведмідь з усього розгону, страшно ревучи, повалив Ахмета на землю. Обхопив хлопця своїми страшними лапами і душив. Дмитро вихопив кинджала, ударив ведмедя у спину. Той тільки обернув голову, не випускаючи із своїх обіймів Ахмета, й ще грізніше заревів. Ханенко борсався, намагаючись вирватись, але даремно. Дмитро ні на мить не розгубився, він вихопив пістоля і вистрелив. Куля попала просто в око, ведмідь смертельно заревів, вхопився лабою за ранене око, а Дмитро тим часом вистрілив вдруге. Тепер ведмідь звільнив Ахмета зі своїх лап і обернувся до Дмитра.

— Втікай! — крикнув Ахметові Дмитро і гострим ятаганом ударив звіра в саме серце. Ведмідь повалився на землю, придушивши знову Ахмета, що ще не встиг був підвестись із землі. Дмитро діяв швидко, вхопив конаючого ведмедя за лапи і відтягнув на бік.

Ахмет підвівся, похитуючись.

— Ну, й потовк він мене, — промовив. — Та, здається, нічого мені не поламав, — і почав обмацувати себе, рухати руками й ногами. Переконавшись, що все гаразд, простягнув до Дмитра руку:

— Спасибі тобі, Дмитре! Ти врятував мені життя. Віднині звати тебе братом!

— Добре, — відповів Дмитро, — але тепер мерщій тікаймо звідсіля. Може, жінка — почувши рев — прибіжить рятувати свого чоловіка!

Хлопці засміялися і чимдуж поспішили на долину, де їх чекав Алі з кіньми. Алі здивовано дивився на пом'ятого Ахмета, але не відважувався питати, що сталося. Сівши на коней, хлопці швидко з'їжджали в долину. Раптом високо в горах озався очайдушний рев. Хлопці обернулися і побачили високо над проваллям ведмедя, але вони були вже в безпеці й тільки засміялися.

— А що, — промовив Дмитро до Ахмета, — не казав я тобі, що жінка прийде рятувати свого чоловіка? Чуєш, як плаче?

Алі далі нічого не розумів. Він хоч і чув рев ведмедя, але навіть не догадувався, що хлопцям довелося боротися з ним. Довідавшись від Ахмета, що Дмитро врятував йому життя, Алі ще більше перейнявся повагою до Дмитра і сказав:

— Хан винагородить тебе. Ти ж врятував його сина.

— Ніякої нагороди мені не треба. Рятував я Ахмета тому, що люблю його. До того ж це простий людський обов'язок рятувати ближнього в потрєбі.

Ахмет тепло подивився на нього й сказав:

— За тебе я також віддав би своє життя. Від сьогодні ти будеш мені братом.

Вернувшись додому, Ахмет оповів ханові про все, що сталося. Хан, що спочатку дуже схвилювався, почувши про щасливий кінець пригоди, усміхнувся:

— Бачу, що Дмитро справді добрий хлопець і я радий, що матимеш доброго товариша, але не годиться джавра звати братом!

— Батьку, — схвилювано сказав Ахмет, — він же ж ризикував своїм життям, щоб рятувати мене! Хто з вірних Аллахові відважився б на такий ризик?

— Добре, добре, хай уже буде по-твому, — і хан ніжно пригорнув до себе сина. — Ти викапана мати... — вирвалось у нього і на очах його блиснули сльози.

Хан закликав до себе Дмитра:

— Спасибі тобі, що рятував мого сина. Бережи його і далі, бо це мій єдиний скарб. Проси в мене, чого хочеш, нічого не відмовлю тобі.

Ахмет з тривогою дивився на Дмитра, боявся, що той попросить відпустити його на волю.

Дмитро вклонився ханові:

— Світлий хане, якщо вільно мені просити тебе, то відпусти всіх невільників козаків і козачок. Для себе нічого не прошу.

Хан насупився, але зустрівшись очима з благальним поглядом сина, зм'як і сказав:

— Хоч забагато ти захотів, але заради Ахмета не відмовлю тобі. Одне тільки мусиш приректи, що ти ніколи не тікатимеш звідтіля.

Посумнів Дмитро, на мить завагався, але зараз гордо підніс голову й промовив:

— Добре, нехай буде так, як бажаєш.

В Ахмета радісно засвітилися очі, він підбіг і обняв Дмитра.

Хан дотримав слова. Наказав випустити всіх невільників козаків і козачок та зібрати їх перед палацом. Вийшов до них з Ахметом і Дмитром.

Побачивши їх нещасних, виснажених, брудних і обдертих, навіть деяких сліпих, у Дмитра стиснулося серце. Одні з них мучилися по льохах, спали на гнилій соломі, нужа роз'їдала їхні тіла, жили в проголодь, без світла сонця. Інші мучилися на галерах, прикуті ланцюгами. Трохи краще виглядали ті, що працювали на полях, плянтаціях чи в ханських садах.

— Ви вільні! — сказав до них хан. — Можете вертатися додому, вашому провідникові дам перепустку для всіх. Я помилював вас на прохання мого сина, мого наслідника, і на прохання вашого

козака, тепер нашого приятеля, бо він урятував мого сина від смерти. Ось він! — і показав на Дмитра.

Юрба невільників, а було їх понад дві сотні, кланялася і дякувала:

— Нехай Господь Милосердний пошле здоров'я своєму синові, хане, і поблагословить того юного козака. Нехай, Милосердний, пошле і йому волю!

— Скажи їм щось! — звернувся хан до Дмитра. Той, схвильований, спалахнув:

— Славне козацтво! Любі брати! Я зробив те, що кожний із вас зробив би. Син хана врятував мене від мук, а може й від смерти, а я врятував його від лап ведмедя. Оце й усе. Хан погодився відпустити вас на волю, але з умовою, що я залишуся тут до кінця життя... — голос юнака затремтів. — Як побачите мого батька, сотника Нечипоренка, перекажіть йому, що я живий...

— Спасибі тобі, юначе, — гукнули невільники. — Будемо за тебе Богу молитися, щоб і тобі пощастило вернутися у рідний край. Воля Божа, не журися!

Деякі невільники плакали, простягали руки до Дмитра, благословили його.

— Прощайте! Щасливої вам дороги! — закінчив Дмитро, збираючи всі сили, щоб і самому не заплакати.

Розійшлися козаки-невільники, а хан з Ахметом і Дмитром вернувся до палацу.

— Ти справді незвичайний хлопець, — сказав хан Дмитрові, — нічого для себе не просиш. Коли дійдеш до своїх літ, я дам тобі високу посаду. А тепер, візьми ось це! — і простягнув Дмитрові гаманець, повний грошей.

— Великий володарю, не за гроші я рятував твого сина. Так зробив би кожний наш козак, бо в нас засада така: коли приятель у небезпеці, не жалуй і свого життя, а допоможи! — і відвернув ханову руку з гаманцем.

— Невже, у вас така засада? — здивувався хан. — Я ж знаю, що ваші козаки нищать наших вояків усюди, де тільки можуть.

— Це тоді, — відповів Дмитро, — як ваші на них нападають.

— Ну, побачимо, чи це правда. А тепер, хлопці, йдіть відпочивати! — закінчив хан.

Хлопці вийшли й подалися у сад.

(Продовження буде)

Оксана КЕРЧ

Дейзя

(Музична комедія на три дії)

Л И Ц Е Д І Ї

ДОРОВКЕВИЧ — власник фабрики штучних бюстів »Допнат« (»Допомога натурі«).

АПОЛОНІЯ — його жінка.

ДЕЙЗЯ — дочка.

СКАЛИЗУБ — урядовець.

ОЛДВІРДЖІНІЯ — секретарка.

АМОРИНІ — жених.

ПЕПСІ І КОЛА — Дейзині товаришки.

ЗВІРЩИК.

Хор дівчат, гості, службовці.

ДІЯ І.

Увертюра. При останніх акордах заслони швидко йде вгору. Сцена — бюро фабрики. Написи і рекламні макети. Вбігають службовці — танець.

СКАЛИЗУБ (входить, зачепився за рекламний бюст): Ледве через цей бюст не загинув! Добридень!

СЛУЖБОВЦІ (розкладаються, сідають на місця).

СКАЛИЗУБ (співає):

Ось ранок весняний, погасли вже зорі,
А тобі, Скализубе, лиш двадцять п'ять літ,
Чого тобі важко, чому ти сумуєш,
Життя тобі, брате, лягає до ніг.

Чи доля морочить, чи праця втомила?
Та ж тобі, Скализубе, лиш двадцять п'ять літ,
На добрій роботі, живеш без клопотів,
Життя тобі, брате, лягає до ніг.

Це тільки ілюзія, в коханні погруз я.
Тобі, Скализубе, лиш двадцять п'ять літ.
Одна тут причина — кохана дівчина,
Життя тобі, брате, ще ляже до ніг.

Я мрію, кохаю, а Дейзя не знає,
Скалитись лиш умію у двадцять п'ять літ,
Зубами скалюся, словами боюся,
Життя, милий брате, не ляже до ніг.

(Сів за стіл, задумався): Але ж і день сьогодні довгий... (позіхнув)

СЛУЖБОВЦІ: Ой, довгий!

СКАЛИЗУБ: Праця єдина з неволі нас вирве...

СЛУЖБОВЕЦЬ: Вже не одного вирвала...

СКАЛИЗУБ (схилився на стіл, задрімав).

СЕКРЕТАРКА (зайка): Па... па-па...

СКАЛИЗУБ (зірвався): Що? Вже?

СЕКРЕТАРКА: Клі... клі... клі... енти...

СКАЛИЗУБ: Проси!

ЗБІРЩИК (входить): Де шеф?

СЕКРЕТАРКА: А-а-а... о-о-ось! (показує на Скализуба).

СКАЛИЗУБ (вже біля нього, підсунув крісло): Прошу ласкавенько сідати (відкректує). Наші вироби допомоги натурі відомі в цілому світі... Чи знаєте, що в Африці два племена канібалів прислали замовлення на наші штучні бюсти, кенкуру в Австралії, тобто Бразилія...

ЗБІРЩИК: А щодо Аргентини, то вже вибачте — в мене нема сумніву... я там був...

СКАЛИЗУБ (одним духом): Допомога натурі — це наше завдання. Ми його сумлінно і чесно... Ось послухайте, що пишуть нам вдячні клієнти, навіть зі слъозами в очах... Я прочитаю вам деякі з них... там повно подяки за нашу працю для добра людства, тобто жіноцтва... Ось вам (читає листа): »Учора дістала вашу допомогу натурі й одна мені відразу відпала на вулиці... як приїду...« Ні, це не те! Ось прошу! Зверніть лише вашу ласкавеньку увагу на стиль (читає іншого листа): »До могили вашої не забудемо про допомогу природі... Наша організація »Веселі бабусі« отримала вашу посилку...« Бачите? (читає далі): »Ми просили »Подуви Гаваїв«, а ви прислали кінг сайз, як для слонів... Чи на Гаваях водяться слони?...« Ні, ні! Це не те... Ось воно (читає): »Ми шлемо до вас нашу делегацію. Вона покаже вам, як допомагати...« Бачите! І так пишуть мільйони...

ЗБІРЩИК: Дозвольте, ми... якби сказати... ви нас... ми не потребуємо природи чи як воно там... Наше товариство і сама прімадонна досить того...

СКАЛИЗУБ: А, я розумію! Коли ця пані прийде до нас, то ми запросимо її до цієї ось кімнати. Тут вона знайде для себе все, чим природа забула її наділити... Не забувайте, що поет писав — »люблю українську природу«...

ЗБІРЩИК: Але ж пане, я прийшов до вас...

СКАЛИЗУБ: Ніхто ще не пішов від нас, не діставши поради й опіки. Прошу рахувати на мене, як на чотири зайці... Вам скільки тузенів! Тузін коштує всього три долари... Для недорозвинених знижка...

ЗБІРЩИК: Сьогодні недорозвинених немає! Це моя особиста думка. Бо, скажіть самі, які народи рахуються сьогодні недоро...

СКАЛИЗУБ (*читає*): Для «Ліги Незалежних» ми висилаємо щорічно... »Доньки Миру« замовили... Вам скільки?

ЗБІРЩИК: Мені вистачить один...

СКАЛИЗУБ: Один? Вам особисто чи...

ЗБІРЩИК (*витягає листу*): Я збираю не особисто! Та що ви? На український театр в Америці збираю... Чи не могли б ви...

СКАЛИЗУБ (*вхопився за голову*): Що таке? Ви збираєте? А хто ж ви такі?

ЗБІРЩИК: Чи це таке важливе, хто я? Старий романтик, ось хто я...

СКАЛИЗУБ: Старий романтик? Ах! А я думав, що... Але й ви помилилися в адресі... Я не Доробкевич! Я лише Скализуб...

ЗБІРЩИК: Ви не Доробкевич? (*розчаровано*) Ах так... Лише Скализуб... Вибачте, що турбував... (*пішов*).

СКАЛИЗУБ (*сам*): Лише Скализуб... Так, так... Скализуб і все! Та ж я навіть не можу відважитися прийти до старого і попросити — віддайте за мене вашу Дейзю! Тоді я ще більше продаватиму бюстів! Ще більше старатимусь для фабрики штучних бюстів! А так за тими бюстами й світу не бачу. Куди не глянь — усе бюсти! Не життя, а бюсти. І коли це скінчиться? Але мусить скінчитись! Приїде Дейзю і я скажу їй — киньмо все і поженимось. Або так, або інакше! Та... Дейзі скажу, а старому?... І старому скажу! Ану, вийди, пане Доробкевичу! Ану, поміряємось!

АПОЛОНІЯ (*входить, стає біля Скализуба*): Мого чоловіка ще немає? (*співає*):

Нещасна доля жінки бізнесмена,
Його ніколи дома не бува,
Нікому й обізватися до мене
І я зажурена сиджу одна.

У нього все на думці штучні бюсти,
Живій мені не гляне в вічі він,
Життя моє — глуха у лісі пустка
І темне горе у житті моїм.

Я ж молода і хочеться ще жити,
Співать пісень і мріяти до зір,
Важенько жінці спрагненій тужити,
Повір мені, хоч ти один, повір!

СКАЛИЗУБ (*до себе*): А може почати з матусі розмову? Так! Мабуть, з нею скоріше кашу зварюш... (*До неї*): Я давненько хотів... виявити свої...

АПОЛОНІЯ (*ласкаво*): Не церемоньтесь... Ми свої люди...

СКАЛИЗУБ (*радісно*): Ви... такі чудові! Ви такі... такі...

АПОЛОНІЯ (*зраділа*): Невже я гарна? А я думала, що вже нікуди не годжусь...

СКАЛИЗУБ: Та хто б таке посмів сказати! Ви...

АПОЛОНІЯ: Стара та й годі...

СКАЛИЗУБ: Я цього не сказав би... Ваш прекрасний капелюшок...

АПОЛОНІЯ: Капелюшок? Де? Та це ж причіска а ля Клеопатра! Ви не приглянулися як слід... Хочете?

СКАЛИЗУБ: Я з радіої душі, але...

АПОЛОНІЯ: Ну добре, як бізнес?

СКАЛИЗУБ: Дуже добре йдуть наші бюсти, тобто ваші...

АПОЛОНІЯ: Наші — ваші... Якби ви, Джані, захотіли... то... Ви мене розумієте?

СКАЛИЗУБ (до себе): Вона сама починає! (До неї): Це, звичайно, мрія мого життя, але... я не можу відважитись...

АПОЛОНІЯ: Ніщо не прикрашує мужчин так, як відвага і взагалі, як воно там називається... Ви мене розумієте?

СКАЛИЗУБ: Так, але вона...

АПОЛОНІЯ: Відважніше! Може вам та «хтось» допоможе...

СКАЛИЗУБ: Ви янгол! Ви моя...

АПОЛОНІЯ: Тсс! Нас можуть почути! Лише не тут!

СКАЛИЗУБ: Або тут, або ніде!

АПОЛОНІЯ: Ви шалені! Сьогодні ввечері буду вільна...

СКАЛИЗУБ: Увечір буде пізно. Мені треба негайно... Моє серце віщує... я не смію... Я мовчав, але тепер... я кохаю!

АПОЛОНІЯ: Я наказую вам мовчати! Я все зроблю для вас... для тебе, але не зараз і не тут! Прощай, милий! (побігла).

СКАЛИЗУБ: Небо послало її!

ДОРОВКЕВИЧ (входить, за ним хмарою службовці): Гелов, діти! Гелов, бос! (Всі обступили його колом). Що це я вам хотів сказати? (стукає себе в чоло).

ВСІ: Нарешті підвишка!

ДОРОВКЕВИЧ (замахав руками): Та дайте мені прийти до себе!

СКАЛИЗУБ (вклонився): Ви в себе!

ДОРОВКЕВИЧ: Ага! (співає):

Мати доню — це клопоти,
Все гадаєш, все питаєш,
Повні руки все роботи —
Нареченого шукаєш.

Мати доню — це клопоти
Та для мене їх нема,
Моя Дейзя це весняна,
Ясна цвітка запашна.

Я для неї чоловіка
Вже знайшов і в запуст,
Додам гроші, додам бізнес,
А до того штучний бюст.

Мати доню — це клопоти,
А вже дві — це просто жаж,
Моя Дейзя одинока —
Жити буде не в довгах!

ВСІ (співають рефрен).

СЕКРЕТАРКА (метнувшись): Для... для... вас лист!

ДОРОВКЕВИЧ (вирвав з рук): Це від Дейзі! Вона мене врятувала! Тепер усе буде орайт!

ВСІ повторюють рефрен.

ДОРОВКЕВИЧ (ласкаво): Можете йти до роботи (Всі виходять).

СКАЛИЗУВ: Дейзя може...

ДОРОВКЕВИЧ: Вона, нарешті, погодилася з моїми плянами...

СКАЛИЗУВ: Плянами?

ДОРОВКЕВИЧ: Замов мені раків і шампанського... того, що називається »севенап«! Як гуляти, то гуляти! Дейзя посвятила свої студії, для нашого бізнесу посвятила!

СКАЛИЗУВ: То вона вже не буде вчитись?

ДОРОВКЕВИЧ: Вона розуміє, що для фабрики потрібний молодий, енергійний... керівник... Я вже трохи підтоптався.

СКАЛИЗУВ: То як же? Дейзя керуватиме фабрикою?

ДОРОВКЕВИЧ: Але ж ні! Але... як тобі пояснити... Для фабрики і для Дейзі також потрібний такий молодий, енергійний... Та що там! На наші бюсти не важко знайти відповідного кандидата, але я хотів би, щоб це був наш... і я такого знайшов... Та що — ти мене тягнеш за язик?

СКАЛИЗУВ: Я? Боже борони! Де ж я посмів би! Я лише так... з прихильності...

ДОРОВКЕВИЧ: Знаю, знаю... Але це, покищо, секрет! Я, власне, такого одного вже впіймав... Тобі, властиво, можу виявити, хто він... Але це між нами! Ми зробимо всім шалену несподіванку! Я не віддам дочки за якогось там футболіста, за якогось парагвайця! Він син мого доброго товариша... Ти чого так вилупив баньки? Думаєш, в мене не було товаришів? Але, Іване, ти мусиш мені допомогти!

СКАЛИЗУВ: Я?.. Я... не можу...

ДОРОВКЕВИЧ (засміявся): Ти не можеш? Ти, власне, надаєшся до таких тонких справ! Ти не вмієш рубати так просто з мосту, а так очками, усмішками, ручками... обмотаєш... Ти мусиш рознюхати про нього всілякі там такі (крутить пальцями)... Розумієш?

СКАЛИЗУВ (ледве живий): Хто ж це такий?

ДОРОВКЕВИЧ: Та ти його і так не знатимеш, він з дуже доброї родини... Його мама... але це не важне, хто його мама... Він сам... (шепче на вухо).

Ось хто він! Нашим людям трохи від тих долярів перемішалось в головах... не кожний пам'ятає, чим був, а нам потрібний такий, щоб... ти мене розумієш? О, Клеопатро! В бізнесі за таким кожний аж пищить...

СКАЛИЗУБ: Я не знав, що наш бізнес вже пищить... Адже ми знаменито налаждали збут, ось... *(читає)* »Жіночі Таємниці« замовили п'ять мільйонів штучних...

ДОРОВКЕВИЧ: Штук чи пар?

СКАЛИЗУБ: Пар.

ДОРОВКЕВИЧ: Гаразд! Читай далі!

СКАЛИЗУБ: Компанія »Незабудки« — п'ятсот, »Товариство Забезпечення Незамужніх«, »Інтелектуалки«...

СЕКРЕТАРКА *(несміливо в двері)*: Те... те... ле... фо-фо-фо... нограма...

ДОРОВКЕВИЧ *(підбіг і вихопив їй із рук)*: Та це якийсь шифр! О, Клеопатро! Хто ваші карлючки розбирє? Читайте самі!

СЕКРЕТАРКА *(читає)*: Сьо... сьо... годні при... при... їдуу... А-а-а... мо-рі-рі-ні...

ДОРОВКЕВИЧ: О, Клеопатро! Це мені особисто! Давайте сюди! Скільки разів повторяв вам, Олдвірджініс, щоб особисті...

СЕКРЕТАРКА: До-до-бре, вже... зна-знатиму... *(пішла)*.

ДОРОВКЕВИЧ *(танцює)*: Аморіні! Аморіні! Ля-ля-ля-ля!

СКАЛИЗУБ: Що це таке Аморіні? Нова фірма? Добра назва!

ДОРОВКЕВИЧ: Тю, дурню! Яка назва? Це ім'я! Амо, аморі, аморіні! *(любуеться)*. Тобі одному розкрию весь секрет... Аморіні — це, власне, син мого товариша Хвостика...

СКАЛИЗУБ: Легальний син?

ДОРОВКЕВИЧ: Думаю, що так... Я ж тобі казав, що його мама... Та що тут багато говорити, тут власне, зарита собака... а ти ж, як стовп, не розумієш! О, Клеопатро! Політика, мій дорогий, політика, ага! Ти цього не розумієш, молодий ще.

СКАЛИЗУБ: Чому ж? Я також політикував.

ДОРОВКЕВИЧ: Ти політикував? О, Клеопатро! Політиком, мій голубе, треба народитись! Мій товариш...

СКАЛИЗУБ: Пан Хвостик?

ДОРОВКЕВИЧ: Ні, не Хвостик, інший — Говорило-Засідайленко, оце був політик! Його першого посадили, як у сусідньому селі козу вкрали...

СКАЛИЗУБ: А пан Аморіні?

ДОРОВКЕВИЧ: О, він... Та це сьогодні вже забулося, прогомніло. Це пісня минулого... *(Мрійно)* Табори, золото, зелені... сахарина... О, Клеопатро! Нині вже на нових рейках... але, що я мав на думці?

СКАЛИЗУБ: Я, власне, хотів би знати... То цей пан Аморіні має стати...

ДОРОВКЕВИЧ: Моїм наслідником!

СКАЛИЗУБ: Ви ліквідуєте бізнес?

ДОРОВКЕВИЧ: Навпаки, я його поширю! Ось коли нам повезе і жінки почнуть припинати собі наші продукти... О, Клеопатро! Тоді будуть прибутки!

СКАЛИЗУВ: То пан Аморіні приступає до спілки?

ДОРОВКЕВИЧ: І так, і ні. Але тобі, властиво, все можу сказати. Пригадуєш, Дейзину градуейшен? Як вона кинула орхідеєю за п'ять долярів Дурнюкові в лице? Як вона не хотіла танцювати ні з бикбоем, ні з олдгаєм? Ми вже з жінкою підозрівали, що вона щось не тее... Навіть до лікаря хотіли везти... Та ж тут дівчат треба на припоні тримати, щоб не заручувалися! Та ж тут кожна б щодня заміж виходила! А Дейзя, як осел! О, Клеопатро! Хто б це міг пояснити?

СКАЛИЗУВ: Я... я... хотів би... Вся причина...

ДОРОВКЕВИЧ: Та мені вже й без твого базікання ясно! Вона, як і всі кози, хоче романтики! І я дам їй романтику! Я дам їй — амора, аморіні!

СКАЛИЗУВ: Та що ви?

ДОРОВКЕВИЧ: Я заручу її з Аморіні. О, Клеопатро! Як романтично це звучить — сеньйора, травахо, буенас ночес...

ДОРОВКЕВИЧ і СКАЛИЗУВ співають дуєт:

Буенас ночес, прекрасна Чікіто,
Надобраніч тобі, моя любо,
Услід твоїм ніжкам чудовим
Вклонятись душа моя буде.

Услід твоїм косам, як зміям,
І тьмяним очам глибоченним,
У тузі знеможеній полинуть
Думки і бажання даремні.

Я темний, як в тропіках ночі,
А ти покохала другого,
Стрункого, як колос пшениці
З далеких заплавин Дніпрових.

СКАЛИЗУВ (розміряний): Я хіба зараз поїду до неї...

ДОРОВКЕВИЧ: Що ти бурмочеш? Ага, був би забув навіки. Завтра бирсдей моєї дружини... Як приїде Дейзя і той... зроблю всім шалену несподіванку.

СКАЛИЗУВ (розтрощений): Дозвольте, шефе, піти до...

ДОРОВКЕВИЧ: Власне, власне — біжи до погребницького клюбу і замов оркестру »Прощальний звук«. Ці ніколи не зфальшують... і — запиши собі все, бо позабуваєш, — що я ще хотів замовити? Скільки разів нагадував усім — та заведіть собі записну книжечку!.. (шукає по кишенях). Де моя книжечка? Хтось мені вже витягнув! (Кричить): Злодії!

СЕКРЕТАРКА (вбігає налякана): Ось ва-ва-ша за-за-запис...

ДОРОВКЕВИЧ: Де вона була?

СЕКРЕТАРКА: В а-а-вті, під сс-си-дінням...

ДОРОВКЕВИЧ: Не шкодить. (До Скализуба): Другу оркестру замовиш у пожежників. Ці бодай з натури не сплять, і... що ще? (Читає): Торт! Замов у пекарні »Передучора«, може, ще можна буде вкусити... І квіти... Запитай, як дешевше — на штуки чи...

СКАЛИЗУБ: То я вже піду.

ДОРОВКЕВИЧ: Гов, чекай! Хочеш, щоб на оркестрах і тортові бирсдей закінчився? Та що це було б за парі! О, Клеопатро! Нас стати на атракшен! Може, якогось декляматора або співачку до вечера розшукаєш у цигаровні? Або того... Аполонія дуже любить цирк... Може, якогось жонглера знайдеш? То був би сопрайз для її товаришок... О, Клеопатро!

СКАЛИЗУБ: Не думаю, щоб у цигаровні знайшов жонглера...

ДОРОВКЕВИЧ: Тю, дурне! Пошукай деінде! Думаєш, лише в цигаровні наша братія пропадає? А де? — то вже твоя голова. Все мусить бути, як треба. Вирви з-під землі жонглера, а то...

СКАЛИЗУБ: А то що?

ДОРОВКЕВИЧ: Що? Ніщо! Та щоб я собі ще голову морочив жонглерами? О, Клеопатро! (підшов).

СКАЛИЗУБ (до телефону): Прошу мені...

АПОЛОНІЯ (вбігає і в обійми): Нарешті самі! Кохання це... (співає):

Кохання це, ні, ти не знаєш всього,
Усіх таїн і щастя молодого,
Ти ж не нехтуй — це скарби золотії,
Щасливі сльози і думки сумні.

Кохання бистре, як у лісі сарна,
Прогавиш раз і більше не поверне,
Ти ж не нехтуй...

Кохання скарб, як умієш шанувати
Воно ласкаве, як для сина мати,
Ти ж не нехтуй...

А де мій чоловік?

СКАЛИЗУБ: Перевіряє замовлення.

АПОЛОНІЯ: Замовлення та й замовлення! А чи пам'ятає він бодай який завтра день у нас?

СКАЛИЗУБ: Чому б не пам'ятав? Навіть несподіванку готує...

АПОЛОНІЯ: Та яку там несподіванку! Айскрім! Торт з »Передучора«! Та його ніхто і в рот не понесе! (Крикнула): Тільки не з »Передучора«! (вибігла).

СКАЛИЗУБ: А я власне... (співає):

Коли б у мене був золотий панцер,
Я гордо в ньому міг би виступати,
Усім у вічі щиро міг сказати,
Що Дейзю я люблю.

Коли б у мене був вороний коник,
Не старий »Форд«, заїжджений до краю,
Усім хвалився б, що Дейзю маю,
Чи хочете, чи ні.

Коли б у мене був та гордий вигляд,
А не усмішка влєслива, покїрна,
Тодї й дївчина люба, Дейзя вїрна,
Кохала би мене.

ДОРОБКЕВИЧ (*вбїгає*): Ну, як там? Все готове?

СКАЛИЗУБ (*до себе*): Мушу все вїяснити йому. Або зараз або нїколи.
(*До нього*): Пане Доробкевичу, я хотїв би вас просити...

ДОРОБКЕВИЧ: Сьогоднї? Ти п'яний? Та пїди до каси і вїзьми пїд розписку...

СКАЛИЗУБ: Не грошей, не грошей...

ДОРОБКЕВИЧ: А що ж таке?

СКАЛИЗУБ (*зам'явся*): Я... я...

ДОРОБКЕВИЧ (*з'як'явся*): Щось трапилось? Може...

СКАЛИЗУБ: Гїрше...

ДОРОБКЕВИЧ: О, Клеопатро! У мене?

СКАЛИЗУБ: А де, як не у вас...

ДОРОБКЕВИЧ (*бїгає по сценї*): Я не дозволю на таке! Чоловїче! Не муч мене... Як ти до того дїйшов? Скїльки довїр'я до тебе, о, Клеопатро! Як сина тримав, а ти вивїв мене, мене Доробкевича, пїд дурного хату! Та я... Та скажи, врештї, що сталося?!

СКАЛИЗУБ: Я мушу одружитись...

ДОРОБКЕВИЧ (*зарєготовався*): Що? І тїльки всього? Ох, і налякав ти мене здорово! То женись, коли так припекло! Реп'ях тобї в кожух! Але... (*крикнув*) як ти посмїв про таке подумати, коли в нас починається кампанїя!.. Та ж зараз почнутьс'я всїякї ганїмуни, прання пеленок, витирання посуду... Подружжя це...

АПОЛОНІЯ (*вбїгає, радїсно до Доробкевича*): Врештї, спїймала! Та ж ти навїть на обїд не заблудиш додому!

ДОРОБКЕВИЧ (*до Скализуба*): Ось бачиш, Джанї? І не вїдпочинеш! Я зникаю, я маю справи (*швидко виходить*).

АПОЛОНІЯ (*до себе*): А цей вїд мене не втече. (*До Скализуба*): Джанї, ви мусите бути зї мною абсолютно щирї! Я — одне переживання і коли мене...

СКАЛИЗУБ (*до себе*): Як тут вїд неї вїдкарканитися?

АПОЛОНІЯ: Я була з вами завжди в теплих, сердечних...

СКАЛИЗУБ: І я хотїв би бути з вами, як з рїдною...

АПОЛОНІЯ: Справдї? (*кинулась в обїйми*).

СЕКРЕТАРКА (*ввїйшла і з'якалась*): Ах!

СКАЛИЗУБ: Панї Аполонїї погано...

АПОЛОНІЯ: Я вийду на повітря... *(пішла)*.

СЕКРЕТАРКА *(співає)*:

Я не хохо, я не момо, я не скажу нікому,
Ти ще не ба, ти ще не зна, що в серденьку мойому.
Кожний так ка, всім я непо, що там якась секретарка,
Та та тата, я бачу вже, що заведеться сварка.

Ти не хохо, ти не туту, ніхто про це й не писне,
Ааааале, бігме, ще лиха доля притисне.
Дивись, Івасю мій, хто тебе вірно любить,
Карга стара Аполонія головку твою погубить.

СКАЛИЗУБ: Запізно приходиш, Олдвірджініє, з своєю записною книжкою! Я вже... Але, стривай! Чи в тебе немає бажання вийти заміж? Так одного дня вийти заміж і — дацол?!

СЕКРЕТАРКА: Та що ти сссобі ду-ду-маєш? Всім кру-кру-тиш голову! Ти ба-ба-баба!

СКАЛИЗУБ: Я баба! Це факт!

СЕКРЕТАРКА: Ти зов-сім не ба-баба... Чи я ттобі мможє спо-спо-сподобалась?

СКАЛИЗУБ: Я тебе дуже люблю...

СЕКРЕТАРКА: Невже? Чому раніше не сказзав?

СКАЛИЗУБ: І поможеш мені одружитись з Дейзею?

СЕКРЕТАРКА: З Дейзею? Ох, ли-лишечко! То ччого кру-крутиш, пи-пи-таєш...

СКАЛИЗУБ: Бо я маю для тебе жениха.

СЕКРЕТАРКА *(радісно)*: Якого?

СКАЛИЗУБ: Це, покищо, секрет, Олдвірджініє! *(Голосом Доробкевича)*: Це інтелігентний, енергійний кавалер, словом — такий, що за ним кожний аж пищить.

СЕКРЕТАРКА: А де він?

СКАЛИЗУБ: Він кожної хвилини може з'явиться.

АПОЛОНІЯ *(вбігає, стхвильована)*: Якийсь пан прийшов і питає за моїм чоловіком, а його, звичайно, нема!

АМОРИНІ *(входить, розглядається, до секретарки)*: Це, може, фабрика штучних бюстів пана Доробкевича? *(Побачив Скализуба)*: Чи маю честь, може, з... *(пізнав його)*. Ах! *(тихо)* Удавай, що мене не знаєш!

СКАЛИЗУБ: Пан Аморіні? *(До себе)*: Мій суперник!

АПОЛОНІЯ: Аморіні? Яке прізвище!

АМОРИНІ *(до неї)*: У власній особі *(кланяється)*, а ви... може...

АПОЛОНІЯ *(до себе)*: Аморіні... я — одне переживання *(хапається за серце)*.

АМОРИНІ: Це вимріяна татом Доробкевичівна? Здорово!

АПОЛОНІЯ *(до нього)*: Ви, певно, приїхали з далекого світу?... Ваше прізвище таке, як ви... Я не знаю, як це назвати, але ви дуже такі... такі...

АМОРИНІ (співає):

Безкрайй степ, сухе бадилля,
Блакитне небо і вино,
Дівоча врода і пригоди,
Мене туди і понесло.

Це Аргентіна, край великий,
Де вічно віє злий памперо,
Прекрасно фантастично дикий,
Приносить бурі, громи, зло.

Затихнуть бурі і дощі,
Блисне Ляпліята сивиною,
Сади пахучі, цитринові,
Розкинуть руки наді мною.

Під небом зоряним, таємним
Засяє ранок, ніч мине,
Заграє гавчо на гітарі,
Згадаєш ти колись мене?

З А С Л О Н А

ДІЯ II

Перша картина

Шкільний сад. Кінець навчального року. Дівчата відпочивають.

ХОР ДІВЧАТ (співає):

Час вакацій вже надходить
І розлуки з вами час,
Ми поїдемо додому,
Не згадає ніхто нас.

Молодість летить на крилах,
Буйна молодість весни
І ніхто зі сивиною
Не поверне вже краси.

Не журися поки ти юна,
Не журись і не тужи,
Бо життя несе з собою
Повінь радості весни.

ДЕЙЗЯ (неспокійно когось виглядає): Що це зі мною сьогодні діється?
Начебто сон мав справдитись...

ХОР (*співає рефрен*): Не журись поки ти юна...

ДІВЧИНА I: Ти сьогодні невесела, Дейзо! Це факт!

ДІВЧИНА II: Ти кисла, наче сендвічі в нашій ланчонеті...

ДІВЧИНА III: Що з тобою, дівчино?

ДЕЙЗЯ: Та киньте!

ДІВЧИНА I: Що тобі сьогодні приснилося?

ДІВЧИНА II: Розкажи нам свій сон.

ДЕЙЗЯ: Послухайте! Сниться мені, що йду понад басейном, а він такий довгий, довгий, здається без краю...

ДІВЧИНА I: А вода в ньому, яка? Чиста?

ДЕЙЗЯ: Вода чистісенька, голуба як небо, а в ній золоті рибки...

ДІВЧИНА II: Рибки? Це погано!

ДЕЙЗЯ: Хто тобі казав?

ДІВЧИНА II: Запитай Пепсі. Вона на снах розуміється.

ПЕПСІ: Я тільки на тих снах розуміюся, де собаки і сніг. Сніг це вістка-телефон, а собака — бойфренд.

ДЕЙЗЯ: Постривай! А з басейну вилазить страшний, чорний пес...

ВСІ: Приятель!

ДЕЙЗЯ: І починає мене кусати...

ПЕПСІ: Ой, це не добре!

ДІВЧИНА I: Ні, це добре!

КОЛА: І я кажу — добре!

ПЕПСІ: Ні, таки недобре (*дівчата сваряться*).

ДЕЙЗЯ: Та тихо! Хтось до нас приїхав...

ПЕПСІ: Може, це до мене?

ВСІ *побігли, крім Дейзи*.

КОЛА (*вернулася першою*): Ні, це не до мене.

ПЕПСІ (*за нею*): Якась пані...

АПОЛОНІЯ (*входить*).

ДЕЙЗЯ: Моя мамця! Мамцю, щось трапилось?

АПОЛОНІЯ: Ах, донечко моя дорогенька, яка тут у вас краса... Я наче в зачарованому лісі.

ДЕЙЗЯ: Це так лише в кінці року... Звичайно, не так уже гарно буває.

АПОЛОНІЯ: Мені здається, що я попала в рай після...

ДЕЙЗЯ: Після чого? Може татко?

АПОЛОНІЯ: Все гаразд, гаразд доню. Татко здоровий, бізнес впорядку, але... (*розглядається*) тут так гарно, такий романтичний сад... Знаєш, Дейзо, приходять така хвилина в житті... Ти мене розумієш? Такі моменти... Ні, такі ваш сад дуже романтичний... і наче в ньому співали сирени чарівні...

ДЕЙЗЯ: Це дівчата! А ходіть сюди, мої любі! Мама хвалить ваші співи.

ХОР (*співає*): Час вакацій...

АПОЛОНІЯ: Ти, донечко, може й не уявляєш, як це приємно, коли на світі весна і ти почуєш ніби до тебе вертається молодість, що серце в тебе ще не... Я приїхала з таким великим щастям...

ДЕЙЗЯ: Ти, матусю, така романтична! А ми не бачимо ні саду, не чуємо сирен... Ти зовсім ще молода, матусю, мої товаришки кажуть, що ми виглядаємо як сестри.

ДІВЧАТА: Це правда!

АПОЛОНІЯ: І знаєш, як це дивно і разом з тим гарно, коли молода людина, не така загарована, як наш татко, що завжди від мене тікає, як від торнада, бо йому ніколи, бо за тими бюстами й світу не бачить... коли така людина, ось така, як наш Скализуб, скаже тобі пару компліментів...

ДЕЙЗЯ (злякалася): Він?

АПОЛОНІЯ: А що ж таке? А якби й він?

СКАЛИЗУБ (входить): Добридень! Чи міг би я... (побачив Аполонію, зупинився). Ох і вона тут...

АПОЛОНІЯ (підбігає): Чого ви аж сюди приїхали? Це нерозважно!

СКАЛИЗУБ: Я інакше не міг.

АПОЛОНІЯ: Негайно забирайтесь звідсіля! Ви шалені!

СКАЛИЗУБ: Але ж дорога пані... ви обіцяли мені...

АПОЛОНІЯ: Безсоромний!

ДЕЙЗЯ: Я нещаслива! (хоче тікати).

ДІВЧАТА: Куди ж ти? Хочеш — затанцюємо твоєї мамі й тому страшному собаці... Ворожіння справдилося.

ДІВЧИНА I: Мос!

ДІВЧИНА II: Чому твое? Я сказала перша! (сперечаються).

ПЕПСІ: Тихо, дівчата! Краще заспіваймо Дезиному кохому...

ДЕЙЗЯ: Немає в мене кохого!

СКАЛИЗУБ (підходить до Дейзи): Дейзю кохана! Я приїхав до тебе з моїм великим...

ДЕЙЗЯ: Щастям! Чула вже, чула!

СКАЛИЗУБ: Навпаки, з великим горем! Нас хочуть розлучити!

ДЕЙЗЯ (гірко): І хай розлучать! Бодай тоді не я одна сумуватиму...

СКАЛИЗУБ: Ти сумуватимеш? Одна? А я думав, що я тобі байдужий, що ти забула мене...

ДЕЙЗЯ: Байдужа? Я забула? (співають дует):

Весняний сад і вся природа
Чекають щастя і цвітіння,
Мені ж весна і сад розкішний
Наводять думи непотішні.

І молодість цвіте як квіти
В віночку щастя і кохання,
Я з запахів весняного саду
Вінок для тебе принесу.

Кохання раз в житті приходить
Та зберегти його так важко,
Як легковажно раз знехтують,
За ним все життя сумують.

СКАЛИЗУБ: Кохана! Я приїхав, щоб попрощатися з тобою, бо твій таточко хоче тебе... Я не про те... це, звичайно, секрет... я знаю лише одне — кохаю тебе, кохаю і нікому тебе не віддам. Я зараз попрошу твою маму, щоб нам допомогла. Пані Аполоніє! Я кохаю вашу доньку і прошу вас...

АПОЛОНІЯ: Ви... мою доньку? Ха-ха-ха! І чого така комедія?

ДЕЙЗЯ: Яка комедія, мамочко?

СКАЛИЗУБ: Я ніколи в житті не був такий серйозний... Я закоханий у Дейзю і...

АПОЛОНІЯ: Ах, добре, добре... Чому ж ви відразу не прийшли до мене і не сказали?...

СКАЛИЗУБ: Я прийшов, як до рідної і просив, але ви відповіли — не тут і не зараз, то я...

АПОЛОНІЯ: Так, так, але я думала...

ДЕЙЗЯ: Та що тут думати, матусю? Ти дозволяєш нам з Іваном кохатися, ми кохаємося ще з минулого року від того праму...

АПОЛОНІЯ: Мої діти! Проти кохання нічого не вдієш! Любіться собі на здоров'ячко, ваше щастя для мене найбільша радість... я така рада (розглядається), але сад якось дивно померк, він зовсім не такий романтичний... Та, до речі, що на це скаже наш татко? Та ж він за своїми бюстами і про нас забув!

СКАЛИЗУБ: Ви помиляєтесь, пані Аполоніє! Він не забуває. Він же ж запросив для Дейзі жениха аж з Аргентини...

АПОЛОНІЯ: То цей пан з вусиками то...

СКАЛИЗУБ: То великий секрет і для всіх несподіванка!

АПОЛОНІЯ: Я не допущу до жодної несподіванки! (До себе): А що, якби так поспробувати з тими вусиками?... Він зовсім нічого...

СКАЛИЗУБ: Я завжди думав, що ви янгол, пані Аполоніє! Ви янгол щастя і кохання (цілує в руку).

АПОЛОНІЯ: Що ж може бути краще в житті, як любов!? Палка, чиста, така, гм... ви мене розумієте?..

Аполонія, Дейзя і Скализуб співають терцет:

Коли любов у серці запалає,
Вона всі радощі життя до ніг складає,
А ти не віриш щастю дорогому,
Ридаш ти і почуваш втому.

Біль тебе в'ялить і непевність люта,
Що це не рай, а гріхів спокута,
А це ж любов всі радощі життя до ніг складає,
Коли любов у серці запалає.

ДЕЙЗЯ: Ось вам, дівчата, сон! Чиста-чистісінька вода, золоті рибки і... пес.

ПЕПСІ: Це моя ворожба!

КОЛА: Ні, це моя! Я перша пояснила!

ПЕПСІ: Та ні, то я.

СКАЛИЗУВ: Я й не знав, що між вами є такі славні ворожки.

ПЕПСІ: О, між нами всілякі є...

КОЛА: Нас тут усього вчать.

СКАЛИЗУВ: А може, між вами й фокусники знайдуться?

ПЕПСІ: А чому ні!

ДЕЙЗЯ: Та що ви перехвалюєтеся фокусами! Ви краще затанцюйте! Ану, Пепсі й Кола!

ПЕПСІ й КОЛА танцюють.

СКАЛИЗУВ (як закінчили): Чудесно! Прекрасно! Я запрошую вас на завітний вечір до панства Доробкевичів. Але про це нікому ні слова! Це таємниця! Згода?

ПЕПСІ й КОЛА кивають головами, погоджуються.

ХОР (співає рефрен):

Молодість летить на крилах,
Вуйна молодість весни,
І ніхто зі сивиною
Не поверне вже краси.

З А С Л О Н А

Друга картина

Фабрика. Доробкевич і секретарка хвилюються.

ДОРОВКЕВИЧ: Куди це наш Скализуб повівся? Де шампанське? Де квіти? Олдвірджініє, це все ваша вина! Ви пообіцяли, що в усьому заступите Скализуба... Радили мені нічим не журитися, бо все за нього зробите! І що? Скализуба ніхто не заступить — ось що я вам скажу!

СЕКРЕТАРКА: Нне жу-жу-рїтьсѧ, я ту-ту-ту...

ДОРОВКЕВИЧ: Так, так! — ви ту-ту і та-та, а що я дам гостям випити? І де сміхуни?

СЕКРЕТАРКА: Ска-ска-ку...

ДОРОВКЕВИЧ: Скакуни? Не хочу скакунів! Хочу сміхунів! Це в Америці дуже модне. Та, врешті — хто буде, хай буде, коби ще парі вступилося мені з голови! А то все на моїй голові... Ось тут вам присягаю, Олдвірджініє, ніяких парі більше...

СЕКРЕТАРКА: Во-бо вже нне тре-ба бу-бу-бу...

ДОРОВКЕВИЧ: Ви, може, не бубу, а я навпаки — бубу (співає з Секретаркою дуєт):

З далекого краю жениха я маю,
Тра-ля-ля-ля.
По руках ударимо, весіля відправимо,
Тра-ля-ля-ля-ля.

Доволі крутитися, пора женитися,
Тра-ля-ля-ля-ля.

АМОРИНІ (*ввійшов і також співає*):

Доволі крутитися, пора женитися,
Тра-ля-ля-ля-ля.
Панну вчарувати, грошки дістати,
Тра-ля-ля-ля-ля.

СЕКРЕТАРКА (*співає*):

Хочеться кохання, хіба я остання,
Тра-ля-ля-ля-ля.
Горе з одруженням, бідна Олдвірджініе,
Тра-ля-ля-ля-ля.

ДОРОВКЕВИЧ (*побачивши Аморіні*): Сьогодні нікого не приймаємо! Чули?
Пізно!

АМОРИНІ (*зніяковів*): Я був уже раніше, оглядав...

ДОРОВКЕВИЧ (*до Секретарки*): Це, певно, якийсь збірщик... Мене нема
(*хоче вийти*).

СЕКРЕТАРКА: Це пан А-момомо-рііі-ніі!

АМОРИНІ: У власній особі...

ДОРОВКЕВИЧ (*зрадів*): Та що я чую? (*кидається цілувати Аморіні*).
Вітаю, вітаю сину мого батька, товаришу мого сина... Ее... та що зі мною
діється... ще й краплі не випив... (*Любується*): Ну й виріс собі на
здоров'ячко! Точнісінько, як мій батько, тобто, батько мого сина... чи
як?.. Та киньмо титули... Аморіні! Ну й викапаний тобі Аморіні...

АМОРИНІ: А де молода пані?..

ДОРОВКЕВИЧ (*махає руками до секретарки*).

СЕКРЕТАРКА: Во-во-вона не-не-не а-а-аж...

АМОРИНІ: Я чув, що в панства має бути сьогодні якесь свято... Ми
на когось чекаємо?

СЕКРЕТАРКА: На Ска-ска-лизуба, він у-сьо тут, а ось він...

СКАЛИЗУБ (*увійшов з Пепсею і Колею*): Пане Доровкевичу, ось вам
артисти, я їх заангажував на завітнішній вечір. Вони не посоромлять
вашого парі перед цілим містом. Та хоч би хто цапки ставав — такого
дуету ще ніхто не бачив.

ДОРОВКЕВИЧ (*до Коли*): Ти, зірочко, співаєш чи танцюєш?

КОЛА: І те і друге.

ДОРОВКЕВИЧ: О, Клеопатро! (*до Пепсі*): А ти, моє янголятко?

ПЕПСІ: І я те саме... ми з одної кляси...

КОЛА: З одного театру.

ДОРОВКЕВИЧ: З нашого? В Америці? Щось не чув про таке...

СКАЛИЗУБ (*до дівчат*): Кажіть, що ви з європейського, бо вам ніхто
не повірить.

АМОРИНІ (*до Скализуба*): Я хотів би з тобою поговорити.

СКАЛИЗУВ: Ввечері вийдемо разом... Все з'ясуємо...

ДОРОБКЕВИЧ: Гаразд, мої любі! До завтра! А ми з вами, дорогий товаришу мого батька, тобто, батьку мого любого сина... О, Клеопатро! Який я схвилований... Ми собі поговоримо, поки моя кохана Аполонія прийде від фризiera... (До закуліс): Закрити фабрику!

З А С Л О Н А

ДІЯ ІІІ

*Вітальня Доробкевичів. Аполонія поправляє квіти на столі.
Аморіні нудьгує біля вікна.*

АПОЛОНІЯ: Ви так гарно розказуєте про південні моря, про екзотичні острови... А які жінки живуть на тих островах? Чи вміють кохати? Чи можуть дати щастя чоловікові? А що таке щастя? Одна хвилинка? Ряд моментів? Ха-ха-ха!

АМОРИНІ (*співає*):

Нема тобі долі, бурлако невтомний,
В гарячому півдні, в холодній півночі,
Ніде не засяють вогнем її очі,
Що ночами сняться мені.

Чого сумувати, вже краще сміятись,
В гарячому півдні, в холодній півночі,
Там кожна дівчина кохатись захоче,
Відкрий тільки серце своє.

Душі не розкрию, о ні, моя мила,
В гарячому півдні, в холодній півночі,
Забуду кохання, забуду ті очі,
Самітний залишусь повік.

Я й досі не знайшов того ельдорадо почувань, про яке мріяв у темні ночі під Південним хрестом... Здалеку виблискують фата-моргана, багатство, розкоші, злива щастя, а приглянешся зблизка — нірвана, плазма, хаос...

АПОЛОНІЯ (до себе): Він мене не розуміє... Я про ряд моментів, а він про... плазму (*пішла*).

ПЕПСІ і КОЛА (*входять, Кола переодягнена за хлопця*).

ПЕПСІ: Ось як воно у мільйонерів! Краса!

КОЛА: Овва! Зовсім так, як у правдивих селепків! Овва — торт! Овва — оркестра!

ПЕПСІ: Я лише боюся, чи мені наш номер удасться...

КОЛА: Ти лише не забувай, що я не хлопець і не...

ДОРОБКЕВИЧ (вбігає, радісно): О, скакуни, вже є! О, Клеопатро! А я не вірив! Скільки належитьсь? За годину, чи як? (Приглядається дівчатам). Та скільки б там не було — я заплачу! Вмієте показувати штучки? Такий гарненький штукарик, га? Хе-хе-хе! Може, вип'єте коньячку?

ПЕПСІ: О, ми ніколи не п'ємо...

КОЛА: Перед виступом...

ПЕПСІ: Може пізніше трохи севенапу.

СКАЛИЗУБ (ввійшов, до Аморіні): Загуляє сьогодні старий. Бачиш, як упадає коло артистів?

АМОРІНІ: А що ж я тут робитиму? Ні з ким і поговорити, бо з тою твоєю, як її, невесела забава...

СКАЛИЗУБ: Не журись... Прийде наша секретарка...

АМОРІНІ: Ця заїка?

СКАЛИЗУБ: Дурниці! Демостен ще не так заїкався, а пізніше, — пригадуєш? — які спічі виголошував?

АМОРІНІ: То вона, може, спічі виголошує?

СКАЛИЗУБ: Ще ні, але конто в неї пухнатеньке...

АМОРІНІ: Що ти кажеш? Більше, як у тої, як її...

СКАЛИЗУБ: Без порівняння! Я ж тебе попереджав, що фабрика їде на зламанім патику... (відводить Аморіні набік і пояснює йому потику).

ДОРОБКЕВИЧ (тягне на авансцену Колу): ...А тоді поїдемо на Флориду або до Мілвіл, куди захочеш мое серденько... (Побачив Аполонію). Вибач, я мушу до гостей...

ПЕПСІ (до Коли): Що він тобі наврочував?

КОЛА: Ой, я вже каюся, що погодилася на те парі! Він мене до Мілвіл хоче повезти, до лісу...

АМОРІНІ (до дівчат): Мені говорили, що ви з європейського цирку... Я сам теж з Європи.

КОЛА (до себе): Ми пропали. Я знаю Європу лише з кіна. (До нього): Ми... моя мама виписує з Європи зілля проти ревматизму... А взагалі, що нам Європа! Ми тут маємо Європу: грецькі вина, шведські фільми, французькі вина, советських шпигунів...

АМОРІНІ: Вачу, у вас вища освіта!

СКАЛИЗУБ (привів Секретарку): Ось пан Аморіні! Олдвірджінія питає за тобою цілий вечір! Чи можеш подарувати панові Аморіні одного твіста?

СЕКРЕТАРКА: Я з пр...при-ємністю, не змо-жу відмовити! (Пішли танцювати).

ДОРОБКЕВИЧ (підбіг до Пепсі й Коли): Ви все мусите бути вкупі? Пепсі-Кола? Зараз прийде моя донька і буде початок великої несподіванки!

ЗБІРЩИК (увійшов, до Доробкевича): Чи можна мені перед тим виголосити одне мацюпісеньке словечко?

ДОРОБКЕВИЧ: Як, як? Хто ви такі?

ЗБІРЩИК: Я маю приємність говорити з паном Доробкевичем? Власником фабрики Допнат? Дуже приємно! А хто я такий? — це зовсім не важне...

Чи дозволите мені зробити малесеньку збілочку на наш театрик в Америці? Пожертвуйте ви перші яких парусот доляриків...

ДОРОБКЕВИЧ: Парусот долярів? Пожертвувати... на театр? (Кричить): Розбій! (Вмліває): Пепсі! Кола! (падає їм на руки).

АПОЛОНІЯ (прибігла зі склянкою): Чого репетуєш? Ось маєш пепсі-колу, пий! (выводить його).

АМОРІНІ (до Скализуба): Що мені робити?

СКАЛИЗУВ: Ти вже перетанцював з нею? То сідай у її новісінький Кадиляк і чеши хоч би до Моріс Арборетум, це такий гарний парк, знаєш. Олдвїрджінія вже почуває себе твоею полонянкою, не мусиш її поривати. Вона вже засватана. Я тобі її висватав, бачиш, як блискавично? А хто мене висватає? Хто мені допоможе?

АМОРІНІ: Почекай, так не можна...

СКАЛИЗУВ (грізно): Або ти зараз освідчися невинній дівчині, або...

АМОРІНІ: Ти жартуєш...

СКАЛИЗУВ: Двадцять тисяч це зовсім не жарти.

АМОРІНІ: Але я її властиво не знаю...

СКАЛИЗУВ: А Доробкевичівну може знаєш?

АМОРІНІ: Це інша справа. До неї мене татко післав...

СКАЛИЗУВ: То я зараз при всіх заявлю, що...

АМОРІНІ: Гаразд! Я поїхав! Я чую, що вже закохався...

АПОЛОНІЯ (до Аморіні): То як ви згадували — нірвана... хаос?

АМОРІНІ (махнув рукою): Гірше...

АПОЛОНІЯ: Ви колись кохали?

АМОРІНІ: Я тільки пообіцяв, але...

АПОЛОНІЯ: Ви пообіцяли, і хто вам перешкодив?

АМОРІНІ: Не хто, а що... але це вже відспівана пісня, це, як то кажуть (співає):

Щось було і все пропало,
А було того немало.
А ось те, що не було
Зразу до мене прийшло.

А що було — вгадайте всі,
Але ви простіть мені:
Я пригоду нову чую
І за нею помандрую

Там, де перець не росте,
Там, де сонечко ясне
Приголубить, обігріє
Та й грошки при ній є.

Довго доля мене била,
Аж ось ця дівчина мила

Вже до себе мене тягне,
Цього й душа моя прагне.

СЕКРЕТАРКА (в дверях, одягнена в дорогу): Ви го-го-тові?

АМОРІНІ: Я завжди готовий (вибігає).

АПОЛОНІЯ: Він мене не розуміє...

ДОРОВКЕВИЧ: Увага! Початок великої несподіванки! Починаємо з меншої!

ПЕПСІ й КОЛА танцюють, гості б'ють браво.

ДОРОВКЕВИЧ (до Аполонії): Поклич, нарешті, Дейзю! Ще не одягнулася? Стільки того убрання, як кіт наплакав, а годину одягає... (До гостей): Я радий, що можу сьогодні... (До Скализуба): Виведи того збірщика під три чорти! (Знову до гостей): Я маю ще одну несподіванку... А де пан Аморіні?

СКАЛИЗУБ: Поїхав до Моріс Арборетум?

ДОРОВКЕВИЧ: О, Клеопатро! До Моріс Арборетум? Він, може, ботанік? До речі, ти розвідав, яка в нього професія?

СКАЛИЗУБ: Яка професія — це важко збагнути, але він мені щиро признався, що дуже любить Кадиляки...

ДОРОВКЕВИЧ: О, Клеопатро! Він певно поїхав з Дейзею! Молодець! Раз-два — і дівчина в авті!

ДЕЙЗЯ (входить): Татку! Я вже є...

ДОРОВКЕВИЧ: О, Клеопатро! Ти тут?

ДЕЙЗЯ: А де ж мені бути?

ДОРОВКЕВИЧ: Та ж у Моріс Арборетум!

ДЕЙЗЯ: Ой таточку, чи ти не забагато севеналу хильнув? Ходім у кухню, вип'єш трохи сильної кави!

ДОРОВКЕВИЧ: Та що ти будеш мені кавою очі заливати! Хочеш собі їхати — їдь! Ти повнолітня!

ДЕЙЗЯ: Тату, ти мене з хати виганяєш? Та ще в такий день? На мамині уродини?

ДОРОВКЕВИЧ: А хто ж поїхав з Аморіні? Га? О, Клеопатро!

ДЕЙЗЯ: Твоя секретарка поїхала з Аморіні, Олдвірджінія...

ДОРОВКЕВИЧ: Ви сьогодні всі подуріли... Теж знайшли час показувати місто! Ох! Знову! Серце! (крикнув, побачивши Збірщика).

ГОСТІ заметушилились.

ЗБІРЩИК: Ви пообіцяли маленьку...

ДОРОВКЕВИЧ упав на крісло.

СКАЛИЗУБ (до Доровкевича, сидно): Цей негідник Аморіні втік із вашою секретаркою! Що ж ми будемо без неї робити?

ДОРОВКЕВИЧ (раптом опритомнів): Що ти говориш? Хто втік?

СКАЛИЗУБ: Аморіні з Олдвірджінією! (По павзі): Але я їх у всьому заступлю, їйбогу, в усьому! Навіть як... як зять...

ДЕЙЗЯ: Татку! То я хіба сьогодні заручусь з Іваном?!

ДОРОВКЕВИЧ: Ніколи! О, Клеопатро!

ГОСТІ: Дайте їм волю... Хай любляться... Заручить їх! (*співають*):

Хай любляться сто літ
Вродлива Дейзя і бравий наш Іван,
Кохання їм і щастя побажаєм
І до річниці шлюбу почекаєм,
І вип'ємо за них шампан.

Хай любляться сто літ,
Благослови діток, щасливий батьку!
Кохання їм і щастя побажаєм
І до річниці шлюбу почекаєм,
І вип'ємо за них шампан.

АПОЛОНІЯ: Скажи своє батьківське слово!

ДОРОВКЕВИЧ: Нізащо в світі! Покличте Аморіні! Давайте його сюди!

АПОЛОНІЯ: Він не хоче нашої доньки.

ДОРОВКЕВИЧ: Що? Він не хоче нашої Дейзи? А чого він хоче, реп'ях йому в кожух?

АПОЛОНІЯ: Або я знаю... І кохання не хоче, і романтики не хоче, і... і нічого він не хоче (*мало не плаче*).

ДОРОВКЕВИЧ: О, Клеопатро! Кажеш, не хоче? То що ж нам робити?

ЗВІРЩИК: Збудувати український театр в Америці! Величавий театр, гідний мільйонової еміграції... в цій ситуації.

ХОР (*співає*): Хай любляться сто літ і т. д.

ДОРОВКЕВИЧ: О, Клеопатро!...

З А С Л О Н А

К і н е ц ь

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

В І С Н И К

суспільно-політичний і науково-літературний місячник

Організації Оборони Чотирьох Свобід України,

що стоячи на християнських національно-соборницьких засадах, на-
світлює проблеми українського національно-визвольного руху, містить
статті на міжнародні, крайові, внутрішньоукраїнські, політичні, еконо-
мічні, суспільно-виховні, наукові, літературні та мистецькі теми;
друкує твори сучасних українських письменників і поетів, а також
містить критичні літературно-мистецькі огляди.

Адреса: "VISNYK" — THE HERALD

P. O. Box 304, Cooper Station — New York 3, N.Y., U.S.A.

З ТВОРЧОСТИ УЯРМЛЕНИХ

Анатолій ТАЛАН

З е р н а

(Новела)

Над широкими ланами, за селом і ген там — на виднокрузі, втомлене сонце хилилось до спочинку. Воно ще яскраво освітлювало вже остиглим промінням хатину.

На підвіконні в цьому сійві лежали зерна садових плодів. Вони жадали соків землі, росту і цвіту, тягнулись до поля, по якому гуляв лагідний усміх весни...

Та присутніх у хаті не бентежили ні весна, ні зерна, ні радісний пташиний неспокій. Їм смуток падав на поморщені лица, на очі і вії. Бо на ліжку сивий, як голуб, легкий, як віск, величний, мов статуя, лежав мій дід Іполит. Він ніби приліг собі після роботи по обіді відпочити, і ось тепер сон не йшов, а думки кружляли бджолиним роєм.

Чому ж дід ліг тут, у світлиці, на осонні, а не там, на горищі, на улюбленому місці — в снізі?

Бабуся Наталія завжди будила його, стукаючи довгою палицею по дерев'яному причілку.

— Агу, діду, корову вже пора відлигувати! Жара спала.

— Та чую вже, чую.

Вставав дід неохоче. Починалась друга половина дня...

А тепер бабуся, вірна жінка його, присіла у головах і тужливо дивилась на того, який уже не має сил не тільки на горище вилізти, а й з постелі підвестись. Роки забрали всю його міць. Інколи години забирали більше ніж цілі роки. Де вони тепер — його дужі руки, карі, аж чорні очі, де розтанув усміх лукаво-щирий? Що, якби всі втрачені сили вернулись і влились у кров! Він був би могутнім, був би велетнем, казковим титаном.

Це думав я. А дід?

Кажуть, що в передчутті чогось важкого і безвихідного перед людиною наяву проходить все життя, ніби вчорашній день. Може, й дід марив цим. Запитати б його. »Що ви думаєте, дідусю, що бачите тепер: дитинство, юність, чи першого сина в колисці, а може, заболіла у вас нога, пробита японською кулею? ...«

Але йому тепер важко говорити. Мабуть, через те, що все життя був говірким. Тільки очі мінялись: то горіли, то гасли, а інколи в їх куточках майне далека посмішка. Може, з глибини пам'яті донеслась до діда знайома пісня, ота:

А із-за гори та із-за кручі
Та скриплять вози, йдучи.
А вози скриплять,
А ярма бряжчать,
А попереду, а чумацький син
На сопілочку грає...

А... а... а — довге, протяжне, як хвилі в ковильному безмежному степу, як сам Чумацький шлях. То було його дитинство. То пісня про його батька, що не повернувся з Самарського поля, не довів, розсипав сіль. А вітер розніс, розвіяв її аж під саме небо і вистелив по ньому отой шлях навіки.

Потім дід довго дивився на бабусю. Проникливо довго. І бачить її, мабуть, не у зморшках, кволою і сивою, а веселою, чарівною. Віжать вони через гречки і пшениці, по житній стерні, під спів жайвороння, і ніщо не може вихлюпати з їх серцець палкого кохання, що сповилося цього літа. Навіть слова батька, під якими Наталка не схилила голови. А слова важкі, мов гирі:

— Ні, не буде по-твоєму, дочко. Ну, що ти в ньому знайшла? Одна чуприна та гармонія. Ні хати путньої, ні поля, ні городу, ні худоби. Як ви жити будете? Ти про це подумала?

Та Наталка все обдумала. Вона із батькового хутора побачила, що світ широкий, а люди різні, як пальці на руці. Почула вона в гармонії коханого його душу, сповнену любови, в мозолястих руках силу. А що в людині може бути краще?! І тоді зародилась у неї вірність. Не на роки — навіки.

І дідусь брав її з собою в далекі походи, вона гріла його в чужому полоні, вела шляхами-дорогами до отчого порога.

«Люба моя, майже сто років прожив, а все так і не налюбувався тобою. Ти мені дарувала синів, з тобою пройдений мій шлях надій, радощів, сподівань...»

Отак дивився дід на свою Наталію, думав, а сонце вже торкалося краю землі й ще дужче рожевіло. Ніби пролита дідова кров перейшла в проміння і залила кімнату рубіновим саявом.

На яких дорогах він тільки не проливав її. І в далекому Порт-Артурі, і в чужій австрійській землі, і тут, на рідній — батьківській...

В кімнату ввійшли чотири сини, чотири радості, чотири надії.

— Ну, як ви, тату...

Він кивнув головою і посміхнувся.

— Добре, діти...

— Спасибі вам, тату, — тихо проказали вони.

Дід підвівся, наскільки вистачило сил, і прошепотів:

— Живіть, дітки, рід наш славетний шануйте!.. Та неньку нашу доглядайте, бо я вже...

В бабусі ясними потоками потекли сльози.

— Ну йдіть, діти, йдіть... А я трохи спочину.

І вже було хотів відкинути голову, як рвучко, з останніх сил промовив:

— Там зерна... висійте... — показав очима на вікно.

— Добре, тату, добре...

Не чув. Упав вічним зерном. А на землі проросте сторицею його любов до життя, до саду і всього, що росте, бує і плодоносить. Його любов буде золотити яблука, цілувати закоханих, сміятись у сяйві місяця. Бо коли людина стає зерном — землі завжди цвісти і молодіти.

І ось вже сонце стало, як серце мого діда. І сховалось. Тільки проміння било звідкись із-за обрію — червоне й палке. Я взяв у свою душу той один промінь із серця мого діда, щоб бути вірним його прожитим рокам.

(«Жовтень», ч. 4, 1964)

Іван ЦЮПА

Горлиці

(Етюд)

Ледь світає, а вони вже туркочуть...

Горлиці!

Щоранку я прокидаюся від ніжного переключу пташиних голосів. Ще до схід сонця тремтливим туркотінням сповнюється зелений гай, плине в повітрі таке ніжне й заколисуюче:

— Турр-турр-тур...

Здається, то й не птиці, а якісь дивні лісові музики, наповнивши срібні сурми джерельною водою, виграють просту, але таку милу, знайому з дитинства пісню.

Плинуть над сонною річкою, зарослою очеретами, над всрібленими росю луками дивовижні звуки — турр-турр-тур...

Десь у гущавині, всівшись на вершечках осокоїв та берез, туркочуть невгамовні горлиці. І від того в душі моїй тане незрима солодка млюсть. З глибини серця зринають голоси тих далеких горлиць, яких я чув у дитинстві, під які зростав, ніби під колискову пісню.

А ще пригадую: моя ласкава матуся, розважаючи мене, малого, часто примовляла: »Турки-турки-турки«. І в неї виходило наспівно й ніжно, зовсім як у горлиці.

Слухаю туркотіння горлиць, і вчувається мені рідний, лагідний голос матері, і оживають у пам'яті напівзабуті колискові пісні.

Як давно це було! Ой, як давно!

Дома я, дома... В гаю сизокрилих горлиць.

Щовеси, рік у рік, прилітають вони до свого гаю. Може, тих, що співали мені в дитинстві, давно немає і тепер сизопері птиці четвертого, п'ятого, а то й десятого покоління звеселяють постарілі дерева, на гіллях яких народилися. І славлять красу молодого гаю, що безупину гонить до сонця пружне пагіння.

Як скоро минає час!

То не я стою на лісовій галявині, а мій синок, широко розплющивши очі, дивиться на земну красу, вбирає в свою чутливу душу ніжні голоси горлиць, які можна увібрати тільки в дитинстві.

— Тур-туур-турр... — сурмить зелений гай серед зачарованої тиші. Хлопчик довго слухає, а потім, звівши на мене свої темно-карі бистрі очі, питає:

— Татку, хто то грає зорю?

— То горлиці, синку, птахи такі.

— Горлиці? — перепитує хлопчик. — А вони що, тут живуть? Це їхній гай?

— Їхній, синку, їхній...

— Турр-турр, — линуть довкола чарівні звуки.

— Тур-тур-тур, — відповідає моє серце, і вже здається мені, що то якась горлиця залетіла до мене в груди й звідти подає свій голос.

Стою серед гаю, піднявши голову, намагаючись відшукати в зеленій гушавині сизокрилку, що гойдається десь на тоненькій гілочці.

Наді мною тремтливе зелене верхів'я берез і осичин, ще вище — прозора голубинь літнього неба. А птиць я не бачу. Здається, то й не птиці виспівують, а з голубої чаші неба падають краплі живого срібла:

— Тур-туур-туррр...

Де ж ти, горличко? Покажись! Блисни на сонці своїм сизо-голубим крилом!

Але вона не чує мого гарячого шепоту, вона вся в натхненній пісні.

Ні, я не піду звідси, доки не побачу тебе, доки не збагну, як ти народжуєш співочі тремтливі звуки.

Зупиняюсь під стовбуром старої берези, стою непомітний, очима прикипівши до зеленого верхів'я. Минає хвилина, друга, третя. І ось нарешті...

Над березою прошуміли крила, затремтіла гілка... За мить я побачив горлицю, гарну дику голубку, що повертала свою голівку то в один бік, то в другий.

Стою, жду. І таки діждався.

Ось горлиця розкриває дзьоб, витягує співуче горло — й сурмить, вуркоче, грає...

Стривай, стривай! Чи не тому цю лісову птицю звать горлицею, що вона своїм дивним горлом народжує такі ніжні й трохи сумовиті звуки? Радий, що мій народ, вразливий поет, великий цінитель і знавець пісні, дав дикому голубові таке поетичне ім'я.

Горлиця! Цим прекрасним словом закохані юнаки здавна називають своїх найдорожчих у світі дівчат... Цим словом ласкаві матері називають улюблених дочок. Слово горлиця сто разів прославлено в пісні...

І попливли в спогадах нанизані, мов разочки намиста, пісні про горлиць, солодким щемом сповнили груди.

Горлице моя! Скільки пісень воскресила ти в моєму серці! Скільки звуків збудила в душі! Співай, воркуй, туркоч на всю зелену діброву.

Стою під білокорою березою в глибокій задумі, з відкритими грудьми, і вбираю, всотую трохи сумне, але таке рідне туркотіння. І здається мені, то окликаються з гушавини тремтливими лунами давно прожиті дні.

Дні дитинства мого! На крилах яких сизих горлиць ви відлетіли у вирій і чому не повертаєтесь назад? Чому не в'єте гнізд на постарілих уже осококах та березах? Дні мої, літа мої! Вас, мабуть, ніколи не повернути, як не повернути з далекого вирію горлиць мого дитинства. Саме пір'я розгублене хіба знайдеш серед гаю, як гіркий спогад минулого...

... Місяць, як я живу в гаю сизокрилих горлиць. Щодня прокидаюся до схід сонця від ніжного переклику птаства. То горлиці співом своїм славлять ранкову зорю.

Щодня блукаю дібровами, що розкинулись понад річкою Хоролом, впаду часом на траву горлиць, дивлюся в голубе бездонне небо й слухаю горлиць.

І хоч часто журю тихою наповнюється душа, все ж приємно мені ходити слідами дитинства, запашними покосами. Цілюща тиша заколисує... Горлиці лікують мене своєю пісню. І в унісон їхньому туркоту стукотить у грудях моє натружене серце — тур-тур-тур...

Знайду десь у гущавині пір'їну, візьму собі на пам'ять про ці дні, які я мав щастя прожити в гаю сизокрилих горлиць.

(«Україна», ч. 17, 1964)

Повідомляємо всіх заінтересованих, що в Адміністрації «Визвольного Шляху» можна купити збірку поем Т. Шевченка в перекладі на англійську мову

SONG OUT OF DARKNESS

Книжка видана дуже старанно, в твердій оправі, на 160 сторінок (32 + 128). Про вартість перекладу говорять прізвища людей, які видання підготовляли. Авторка — Віра Річ, англійська поетка. (Уривок її перекладу «Кавказу» буде поміщений на пам'ятнику Т. Шевченка у Вашингтоні). Вступне слово та критичний есей зладили відомі англійські літературознавці — професори П. Сілвер та В. К. Меттюз. Перший сам відомий поет та перекладач Шевченка в минулому. Редакцією займався проф. В. Свобода, славіст на лондонському університеті.

“Song out of Darkness” — це напевно один з найкращих перекладів Шевченка на англійську мову, який в Шевченківському Році може бути гарним дарунком для Ваших англомовних знайомих.

Ціна книжки у Вел. Британії — 16/-, на американському континенті дол. 3.-, в Австралії 25/-.

Замовляти через адміністрацію «Визвольного Шляху» (Українська Видавнича Спілка в Лондоні).

На бажання можемо вислати більшу кількість примірників до комісової продажі, уділюючи 30% рабату.

Замовлення слати на адресу: UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.
200, Liverpool Road,
London, N.1., Great Britain.

»ТРОФЕЇ« ЯРА СЛАВУТИЧА

(Рецензія-відгук)

1963-го року поет Яр Славутич видав у м. Едмонтоні (в-во «Славута») розкішну — у твердій оправі — збірку поезій під назвою »ТРОФЕЇ« на 320 стор. середнього формату з фотографією автора (вірніше, його скульптурного портрета). Титульна сторінка роботи мистця І. Кейвана; скульптура роботи С. Литвиненка; авторів герб у виконанні мистця М. Дмитренка.

Збірка починається сонетом »Трофеї«, в якому автор бадьоро і захопливо говорить про ясний подвиг поета, ревнителя й захисника рідної мови:

...Здобута в снах, омріяна мета
В державу слів на подвиг Прометейв
Мене веде, як зірка золота...

Далі маємо окремі розділи цієї збірки, що є, фактично, назвами раніше виданих збірок, а саме: 1) »Співає колос«, що складається з кількох підрозділів; 2) »Гомін віків« — має кілька підрозділів та дві поеми: »Одрад і Доброслава« і »Соловецький в'язень«; 3) »Правдоносці« — поезія »Різьбар« і два підрозділи: »Баляди та етюди« і »Донька без імени« (поема); 4) »Спрага« — складається з трьох суцвіть поезій без заголовків; 5) »Оаза« — теж складається з трьох суцвіть поезій, з них тільки друге має заголовок »Яр« (інтермеццо); 6) »Маестат« — складається з трьох підрозділів.

Після цих розділів маємо першу частину поеми »Рай і пекло«. І в кінці цієї збірки поданий автором початок його життєпису (близько дев'ять сторінок).

Отже, маємо перед собою »ТРОФЕЇ«, дуже гарно й мистецьки оформлену і видану збірку поезій одного з найяскравіших представників української еліти на еміграції, поета і професора Яра Славутича, нащадка родовитої української шляхти.

У цій збірці подано поезії, над якими автор працював від 1938-го до 1963-го року, тобто, весь мистецький доробок аж досьогодні в ділянці поезії.

Вибagливий і гойний у вислові, поет незвичайно високої культури слова, бездоганий пурист у мові, ніжний лірик і суворий публіцист, — він гідно і владно, невимушено і тепло проводить читача від першої сторінки і до останньої. Подвиг бо поетичного труду не в тому, щоб написати декілька поезій, талановито скомпонованих і обшліфованих, а потім і замовкнути. На еміграції знаю декого із своїх колег по перу, про яких я ще чув до війни на нашій милій Україні. Пригадую ще зі шкільної партії, учитель української мови і літератури промовляє до нас:

»Знаєте щонебудь про А і Б?« (з різних причин не буду називати їхніх прізвищ). »Це початкуючі надійні українські поети. Талановиті мистці слова«.

Отже, вони були вже перед війною знані серед українців. Вони були знані під час війни. Вони, як емігранти з Європи, дістали вже підданство США або Канади. А де ж їхній доробок? Значить, і сподіватись від них нема чого...

Із творчістю поета Яра Славутича я познайомився щойно на еміграції. І саме незвичайно мене тішить те, що він із такою енергійністю і мужністю без перерви працює в ділянці української культури. Тішитись і гордитись маємо чим, діставши до рук таку хорошу і багату, монументальну збірку поезій.

Талановитий і багатогранний, великий ерудит, що з філософічною задумою зупиняється над історичними фактами, досконалий знавець мови і літератури, автор вражає читача майстерністю і знанням свого діла. Його техніці вірша та образній пластичності змалювання нічого не можна закинути.

Поеми, думи, укладені в різних ритмах вірші — римовані і білі, сонети, тріолети, октави, терцини тощо, як форми поетичного вислову думок і переживань, як форми опису історичних подій та образів-портретів, дбайливо розроблені мистецькою рукою поета.

Якої б теми не торкнувся автор, вона звучить так переконливо і життєстверджено, так щиро і захопливо, так лунко і вражально, як струна музичного інструменту в чарівних руках музиканта. Почавши від тематики з доісторичних поганських часів та історичних княжих, далі — часів козаччини, а потім — московської окупації аж досьогодні, автор знайомить читача із побутом і культурою нашого народу, нескореного і незнищенного, знайомить з боротьбою войовничої і стражденної України з одвічними ворогами за своє національне ствердження і державну незалежність.

Боги і богині предківського культу многобожжя, князь Олег, Володимир Великий, Самійло Кішка, Богдан Хмельницький, Кальнишевський, Наполеон Бонапарт, гетьман Мазепа, Шевченко, Шекспір, Рильський, Олесь, Зеров Микола та інші — плеяда історичних заслужених діячів поруч із такими вдалимими характеристиками простих людей і так удадо представлених, зворушують уяву читача і викликають нескінченну асоціацію думок. Надто прозорливий і вникливий, вільний у вислові, прекрасний знавець добору слів, поет владно вміщує заокруглені і зрозумілі поетичні вирази в будь-яку форму вірша.

В усіх своїх творах поет виявляє найщирішу любов до батьківщини, до свого народу, його історії, його культури.

*»А рідну землю, що мене зростила
На боротьбу за життєдайні дні,
Я над усе люблю на чужині«.*

(»Степи Херсонщини«)

А мова — найголовніший засіб взаємлення людей — поставлена поетом як та мета, до якої повинні йти, нею послуговуючись, збирати плоди, як із власної ниви, працівники пера.

*»Хвала тому, хто красне рідне слово
Леміє в серці чисто і святково
І, наче скарб, синам передає!« —*

так героїчно і клично звучать рядки із його сонета *»Шевченко в Вінніпезі«*.

Стрункі і милозвучні, досконало відточені сонети вольовою, вправною рукою поета, служать читачеві найкращим подарунком для вивчення української мови. Ось показний приклад:

*»Присохлу ключку вибирає дід, —
Налитий сонцем, рябокорий плід,
Немов його створив живописець,
І теплим соком у моїх руках
Багріє скибка, як неповний місяць,
Що, стрівши вечір, зійде в лозниках...«*

(»Кавуни«)

Ще варто зупинитись на сонеті *»Чужа весна«*, в якому образно, правдиво і переконливо говориться:

*»Узятий з дому від гіркого поля,
Де рідна мати, як суха тополя,
До неба руки з туги підняла, —
Марнує міць і гне робучу спину,
Щоб на роздоллі цвіту і тепла,
Як ждану долю, стріти домовину.«*

Так! Це про «остівця», українського хлопця, що був узятий з милої України на працю до Німеччини в часі Другої світової війни. Але я хотів би просити шановного поета згадати ще й про тих, які вливались поодиночі і гуртом у річище полків славної своїм героїзмом і незрівнянним прикладом *»Української дивізії«*, про тих, які смерть «від кулі в серце і на полі бою» ставили вище від затхлої атмосфери поневолення.

Марна і недоречна балаканина — говорити про трагедію під Бродами. *»Українська дивізія«*, її сувора і послідовна, безкомпромісова боротьба з Москвою за ствердження свого національного «я» — була і буде знана в історії українського народу як ясна, промінна сторінка нашої живучості, войовничості, відданості власній ідеї, як хіть і прагнення бути господарем у своїй країні, на своїй землі.

З кацетних хиж, біди, поденщини і злиднів, з-під грюкотів чадних просмолених станків, від кам'яниць німецьких бауерів і їх мило і хороше, дбайливо оброблених ланів і нив — вони, просвічені й збагачені життєвим досвідом, затужили за батьківщиною, окупованою ворогом, мужньо і віддано пішли, як рівний з рівним, на фронт, на боротьбу з червоною московською навалю в рядах по-європейському озброєної і вишколеної німецької армії. *»Ми йдемо за свій край, за стрілецький звичай; ми йдемо в бій за свою перемогу«*, — лунало тоді. Я бачив їх, гордих синів української землі. Ні одного перебіжчика на бік ворога не було.

Московський більшовизм, у своїй жорстокості неперевершений, в обмані і брехливості роджений і в цинічній брехні закоренілий, навчив нещасних

поневолемих воювати за бідну пайку хліба. Утричі більше їх згинulo тоді під Бродами, ніж дивізійників. Якби наші батьки так воювали під час Визвольної боротьби, як вояки «Дивізії», ми вибороли б уже давно свою незалежність.

Це все говорю для того, щоб шановний талановитий і продуктивний автор звернув увагу на історію «Української дивізії» як на «синіючі гори необробленого поетичного матеріалу». Я, власне, у своїй початій поемі дещо пишу про це. Комусь іншому я не робив би таких дружніх зауваг, але поетові Славутичеві з великою надією це роблю...

Бо «...він, як провідний Буонаротті,
Кому дзвінка скорилася доба,
Довба і коле, коле і довба,
І замашного молотка ударом,
Душі і серця непогасним жаром
Холодний мармур пильно зогріва...
... На архитвір ество кладе своє
Йому одному знане і властиве».
(«Різьбар»)

Проте, у «Спрасі» помітно деякий нахил до абстракціонізму, якщо йдеться про точність і виразність сказаного у вірші. Наприклад:

«Тоді від повені шумливих царин
Моя земна зникає суета,
І я стою щедротами обдарен,
Кому тягар — як лагода свята».
(«Як любо мислити на видноколі»)

Або ще такий приклад:

«Прийди, прийди, первопричинне слово,
На невгамовність марної плавби,
Щоб у тривкім наснаженні наново
Стопити суть померклої доби!»
(«Завагітніла думка на світанні»)

Щоправда, може автор, як і багато з нас, перевтомлений еміграційними буднями з їх грукотом і гамором, тяжкою працею, крикливістю блискучих реклям і досить забрудненим повітрям міста тощо, але занадто вдаватись у песимізм і розчарування ми не повинні. Я, наприклад, прочитавши кілька життєстверджуючих і бадьорих поезій-молитов, завжди відчуваю покращання свого настрою. Тоді бачу: «І рухається день, як верств одвічний здвиг, І другий день уже чекає черги»... і подібне. Це мотто мого життя, мій дороговказ. Це філософія, якою я захоплююся.

Б «Оазі» можна так само відкрити деяку затьмареність і невірноваженість почуттів авторових. Візьмімо для прикладу «Осінню елегію». По-перше, впадає в око незрозумілий рядок: «Стояння скарбів пораховано дні». По-друге, у цій поезії панує невеселий настрій, який, без сумніву, передається і читачеві. У подібному випадкові я себе лікую твердженням:

»Родився: раз; плодився сім'ям: два; розпався: три — і не дано четверте...» Отже, за молодістю, що минає чи минула безповоротно, нема чого поби- ватись. Але на питання: »Бути чи не бути?» (стор. 193), — завжди кажу: »БУТИ!»

Однаке, ці впадання в абстракціонізм, як констатовано вище, це ніби хмарка, зіткана зі смутку і журби, яка, пропливши мимо, зникає кудись. Може для такої багатой, розкішної, глибокої змістом збірки поезій, як »Трофеї«, це не є гріхом. Це мов би доповнення до характеристики особи автора і його творів, доповнення до його образномайстерного мислення. Ми маємо перед собою славний доробок одного з кращих українських поетів на еміграції, зосередженого, вдумливого та вимогливого до себе щодо засобів вислову. Ритм, рими, епітети, образність, суворі послідовність і виразність в розгортанні сюжету, зокрема в його поемах і сонетах, у яких автор досягнув ідеальної майстерності і кришталевий милозвучності, — бринять сріберною струною від початку і до кінця.

»Дума про Кемптен« була покладена Г. Китастиком на ноти. М. Фоменко скомпонував музику до »Монолог перед шаблею« з поеми »Мазепа« (255 стор.) і до кантати »Слава Мазепі« (259 стор.).

Окремим циклом »Флорентійських сонетів«, так хороше і майстерно написаних, Яр Славутич робить милу несподіванку читачеві, виявляючи перед ним свій хист образно віддати своє зрозуміння і зацікавлення образотворчим мистецтвом і культурою славної Італії. Немов живі постають в уяві читача величні, з їхнім творчим надбанням, постаті Мікель-Анджело і Челліні, Франческа і Гвінчеллі, Данте і Торквата.

А в кінці поетичного доробку »Трофеїв« натрапляємо на першу частину »Раю і пекла« — автобіографічної поеми.

Написана формою відточених клясичних октав, вона невимовно тішить читача насамперед своєю ясністю і майстерністю сказаного в ній, своїм мужнім, бадьорим, оптимістичним тоном, послідовним розгортанням сюжету, як сувоєм дорогоцінного літопису; вона насажує читача несхибною вірою у свій народ і свою правду. В ній ми не знаходимо жодного натяку на песимістичний абстракціонізм »Спраги« і першої половини »Оази«. Ясність вислову, пластичність образів, майстерність і хист поета виявлені в усій своїй силі і величі.

В такому дусі і далі творити, збагачувати скарбницю української культури та милуватись золотистими хвилями повнозернистого збіжжя на ниві поезії, — мої кінцеві слова і щире побажання поетові Ярові Славутичеві, невтомному культурно-громадському діячеві на розлогих ланах української культури.

Ф. МАТВІЄНКО

3 видань у поневоленій Україні

(Короткий огляд)

Басс, І. І.: В. Г. БЕЛІНСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 30-40 РОКІВ 19 СТОЛ. Видання 2-ге, перероблене й доповнене. Державне Видавництво Художньої Літератури, Київ, 1963, стор. 173, тираж — 2.500 прим.

Згідно з твердженням автора, в «цій книзі досліджується одне з важливих питань у радянському літературознавстві», себто питання про ставлення В. Белінського до української літератури та культури.

Мета книжки: «реабілітація» Белінського. Автор намагається показати Белінського як великого «приятеля» української літератури і культури. Завдання нелегке, а то й неможливе. Але для московських «спеців» немає нічого неможливого. Вони майстри від препарування «доказів» і «матеріалів».

На думку Басса, Белінський був «захоплений» Шевченковою музою, чого доказом є, мовляв, рецензія на першу збірку «Кобзаря», яка була поміщена в «Отечественних Записках» анонімно. Автором цієї рецензії нібито був Белінський. Це припущення висунув московський літературознавець В. С. Спиридонов, що надрукував у «Літературній газеті» (5. 3. 1939) статтю на цю тему. Звичайно, твердження Спиридонова прийняли з радістю (мабуть на наказ згори) «українські радянські шевченкознавці».

Далі Басс намагається виправдати Белінського за його крайнє негативну рецензію на «Гайдамаки» тим,

що Шевченко містив свої поезії у слов'янофільському журналі «Маяк», з яким Белінський вів завзяту полеміку. Ось, мовляв, «Белінський у запалі полеміки й певної упередженості до Шевченка міг і недочитати всієї поеми «Гайдамаки», а обмежитися уривками, що друкувалися у «Ластівці»... і на тій підставі написав неприхильну оцінку.

Сам автор признає, що для «Белінського вона (українська література) не була туземною літературою..., а була частиною великої російської літератури, як і історія України була «побічна ріка», що впадає у велику ріку російської історії» (стор. 35, підкреслення — наше). Чи ж це не характеризує Белінського, як московського імперіяліста?

Як відомо, Белінський був написав листа до П. В. Анненкова, у якому похвалив царський уряд за арештування Шевченка. Басс намагається «виправдати» Белінського тим, що він, мовляв, упав жертвою провокації свого колишнього гімназійного вчителя Попова, якого нібито підслав до Белінського жандармський відділ, щоб намовити його написати цього ганебного листа.

Всі ці «вияснення» Басса нічого не вияснюють, навпаки, показують, що Белінський був не тільки московським великодержавником, імперялістом-шовіністом, а й людиною безвідповідальною, шорсткою, легковірною і емоційною. Сам же Басс каже, що Белінський... «висловив у принципі невірну думку про без-

перспективність розвитку української мови і літератури» (стор. 131).

Але на Івана Кривецького автор нападає за його статтю у ЛНВ¹ про Белінського. Докоряє А. Н. Пипіну за те, що той у своїй тритомовій «Історії російської етнографії» написав: «Малоруська література не користувалася співчуттям у колах Белінського. Сам Белінський дуже неприхильно відгукнувся на перші твори Шевченка, які викликали захоплення критиків малоруських; вороже поставився навіть до історичного дослідження Костомарова про російську і малоруську літературу».

Наприкінці ще одна цікава деталь. Теорію В. С. Спиридонова про те, що автором анонімної рецензії в «Отчественних Записках» на Шевченків «Кобзар» був Белінський, категорично й авторитетно заперечив московський літературознавець Ю. Г. Оксман. Він ствердив, що поміщена в «Отчественних Записках» позитивна анонімна рецензія на Шевченків «Кобзар» не належить Белінському. Ю. Г. Оксман відомий дослідник, автор багатьох книжок і спеціаліст-дослідник творчості Белінського, тому тяжко Бассові чи йому подібним писакам воювати з ним. Басс тільки «огірчений» твердженням Оксмана.

Гнатюк, М.: ПОЕМА ШЕВЧЕНКА «ГАЙДАМАКИ». Державне Видавництво Художньої Літератури, Київ, 1963, стор. 171, тираж — 7.000 прим.

Це спроба дослідити Шевченкову поему «Гайдамаки», — «дослідити її

ідейно-тематичний зміст та особливості стилю (композиційні прийоми, засоби творення образів, характер тропів, особливості вірша тощо), показати значення «Гайдамаків» в історії української літератури, мистецтва та громадського життя» (стор. 5).

Автор пише, що поему «Гайдамаки» московські слов'янофільські журнали «Маяк» і «Москвитянин» прийняли з радістю. А Белінський не «зрозумів» поеми і «припустився помилкової оцінки «Гайдамаків» (стор. 124).

Звичайно, не забув Гнатюк і українських «буржуазних націоналістів», що, нібито, «фальсифікують» поему «Гайдамаки» і всю творчість Шевченка. Нападає на Дмитра Донцова, який, мовляв, «зневажав трудовий народ України».

«Доказом» такої «негації» і «фальсифікації» українськими «буржуазними націоналістами» Шевченкової поеми «Гайдамаки» є... видані чужомовні переклади поезій Т. Шевченка «Молодим Життям» у Мюнхені, де не включено «Гайдамаків»².

Про фактичну фальсифікацію творчості Т. Шевченка «старшим братом» — автор «забув» згадати.

Пільгук, І. І.: ТРАДИЦІЇ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ; дожовтневий період. Державне Видавництво Художньої Літератури, Київ, 1963, стор. 293, тираж — 3.500.

Автор аналізує традиції Шевченка в українській передвоєнній літературі. Розглядає вплив Шевченкової творчості на Марка Вовчка, Юрія Федьковича, Павла Грабовського, Л.

¹) Іван Кривецький: «Корифеї російської критики і українське письменство» (В. Г. Белінський). ЛНВ, кн. 2, 4, 1905.

²) Shevchenko, Taras. *Poems*, Mollode Zytia, Munich, 1961.

Глібова, М. Коцюбинського, Івана Франка, Лесю Українку, В. Самійленка та інших.

А найголовніше — автор намагається переконати читачів, що Шевченко йшов «пліч об пліч» з московськими революційними демократами — Добролюбовим, Чернишевським і, обов'язково, Белінським.

Це грубо тенденційна книжка, написана на замовлення «партії», щоб показати її «любов» до Шевченка.

Приходько, П. Г.: ШЕВЧЕНКО Й УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНТИЗМ 30-50 РОКІВ 19 СТОЛ. Видавництво Академії Наук, Київ, 1963, тираж — 3.550 прим.

Характеризуючи романтичну творчість Т. Шевченка, автор нападає на С. Єфремова за його нібито ненаукову методологію дослідження Шевченкової творчості. Оскаржує «націоналістично-буржуазну критику», що «вона продовжує надмірно роздмухувати про автора «Кобзаря» як романтика, приписуючи його поезії романтичний містицизм та всіляко намагаючись відгородити її від реалізму. Особливо характерним щодо цього є... коментарі Л. Білецького до чотири томного «Кобзаря» в Канаді...» (стор. 285).

Все ж таки, крім явної тенденційності, в книжці є й багато фактичного матеріалу.

Шевченко, Тарас: ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ У ШЕСТИ ТОМАХ. Видавництво Академії Наук, Київ, 1963; томи I і II, тираж — 50.000 прим.

Для відзначення 150-тиріччя з дня народження Т. Шевченка Інститут літератури ім. Т. Шевченка започаткував видання Шевченкових творів у шести томах. Дотепер вийшло 2

томи. Редакційну колегію очолює М. К. Гудзій. Редактор перших двох томів — Є. П. Кирилюк. У першому томі — поезії Шевченка за 1837-1847 роки, в другому — за 1847-1861 роки. Видання презентується добре; гарний переплет, добрий папір і кольорові ілюстрації.

Балега, Юрій: ЛІТЕРАТУРА ЗАКАРПАТТЯ ДВАДЦЯТИХ-ТРИДЦЯТИХ РОКІВ 20 СТОЛІТТЯ. Радянський Письменник, Київ, 1962, стор. 221, тираж — 1.100 прим.

Автор подає в кривому дзеркалі літературне життя та культурний процес відродження Карпатської України між двома війнами.

Обговорює творчість таких письменників і поетів: Ю. Боршош-Кумяцького, В. Гренджи-Донського, Марка Бараболі, Миколи Божука, О. Маркуша, Л. Демяна, Ф. Потушняка та інших. Обговорює і творчість москвофільських письменників та москалів-білоемігрантів, що в ті роки жили й писали на Закарпатті.

Часто нападає на письменників з українського національного табору. Ось зразок його писанини: «Глибоко антинародною, ворожою трудящим масам була творчість письменників українського буржуазно-націоналістичного табору. Одним з найреакційніших націоналістичних писак цього періоду був Зореслав. У 30-их роках він видав дві збірки поезій — «Зі серцем у руках» (1933) та «Сонце й блакить» (1936), в яких відбиті думки контрреволюціонера, запеклого ворога Радянського Союзу і трудівників Закарпаття» (стор. 76).

Подібно він пише і про М. Рішка, Івана Колоса та інших українських національних поетів. Взагалі ціла

його писанина перемішана з нападами на «буржуазних націоналістів».

Вільде, Ірина: ТРОЯНДИ І ТЕРНЯ, повісті й оповідання. Державне Видавництво Художньої Літератури, Київ, 1961, стор. 353, тираж — 16.500 прим.

Збірка повістей і оповідань відомої західноукраїнської письменниці Ірини Вільде, колишньої редакторки «Жіночого Світу», досить сіра й одноманітна. В ній є деякі передвоєнні оповідання, але більшість з них уже написана по війні в стилі соцреалістичної жуйки. Авторка описує «радісні» радянські будні допоуправителів, ланкових, червоних партизанів та інших апаратчиків московської системи. В оповіданні «Любов» вона пропагує подружжя між москалями і українцями, пише про «одвічну дружбу» двох народів: «... від коли світ світом, ще такого не було, щоб українець з росіянином поладити не могли»... Забула, сердега, Шевченкове: «кохайтеся чорнобриві та не з москалями».

Влизько, Олекса: ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ. Радянський Письменник, Київ, 1963, стор. 241, тираж — 6.000 прим.

Це збірка вибраних поезій розстріляного москалями в грудні 1934 року талановитого поета Олекси Влизька, як його частинна реабілітація. Частинна тому, що дотепер не видано всіх його поезій і прозових творів і немає цього в плані. Коротенький вступ написав Павло Усенко. Матеріали впорядкував і передмову написав Л. М. Новиченко.

Новиченко про розстріляного О. Влизька згадує тільки кількома словами: «В листопаді 1934 року за брехливим обвинуваченням О. Вли-

зька було заарештовано. В грудні того ж року, після вбивства С. М. Кірова, він, ні в чому не винний, був по-лиходійськи страчений» (стор. 9). І на цьому крапка, більше про смерть Влизька він не згадує.

Натомість намагається «доказати», що О. Влизько був під впливом творчості Маяковського. Громить українських націоналістів, зокрема Євгена Маланюка. Мета передмови Новиченка: «доказати», що Влизько був «істинно» радянським поетом.

Дмитерко, Любомир: КИЇВСЬКІ КРУЧІ, лірика. «Молодь», Київ, 1962, стор. 190, тираж — 4.500 прим.

Книжка ця видана на доброму папері, естетично оформлена, що в українській підсоветській дійсності рідко практикуване. «Таємниця» ви-яснюється, коли взяти до уваги, що автором цих поезій є не будь-хто, а «сам» цензор від української літератури і редактор «Вітчизни».

Збірка ця ніби присвячена столиці України Києву, але дуже багато в ній присвячено... критиці Америки. Про «щасливі» й «радісні» злидні в «Советському союзі» — автор не пише.

Крип'якевич, Іван П.: ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ГАЛИЧИНИ ПЕРІОДУ ФЕОДАЛІЗМУ (до 1772 р.), огляд публікацій. Видавництво Академії Наук, Київ, 1962, стор. 82, тираж — 790 (!) прим.

Ця праця відомого українського історика Івана Крип'якевича охоплює два періоди: період Київської і Галицько-Волинської державности та період польської окупації до упадку Польщі (1772 р.). До першого періоду автор використовує літописи, описи подорожей та чужинецькі грамоти. В другій частині автор подає адміністративні джерела, мате-

ріяли про соціально-політичні й економічні відносини, про стан освіти, культури, історію міст і сіл, цитує літописи, мемуари, щоденники тощо.

Окремо, мабуть на догоду партії і для прославлення «старшого брата», є уступ про зв'язки Галичини з Росією (стор. 45-48).

В праці є багато джерел до історії Галичини, між ними і Записки НТШ.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ, дожовтневий період. Упорядники: В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. Державне Видавництво Художньої Літератури, Київ, 1963, стор. 790, тираж — 26.000 прим.

Тенденційність цього збірника народних приказок є його основою. В. Бобкова в передмові до нього пише так: «Збірник укладений за тематичним принципом. У ньому на першому плані стоять прислів'я, в яких відображено соціальну нерівність у класовому суспільстві, боротьбу трудящих з експлуататорами за соціальну справедливість проти визиску і безправ'я» (стор. 12).

Укладаючи Збірник, упорядники тенденційно використали матеріали О. В. Марковича, Миколи Закревського, П. П. Чужбинського, М. Комарова, Івана Франка і багатьох інших. Дуже широко покористувалися матеріалами сучасних радянських етнографів. Таким способом до Збірника залучили такий матеріал, який відповідає партійній лінії. Нічого дивного, що в ньому не знайдете ні одної приказки про москалів. «Старшого брата» можна тільки хвалити, сміятися з нього українському народові заборонено.

Напр., переглядаючи збірник приказок Закревського³, яким упорядники також користувалися, знайдемо там багато приказок, що влучно характеризують москалів. Ось хоч би: «Коли москаль каже сухо, то піднімайсь по вуха, бо він бреше», «Від чорта відхрестися, а від москаля не відіб'єшся», «З москалем знайся, а камінь у пазусі держи» і т. п. Але таких приказок упорядники не залучили до свого збірника.

УКРАЇНСЬКІ ПАРОДІЇ. Упорядкування, вступна стаття, примітки та коментарі Г. А. Нудьги. Видавництво Академії Наук, Київ, 1963, стор. 415, тираж — 9.500 прим.

Впорядник каже, що «до збірника ввійшли вибрані зразки пародій (народних і літературних) від 16-го сторіччя до наших днів».

Є тут пародії і на деяких письменників, поетів і критиків, зліквідованих Москвою: на М. Семенка, Григорія Косинку, Ю. Меженка, М. Зерова, Д. Загула, О. Влизька та інших.

Одна четверта частина збірника — це антирелігійна пропаганда. Пародії на релігійні теми вульгарні, дикі. Видно, що релігійні настрої в Україні викликають у московських окупантів шал антирелігійної пропаганди.

Мір Микола КРАВЧУК

³) Николай Закревский: Старосвітській Бандуриста: Малороссійскія пословици, поговорки и загадки, й Галицкія приповідки. Книга вторая, Москва, 1860.

ХРОНІКА

З українського життя у діаспорі

* «Два дні ідеологічної, політичної й організаційної проблематики ТУСМ-у» — під такою назвою відбувся 29-го лютого і 1-го березня ц. р. в Нью-Йорку курс провідних членів ТУСМ-у, в якому брало участь понад 50 представників від 11-ти Осередків Товариства. Мету курсу з'ясував мгр *Константин Савчук*, ідеологічно-політичний референт Товариства, а голова ТУСМ-у інж. *Богдан Кульчицький* привітав учасників від Головної Управи.

В першій частині курсу доповідали: *Михайло Почтар* — про український студентський рух і місце в ньому ТУСМ-у, *Константин Савчук* — про минуле Товариства (1949-1960 роки), *Богдан Кульчицький* — про сучасний стан Т-ва, *Ігор Заяць* — про організаційне, виховно-вишкільне й ідеологічно-студійне завдання ТУСМ-у. По доповідях відбувся панель, у якому учасники курсу порушили й обговорили багато важливих питань із життя та діяльності Товариства.

В ідеологічно-програмовій частині курсу доповідали: *К. Савчук* — про ідеологічно-програмові основи Товариства, *Іван Вівчар* дав короткий огляд розвитку української націоналістичної думки, *Ігор Заяць* з'ясував головні принципи української націоналістичної ідеології.

В третій частині курсу доповідали: *Євген Гановський* — про концепцію Української держави, *Анатолій Бедрий* — про українську визвольну політику. Дискусії над доповідями доповнили цей дуже корисний і успіш-

ний курс Товариства Української Студіюючої Молоді ім. М. Міхновського.

* *Курси української мови і літератури в Пенсільванському університеті.* 3 січня ц. р. в Пенсільванському університеті (Філадельфія, США) почалися курси української мови і літератури. Історію української літератури викладає *Григорій Лужницький*, а українську мову — *Наталія Пазуняк*.

* *Вечір на пошану Д. Донцова.* 27-го березня ц. р. Торонтський відділ ЛВУ влаштував Вечір на пошану Д. Донцова. Вечером керував *О. Матла*, голова Торонтського відділу ЛВУ. Доповіді про Д. Донцова, визначного ідеолога українського націоналізму, прочитали ред. *І. Варанія* і д-р *Б. Стебельський*, а *С. Безубко* прочитав уривки з праці Д. Донцова «Незримі скрижалі Кобзаря». Після офіційної частини відбулося прийняття.

* *Оселя СУМ-у в Великій Британії.* Спілка Української Молоді у Великій Британії закупила оселю для виховних таборів юнацтва й молоді. Оселя має 13 га загальної площі, в тому ліс і будинки, розположена над річкою Трент, 7 миль на південь від м. Дерби. Ціна закупу оселі — 10.700 фун. Крайова Управа СУМ-у передбачає, що всіх витрат — купно, устаткування і розбудова оселі — буде мати на суму 25.000 фун. З цього приводу звернулася із закликом до української громадськості у Великій Британії допомогти їй своїми пожертвами завер-

шити це велике діло. Оселю названо в честь великого генія України — «Оселя СУМ-у ім. Т. Шевченка», в скороченні — «Тарасівка».

* *Посмертне видання творів М. Драй-Хмари.* В Нью-Йорку вийшла збірка поезій Михайла Драй-Хмари, поета-неокласика, знищеного московськими більшовиками. Книжка появилася накладом дружини покійного поета, має 295 стор. Зредагована — В. Давиденком, мистецьке оформлення — П. Холодного.

* *Українські народні казки по-англійськи.* Нью-Йоркське видавництво «Ковард-МекКенн» випустило в гарному графічному оформленні збірку українських народних казок. Казки переклала на англійську

мову *Марія Гладун-Блох*, а ілюстрації виготовив мистець *Яків Гніздовський*. У збірці є 12 казок, 8 з них узяті з монументальної збірки українських етнографічних матеріалів (Київ, 1868-1870), а 4 — зі збірки казок *Марії Лукіяненко* (видана в Німеччині, 1947). Книжка має 76 стор. і 22 ілюстрації.

* *«Літопис українського життя в Канаді».* Вийшов з друку другий том «Літопису українського життя в Канаді», що його опрацювала *Ольга Войценко* на основі річників часопису «Український Голос» (Вінніпер). Перший том Літопису охоплює піонерський період життя українців у Канаді (до 1919 року). Другий том охоплює 1919-1924 роки.

КОМІТЕТ ПАМ'ЯТНИКА ШЕВЧЕНКОВІ У СПРАВІ ЗВЕРНЕННЯ ДІЯЧІВ КУЛЬТУРИ ПІДСОВЕТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Під заголовком «Великому Кобзареві — гідну пошану» появилось у київській «Літературній Україні» з 29-го листопада 1963 року «Слово до українців, до української громади в США, до «Комітету пам'ятника Т. Г. Шевченку». Це «слово» підписали 34 «діячі культури України». Змінений дещо текст цього «слова» розіслав 27-го грудня 1963-го року пресовий відділ советської амбасад у Вашингтоні до українських часописів в Америці українською, а до англійських англійською мовами, доказуючи тим безсумнівно свій посередній зв'язок із цією акцією.

Зміст цього звернення обміркувала Управа пам'ятника Шевченкові на пленарній нараді 7-го березня

1964-го року й однодушно висловила про нього такий свій погляд:

У «слові» мова про бажання підписаних під ним осіб взяти участь у відкритті пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні та привезти священну землю з могили Т. Шевченка в Каневі. Це бажання можна б тільки привітати, якщо воно випливало б з глибокого сантименту, що його повинен мати кожний українець до великого Шевченка.

Але щирість цього бажання заперечена підкресленням у «слові», що тільки «завдяки піклуванню комуністичної партії, завдяки торжеству лєнінських ідей дружби народів, літературна і мистецька спадщина Т. Г. Шевченка за роки радянської влади набула всенародного поширення

і стала дорогоцінним скарбом всієї світової культури». У зв'язку з тим автори «слова» роблять усім нам таке важливе визнання про свою батьківщину: «Виражаючи прагнення всіх радянських народів віддати належне великому Кобзареві, уряд Радянських Соціалістичних Республік вирішив спорудити в столиці нашої Батьківщини Москві (підкреслення наше) пам'ятник Т. Г. Шевченку, який буде відкрито в дні святкування 150-ої річниці з дня народження Кобзаря».

У цьому виразно видно руку комуністичної партії СРСР при писанню «слова», а то тим більше, що деякі з підписаних належать до провідних діячів цієї партії і займали або займають високі урядові становища.

Автори «слова» називають Москву столицею України, що є голосним запереченням заповітів і цілої творчості Шевченка. Комуністи твердять перед світом, що Україна в системі Советського Союзу є самостійною державою. Коли так, то батьківщиною всіх підписаних під «словом» осіб бодай з назви повинна бути Україна.

Загально відомо, що ця комуністична партія завоювала вільну Україну збройним насильством. Вона ж перетворила її у найбільш визискувану колонію Москви. Це ж та сама партія, що знищила кругло 10,000,000 українців розстрілами, в'язненням їх у смертельних таборах примусової праці й урядово організованим голодом в Україні. Це та партія, яка знищила фізично великі сотні українських учених, письменників і зокрема поетів, висококваліфікованих фахівців, педагогів і духовенства, справжніх творців української національної культури, продовжуючи

це духове і фізичне народовбивство аж до наших днів. Ось «заслуги» цієї «підкулавної» комуністичної партії для українського народу. Немає сумніву, що й сам національний революціонер Т. Шевченко впаав би жертвою терору цієї большевицької партії, якщо б жив і діяв під її диктатурою.

Та ж партія опублікувала це «слово» саме в той час, коли одна група американців вела кампанію проти пам'ятника Шевченкові, використовуючи для цього ідентичні з наведеними у «слові» твердження советського ставленика в Об'єднаних Націях про відношення комуністичної партії до Т. Шевченка та його творчості. Ця партія у своїх виданнях фальшує твори Т. Шевченка і намагається представити його своїм бардом та візіонером її кривавої диктатури.

Насправді ж Т. Шевченко не потребує ніяких ні партійних, ні групових інтерпретаторів та коментаторів. За нього говорить його нефальшована творчість. Всі його твори ми розуміємо і відчуваємо так, як цілий український нарід. Шевченко і його твори були відомі і шановані в нашому народі та в культурному світі далеко перед тим, заки його почала фальшиво інтерпретувати московська комуністична партія.

У 1857-му році Т. Шевченко в своїй поезії «Юродивий» писав: «Коли ми діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?» та вірить, що «діждемось таки колись». Московщини Т. Шевченко не любив і назвав її у вступному слові до другого видання свого «Кобзаря» «мачухою непотребною».

Нема сумніву, що у відкритті пам'ятника Т. Шевченкові у Вашинг-

вони ніколи не брали участі у ній, але за Т. Шевченком вірять у той «праведний закон», себто закон демократичної свободи громадян разом із волєю слова та сумління у незалежних виборчих думках.

З уваги на скандале Комітет пам'ятника Шевченкові з'явився, що прийняття з насення чи з рук репресивних окупаційного керівництва

розливу в Україні сировини сировини землі і могили Т. Шевченка було в націоналістичній війні, а запрошення до участі у відкритті пам'ятника Шевченкові у Виноградній (було б зовсім пазити великого Кля-тора України та волюнтаризма) об-ця води і справедливості.

У березні 1904 року

Уродна Княгиня
Пам'ятника Шевченкові

В Інституті літератури ім. Миколи Сторожа, копії Творів Творів
приняті творчість Миколи Зерова в Австралії, викинули з друку
книги:

Б Е З С М Е Р Т Н І

Збірник статей про М. Зерова, П. Фішечника і М. Драй-Хару

Книга розміром 28 і 1/2 друкарського аркуша 134 стор. + 18 ілюстрацій на окремих аркушах крейдового паперу, твердий фор-мат. Містить статті-оповіді 22 авторів, про життя і творчість двох видатних письменників-хаторжани у новій літературі XX століття членики думки українського неокласицизму.

Ціна однієї примірника: у США і Канаді — 4 долари (включаючи
оплату — 4.80 дол.), в Європі — 15 шил. (включаючи оплату —
17 шил. в Італії всього відношення останньої суми в германській
на місцеву валюту).

У Європі набутих книги можна замовити на одній з таких адрес:

G. Klopfermann, 1008 So. Cherokee St. Denver 9, Colo., U.S.A.

M. Bury & Blücher & Dittmann, 4111 Deutschland

K. Kaufmann, 10 Beaconsfield St., Under, South Australia

"Preston's", Av. J. M. Campes 5th, San Antonio, T. C. Fr. Mire, Pr.
Buenos Aires, Argentina.

Ukrainian Publishers Ltd, 250 Liverpool Rd., London, N.1. Gr. Britain.